

Полша, противоречивата

Тематичен сборник на списание
„Либерален преглед“

ЕКСТАЗ

Полша, противоречивата

**Тематичен сборник на списание
„Либерален преглед“**

ЕКСТАЗ

Берлин, 2018

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценза „**Криейтив Комънс — Признание — Некомерсиално — Без производни**“ версия 2.5 (CC-BY-NC-ND version 2.5).

Съдържание	4
Списък на авторите	6
Статии	7
<i>Полският лов на вешици</i>	
Автор: Адам Михник	8
<i>Катин</i>	
Автор(и): Ан Епълбаум	14
<i>Ние бяхме народът</i>	
Автор: Адам Михник	23
<i>Полският антисемитизъм: една нова страница</i>	
Автор: Якоб Клок-Конкович	37
<i>В търсене на изгубения смисъл</i>	
Автор(и): Адам Михник	41
<i>Как паметта на социализма работи в Полша?</i>	
Автор: Павел Шпевак	47
<i>Съседи</i>	
Автор: Ян Томаш Грос	52
<i>Възвишенното и низкото, или за Полша и Холокоста</i>	
Автор: Джон Конъли	63
<i>Евреи, поляци и нацисти: ужасяващата история</i>	
Автор: Тимъти Снайдър	79
<i>Противоречивият полски Оскар</i>	
Автор(и): Филип Мазурчак	91
<i>Еврейската история не е само Холокост.</i>	
<i>Най-после един музей, който разбира това...</i>	
Автор(и): Джеймс Маколи	97
<i>Кръстовете на Аушвиц</i>	
Автор(и): Женевиев Зубржицки	101

<i>Наследството на „юдео-белизма“</i>	
Автор(и): Марси Шор	115
<i>Дори още по-лошо, отколкото си мислехме</i>	
Автор(и): Джулиан Барнс	135
<i>Проблемът с Полша</i>	
Автор(и): Ян Вернер Мюлер	149
<i>Почетният орден на Ян Грос</i>	
Автор(и): Ана Биконт	159
<i>ПиС и полската история</i>	
Автор(и): Матеуш Мацини	169
<i>Крайнодясното полско правителство и положението на жените в Полша</i>	
Автор(и): Алекс Кокотас	181
<i>Полша копае дупка в паметта си</i>	
Автор(и): Марси Шор	197
<i>Пренаписването на историята в Източна Европа</i>	
Автор(и): Волха Чарниш и Евгений Финкел	203
<i>Прочистването на сложното полско минало</i>	
Автор(и): Алиса Валес	212
<i>Картини от модерна Полша – част 1</i>	
Автор(и): Стивън Ерлангер	220
<i>Картини от модерна Полша – част 2</i>	
Автор(и): Марк Сантора и Стивън Ерлангер	226
<i>Представянето на Полша и нейното минало</i>	
Автор(и): Константи Геберт	231

Списък на авторите

Б

Барнс, Джулиан [135](#)
Биконт, Ана [159](#)

В

Валес, Алиса [212](#)

Г

Грос, Ян Томаш [52](#)

Е

Епълбаум, Ан [14](#)
Ерлангер, Стивън [220, 226](#)

З

Зубржицки, Женевиев [101](#)

К

Клок-Конкович, Якоб [37](#)
Кокотас, Алекс [181](#)
Конъли, Джон [63](#)

М

Мазурчак, Филип [91](#)
Маколи, Джеймс [97](#)
Мацини, Матеуш [169](#)
Михник, Адам [8, 23](#)
Мюлер, Ян Вернер [149](#)

С

Сантора, Марк [226](#)
Снайдър, Тимъти [79](#)

Ф

Финкел, Евгений [203](#)

Ч

Чарниш, Волха [203](#)

Ш

Шор, Марси [115, 197](#)
Шпевак, Павел [47](#)

Статии

Полският лов на вещици

Автор: Адам Михник

Наскоро полското правителство се опита да отнеме на Бронислав Геремек мястото в Европейския парламент, за което той беше избран през 2004 година. Парламентът незабавно гласува за осъждане на действията на правителството. Една от най-значителните обществени фигури в Полша, Геремек беше един от водачите на Солидарност и бивш политически затворник при комунистическия режим. Като външен министър от 1997 до 2000, той беше отговорен за присъединяването на Полша към НАТО. Полското правителство се опита да го отстрани, защото той отказа да подпише декларация, че не е бил агент на тайната полиция през годините на комунизма.

Задължението да се подписват такива декларации беше постановено от новия закон за „лустрацията“, или изчистването, който беше прокаран през полския парламент от настоящото ясно правителство, водено от Лев Качински и неговия брат-близнак, министър-председателят Ярослав Качински. Целта на кампанията е да се „изчистят“ професионалните среди в Полша от хора, за които се предполага, че са сътрудничили на тайни служби между 1944 и 1990. Законът, който влезе в сила на 15 март 2007, изисква от всички поляци, заемащи професионални постове в частния, обществен и държавен сектор и родени преди август 1972 – включително политици, професори, адвокати, съдии, журналисти, банкови мениджъри, директори на училища, компании и т. н., да заявят в писмен вид и в срок от два месеца дали са били сътрудници на бившите комунистически тайни служби. Онези които откажат, както го направи Геремек, или дадат фалшива информация, могат да попаднат под забрана за упражняване на професиите си или за заемане на обществени постове в продължение на десет години.

Европейските парламентаристи нарекоха действията на полското правителство срещу Геремек „лов на вещици“. Отказвайки да сътрудничи, Геремек – чиято дейност от времето на комунизма вече беше прове-

рявана от предишни полски правителства и чиято репутация се намира отвъд всякакви дискусии, заяви, че новият закон за лустрацията е заплаха за гражданските свободи. В отговор, министър-председателят Ярослав Качински обвини Геремек в „причиняване вреда на родината“ и „привокиране на анти-полска кампания“. Същите изрази бяха използвани преди години и от водачите на комунистическа Полша, когато Геремек критикуваше тяхното управление.

На 11 май конституционният съд постанови, че много от новите лустрационни процедури са антiconституционни. Постановлението беше дълго и много изчерпателно. „Лустрацията не може да бъде използвана за наказване на хората като форма на отмъщение“, каза председателстващият съдия. Съдът също постанови, че „един избран държавен служител не може да изгуби мандата си поради отказ да попълни декларацията“. Така че позицията на Геремек в Европейския парламент е сигурна – поне засега.

Но закона за лустрацията беше само един от многото актове в систематичния опит на управляващата Партия за законност и справедливост да подкопае демократичните институции в страната. След изборната победа през 2005, братята Качински и тяхната управляваща коалиция се опитаха да размият разделението на властта, за да засилят изпълнителната власт, която те контролират. Президентът, министър-председателят и съдебният министър атакуваха независимостта на съдилищата по няколко различни начина: чрез публични атаки срещу всяка присъда, която не им харесваше; като демонстрираха неуважение към Конституционния съд, включително и като изразяваха мнения, че съдиите са пристрастни; накрая, чрез правителствената реторика на страх и заплахи, която служи като оправдание за увеличаването на криминалните наказания и криминализацията на действия, които преди се считаха за гражданска нарушения.

В министерствата и държавните институции множество служители бяха заместени групово от неквалифицирани, но лоялни новодошли. Независимостта на масовите медии – особено на общественото радио и телевизия – беше ограничена чрез персонални промени, проведени от правителството и чрез натиск за контрол над съдържанието на това, кое то се публикува и излъчва. Усилията на администрацията на братята Качински за централизация на властта ограничиха както дейностите на независимите групи, които придават облик на гражданското общество,

така и автономията на локалните и регионални управленчески органи. Ежедневен език на политиката стана езика на конфронтацията, на взаимните нападки и обвинения.

* * *

Какво става в Полша – страната, в която започна сривът на комунизма? Повечето революции имат две фази: първо идва борбата за свобода, а след това борбата за власт. Първата от тях възвишава човешкия дух и кара хората да дадат най-доброто от себе си. Втората освобождава най-лошото у хората: завист, интриги, алчност, подозрения и подтик към отмъщение.

Революцията на полската Солидарност следваше един необичаен курс. Професионалният съюз беше принуден да премине в нелегалност, когато комунистическото правителство обяви военно положение през декември 1981. Именно тогава Геремек и десет хиляди други активисти от Солидарност бяха арестувани и хвърлени в затвора. Но движението оцеля през седемте години на репресии и се завърна през 1989, следвайки разпространението на горбачовата перестройка. По време на преговорите около кръглата маса между правителството и Солидарност през същата година беше постигнат компромис, който сложи край на комунистическото управление. Това откри пътя за мирното разтурване на комунистическите диктатури в целия Съветски блок.

Солидарност възприе една философия на помирение и компромис сред бившите политически опоненти, вместо да търси отмъщение; тя прегърна идеята за една Полша на всички, вместо да се опитва да създаде страна, разделена на всемогъщи победители и потиснати губещи. От 1989 насам правителствата се сменяха, но страната остана стабилна; дори бившите комунисти – сега наричани пост-комунисти – одобряваха правилата на парламентарната демокрация и пазарната икономика.

Но не всички приемаха този път. Днес Полша се управлява от коалиция, съставена от три партии: пост-Солидарност-реваншисти от Партията за законност и справедливост; посткомунистически провинциални агитатори от Партията за самозащита; накрая, наследниците на някои групи под името „Лига на полските семейства“, които водят началото си още от преди Втората световна война и които са шовинистично, ксенофобски и антисемитски настроени. Тази коалиция е поддържана от Радио Мария, една католическа националистка радиостанция и медийна група, която е фундаменталистка както в етническия си полски национализъм, така и в обвързаността си с полския католически клерикализъм.

На връхните позиции на властта са близнаците Качински, които участваха в Солидарност през 80-те и през ранните посткомунистически години, но отхвърлиха пътя на компромиса, когато основаха Партията за законност и справедливост с една крайно националистическа програма.

Но защо се случва това? Всяка успешна революция създава печелещи и губещи. Полската революция донесе гражданска права, но заедно с тях и увеличена престъпност; пазарна икономика, но заедно с нея пропадащи предприятия и висока безработица; една нова, динамична средна класа, но заедно с нея и увеличено неравенство на доходите. Тя отвори Полша към Европа, но заедно с това донесе страх от чужденци и едно буквально нахлуване в страната на западната масова култура.

За губещите от полската революция от 1989, свободата донесе със себе си огромна несигурност. Работниците от Солидарност, преди имащи сравнително сигурна работа в гигантски предприятия, сами станаха жертви на свободите, които извоюваха. В затворническия свят на комунизма личността беше притежание на държавата, но пък държавата се грижеше за нейното оцеляване и съществуване. В света на свободата никой не се грижи за вас. Именно в тази атмосфера на страх управлява настоящата коалиция – използвайки една особена смесица от консервативната реторика на Джордж У. Буш и авторитарните политически практики на Владимир Путин. В атаките си срещу независимата преса, ограничаването на гражданското общество, централизацията на властта и преувеличаването на външните и вътрешни опасности, политическите стилове на днешните лидери на Полша и Русия са много подобни едни на други.

Ветераните на Солидарност вярваха, че след падането на комунистическата диктатура те ще триумфират. Но, следвайки духа на помирението, виновните комунисти не бяха наказани, а добродетелните активисти на Солидарност не бяха наградени. Според по-ранните „лустрационни“ закони, приети през 90-те години, само висшите държавни служители бяха проверявани. Те трябваше да декларират дали в миналото са сътрудничили на тайната полиция. Ако се установеше, че са лъгали, те бяха отстранявани от обществени служби. Но тези закони не задоволиха множество хора, които не получиха никакви непосредствени облаги от падането на комунизма. Усещането за несправедливост се превърна в негодувание, завист и разрушителна енергия, която се фокусира в идеята

за отмъщение както срещу бившите врагове, така и срещу някои стари приятели, които имаха успех в новата система.

Някои предишни опоненти на комунистите виждаха себе си като губещи след падането на комунистическия режим. Те отказаха да приемат, че получаването на независимост от съветската власт беше най-голямото постижение на Полша в продължение на триста години. За тях Полша си остана страна, все още управлявана от останките на комунистическия апарат за сигурност. Такава една Полша, смятала те, изискваше една морална революция, в която престъпленията да бъдат наказани, доброделите наградени, а несправедливостта – поправена.

След като най-после спечелиха общите избори през 2005, партиите на тези губещи се впуснаха в голяма чистка. Според първоначалните преценки, лустрационните процедури, наложени от тях, щяха да засегнат 700 000 души и да продължат да действат в продължение на седемнайсет години. Те също обещаха да направят обществено достояние един списък от имена, споменати в документите на специалните служби – въпреки факта, че тези документи са общоизвестно ненадеждни.

Тези мерки създадоха един всепроникващ климат на страх. Но не всички потънаха в мълчание. Конституционният съд се оказа на висотата на отговорността си и, след многократни опити на правителството да отложи решението на съда и да отстрани неговите членове, той все пак разгледа новия закон и го намери ант конституционен. Кардинал Дзвиз от Краков заяви, че в Полша не трябва да се намери място за „възмездие, отмъщение, липса на уважение към човешкото достойнство, безогледни обвинения“. От времето на падането на комунизма насам още никой католически кардинал не беше използвал такива осъдителни думи.

Целите на мирната полска революция бяха свобода, независимост и икономически реформи, а не лов на онези, които може да са служили на комунистическите тайни служби преди много години. Ако ловът на полицейски агенти и информатори беше организиран през 90-те години, когато започна демократическата революция, не биха били възможни нито драматичните икономически реформи на бившия финансов министър Лешек Балцерович, нито установяването на законово държавно управление. Полша не би станала член на НАТО или на Европейския Съюз.

Днес две различни Полши се намират в конфронтация една с друга. Едната Полша – тази на подозренията, страха и отмъщението, се бори

срещу Полша на надеждата, куража и диалога. Тази втора Полша – Полша на отвореността и толерантността, на Йоан-Павел II и Чеслав Милош, на моите приятели от нелегалността и затвора – трябва да победи. Аз вярвам, че поляците отново ще защитят правото си да бъдат третирани като достойни хора. Решението на Конституционния съд дава надежда, че втората фаза от полската революция няма да изяде нито своя баща – волята за свобода, нито пък своето дете – демократичната държава.

Адам Михник е главен редактор на полския вестник *Gazeta Wyborcza* и автор на книгата *Писма от свободата*

Коментари (3)

- 03-03-2011 | **Любомир Николов** - малка поправка

Кардинал Дживиш – такава е правилната транскрипция. Човекът беше личен секретар на Йоан-Павел II през целия понтификат; след смъртта на папата се върна в Краков.

- 21-05-2011 | **Летописец**

Като чета Адам Михник (доказал в миналото своите убеждения със затворническа присъда) и Едвин Сугарев (проспал в миналото своите убеждения на топло в литературния институт), единият искрен демократ-хуманист, другият закъснял пещерен антикомунист, обземат ме тъга и безнадежност.

- 21-05-2011 | **Б. Павлов** - спелеологизми...

Истински, (спонтанен), «пещерен антикомунист» сигурно е саблезъбиат тигър – доколкото «пещернятците» от палеолита са, до един, «естествени» комунисти :)))

Катин

Автор(и): Ан Епълбаум

Руините на руски манастир, 1939: от стените се лющи боя, през дупките на покрива се процежда светлина, във въздуха се вие цигарен дим. Примитивни дървени нарове са наредени на няколко етажа, защото манастирът е превърнат в затвор. Затворниците, войници в кафяви вълнени униформи и черни ботуши, са се събрали в средата на помещението. Обърнали глави в една и съща посока, те слушат старния офицер, който държи реч. Сериозен и уморен, той не ги призовава да се борят, а да се предадат. „Господа“, казва генералът, „вие трябва да издържите. Без вас няма да има свободна Полша“.

Сцената свършва. Публиката – или поне публиката във варшавския кинотеатър където гледах филма – въздъхва, шумоли, поема дълбоко въздух. Зрителите знаят, че войниците, цветът на предвоенния офицерски корпус на полската армия, няма да оцелеят. И без тях наистина няма да има свободна Полша.

Този епизод – както действието на екрана, така и реакцията на публиката – представлява есенцията на изкуството на неговия автор, Анджей Вайда. В продължение на половин век, започвайки в най-мрачните времена на комунизма и продължавайки във времената на Солидарност, военния режим и посткомунистическото настояще, Вайда водеше с полската публика точно този кинематографски диалог. Макар и от време на време да получаваха известност в чужбина, неговите филми винаги бяха правени преди всичко за сънародниците му – нещо, кое-то им придава един особен привкус. Защото той знае какво точно знаят зрителите му – за историята, политиката, за начините, по които хората са се държали по време на оккупацията. Вайда винаги е можел да разчита на това, че те ще разберат посланията му правилно, дори и когато цензурутата го заставяше да ги отправя по един индиректен начин. Последният му филм, *Катин*, в който се намира описаната сцена, е в този смисъл един класически Вайда-филм.

Разбира се, неговите полски зрители знаят как ще завърши филма, дълго време преди изобщо да са влезли в кинозалата. *Катин*, както подсказва заглавието, разказва историята на почти едновременните германска и съветска инвазии на Полша през септември 1939, както и последващото залявяне, задържане в плен и убийство от страна на Червена-та Армия на около 20 000 полски офицери в горите близо до руското село Катин. Сред убитите е бил и бащата на Вайда. Оправданието за убийството е недвусмислено. Това бяха най-добре образованите и патриотични от всички полски военнослужещи. Мнозина от тях идваха от запаса и преди войната бяха работили като лекари, юристи, университетски преподаватели и бизнесмени. Те бяха онзи интелектуален елит, който би могъл да затрудни плановете на Съветския Съюз да абсорбира и съветизира източните територии на Полша. По съвета на шефа на тайната си полиция, Лавренитий Берия, Сталин заповядва те да бъдат екзекутирани.

Но филмът разказва не само за масовото убийство. В продължение на десетилетия след като беше извършено, катинското клане беше абсолютно забранена тема в Полша – и по тази причина източник на дълбоко, продължително недоверие между поляците и техните съветски окупатори. Официално, Съветският Съюз обвини в това престъпление германците, които бяха открили един от масовите гробове (те бяха най-малко три) след като нацистка Германия нахлу в Русия през 1941 г. Съветските обвинители дори повториха тази безсръмна лъжа по време на Нюрнбергския процес и тя беше повторена, между другото, от правителството на Великобритания.

Неофициално, масовата екзекуция беше общопризнато приписвана на Съветския Съюз. В Полша самата дума *Катин* предизвиква асоцииции не само с убийството, но и с много други съветски фалшивки, засягащи историята на Втората Световна Война и съветската инвазия на Полша през 1939. Катин беше не просто единично военно събитие, но и цяла серия от лъжи и изопачения, разказвани в продължение на десетилетия, предназначени да прикрият реалността на съветската следвоенна окупация и загубата на полския суверенитет.

Филмът на Вайда, както полските зрители ще разберат веднага, е до голяма степен историята на „Катин“ в този по-широк смисъл на думата. Неговата начална сцена, за която Вайда казва, че е носил в главата си в продължение на години, показва група бегълци, които минават по някакъв мост, водещ на изток, в бягството си от Вермахта. На моста те

срещат друга група, отправяща се на запад, бягаша от Червената Армия. „Хора, къде отивате, връщайте се обратно!“, крещят двете групи едни към други. Скоро след това Вайда показва фашистки и съветски офицери, разговарящи другарски през новосъздадената германско-съветска граница – както със сигурност те са го правили между 1939, годината, в която се уговориха да подлеят помежду си централна Европа, и 1941, когато Хитлер се отметна от пакта със Stalin и нападна СССР. Сцената на моста придава драматична форма на основната екзистенциална дилема на Полша – фактът, че по онова време тя е била заклещена между две мощни тоталитарни държави.

В представата за „Катин“ Вайда включва също и историята за баща-та на един от офицерите, професор в Ягелонския университет в Краков. Призван да посети събрание, организирано от нацисткото ръководство на града, той отива заедно с други колеги в една от средновековните зали на университета. Но вместо да участва в дискусия, там той бива арестуван заедно с всички останали, след което мъжете, много от тях в напреднала възраст, биват натоварени на камиони и откарани в неизвестна посока. По-късно вдовицата му ще узнае, че той е умрял, заедно с много други от колегите си, в Заксенхаузен. Някои критици на Вайда посочват тази сцена (която не е директно свързана с клането в Катин) като пример за това как режисьорът се опитва да включи прекалено много неща във филма. Самият той обяснява на друго място, че вижда тези неща като част от една и съща история, тъй като *die Sonderaktion* в Краков е немски еквивалент на клането в Катин: една открита атака срещу полската интелигенция, опит да бъде разрушено настоящото и бъдещо ръководство на нацията.

Следват други истории, в бързо темпо. Истории за съпругите на убитите, много от които, като майката на Вайда, не знаят нищо за съдбата на мъжете си в продължение на десетилетия; истории за мъжете, оцелели след съветската депортация и разяждани от чувство за вина; истории за онези, които се опитват да приемат и да свикнат с лъжата, продължавайки да живеят. Филмът завършва с ужасяващо брутална, почти непоносима за гледане сцена на самото клане. Вайда засилва ужаса като показва с подробности организацията на убийството, което е отнело няколко седмици и е изисквало десетки хора, за да може да бъде проведено: черните камиони, откарващи хора от затвора до гората, огромните ями, изстрелите, булдозерите, заравящи масовите гробове.

Междувременно Вайда разказва истории, които донякъде повтарят епизоди от неговите по-ранни филми и собствения му живот. В един момент Тадеуш – един от героите на филма, син на един от убитите в Катин и бивш партизанин, прекарал войната в горите – попълва заявление за продължаване на образоването си. Както и самият Вайда по онова време, младежът иска да учи в Школата за Изящни Изкуства. След като му казват, че трябва да изтреи от биографията си фразата „баша – убит от съветите в Катин“, Тадеуш отказва, излиза на улицата и в изближ на гняв разкъсва там един про-съветски плакат. Само минути по-късно той бива заловен и разстрелян от комунистически войници. Както и героят от *Пепел и диаманти*, филма на Вайда от 1958, той умира безсмислено, борейки се за една изгубена кауза. Но за разлика от този предишен герой, създаден в едно много по-предпазливо и строго цензурирано време – той не изпитва двусмислени чувства по отношение на тази кауза. За разлика от самия Вайда, Тадеуш предпочита смъртта пред живота, прекаран в сянката на една историческа лъжа.

За всички, които не са достатъчно запознати с полската история, някои от тези епизоди ще изглеждат недовършени, дори объркващи. Герои се появяват, изчезват и се появяват отново, понякога за толкова кратко време, че изглеждат като карикатури. Мнозина от тях, особено сестрата, която играе ролята на модерна Антигона, твърдо решена да издигне паметник на изчезналия си брат, са толкова натоварени със символизъм, че дори не изглеждат реалистични. Диалозите са кратки, не информативни. Сцените се прехвърлят от Краков до Катин, от руската до германско-окупираната част от Полша. Появяват се препратки към личности и места, които имат значение за поляците, но едва ли могат да бъдат разбрани от който и да било друг – нещо, което може би обяснява защо до днес за филма не е намерен англоезичен дистрибутор. Но пък англоезичното разпространение едва ли е било основна грижа на Вайда. Този филм не е правен за хора, слабо запознати с полската история.

От 80-те години насам в Полша и Русия вече беше възможно да се говори открыто за катинските кланета. От 1990, когато Михаил Горбачов за пръв път пое съветска отговорност за Катин, и 1991, когато Борис Елцин направи публично достояние документите, наредящи да се извърши клането, стана възможно те дори да бъдат изследвани в руските архиви. Академични и популярно-исторически книги за клането се появиха на няколко езика, включително и руски. Издателството на университета

Йейл вече преведе повечето от важните документи на английски език и ги публикува с обширни анотации, допълнителна информация и редки фотографии, включително и една, направена от немски самолет през 1943 г. Полското правителство издигна множество възпоменателни паметници, във Варшава както и в самата катинска гора. Когато филмът се появи през миналата есен – на 17 септември, 68-та годишнина от съветската инвазия в Полша – Вайда на няколко пъти беше поканен да обясни идеите си. Защо Катин? Защо сега? Едно от интервютата постави въпроса доста брутално: „Не изпитвах особено дълбока нужда да гледам филм за Катин – а и защо ли? Струва ми се, че по тази тема вече е казано всичко.“

Вайда отговори на тези въпроси по различни начини, в зависимост от това как те бяха поставяни. Най-впечатляващите обяснения бяха свързани с неговата публика. Повечето от ония, които си спомнят нещо за събитията през 1939 вече са мъртви, обясни той (самият Вайда е на 81 години), така че филмът не би могъл да бъде направен за тях. Вместо това той искал да направи история за младите хора, но не за които и да било млади хора. Вайда каза, че искал да достигне „онези зрители, за които има значение това, че ние сме общество, а не просто някаква случайна група“.

Във времена, в които холивудските диалози понякога биват опростени съзнателно, за да могат да бъдат по-лесно субтитрирани, и когато дефиницията за един „успешен“ филм е той да направи пари в много страни; когато много филми биват правени за специални „ниши“, за да се харесват само на определени групи, но не и на други, това обяснение звучи някак удивително. Има нещо старомодно в идеята, че филмите могат да създават силни, положителни връзки на патриотизъм сред непознати хора. При всички случаи тази идея не е чужда за съвременните американски зрители. Но ако филмите изобщо някога са помагали да ни обединят като нация, то в наши дни вече е трудно да се види как те все още могат да правят.

Вярно е, че идеята за национално кино е някак по-естествена за хората от малките нации, не говорещи английски език, които са свикнали да говорят помежду си без да бъдат слушани от други. И все пак, когато различните европейци говорят за национално кино, те обикновено го правят по различен начин. Във Франция киното е просто едно друго средство в конкуренцията за международно влияние. Други страни

гледат на филмовите си индустрии по същия начин, по който гледат на националните си авиокомпании: като въпрос на престиж, макар и нуждаещ се от сериозни държавни субсидии.

Но както в интервютата си, така и в самия фильм Вайда изглежда казва нещо доста по-различно относно нуждата от национално кино. Правейки *Катин*, той е искал да създаде нещо, което да накара поляците да заговорят едни с други, да размислят за общите си преживявания, да определят съвместни ценности, да се възхищават на сходни добродетели, да изковат гражданско общество от една анонимна тълпа. *Катин* съзнателно се опитва да внуши патриотизъм, в най-положителния смисъл на думата. Това може би обяснява защо Вайда е направил филм, който пита не просто „какво се е случило?“ или „какво направи с нас Съветският Съюз?“, но също и „как ние, като общество, реагирахме след това?“, както и „а как си спомняме за това днес?“

Съдейки поне по първоначалните реакции, Вайда изглежда е успял, поне що се отнася до това разговорът да бъде започнат. Премиерата на *Катин* беше проведена в националната опера във Варшава и беше представяна на живо от всички важни вестници и телевизионни програми. Присъстваха полският президент и първата дама, министър-председателят, католическият върховен глава, Лех Валенса, множество историци, писатели, композитори, както и филмовите звезди, които се срещат сравнително често по такива събития. В продължение на няколко седмици почти всяко кино в страната показваше филма, понякога по десетина пъти всеки ден. Само след месец бяха го гледали повече от два милиона души – един много висок процент в страна с население от 39 милиона. Рецензии за него се появиха във всички вестници и списания, понякога в специални приложения.

Но правенето на патриотични филми е свързано и с определени капитани – и Вайда, понякога с помощта на други, попадна в някои от тях. По чиста случайност премиерата на *Катин* се състоя точно по средата на една неочеквано ранна кампания за парламентарни избори в Полша. Отчасти като резултат от това, водачите на властващата тогава партия – официално наречена партия за законност и справедливост, но по-добре известна като партията на близнаките Качински – бяха обвинени в опита да използват филма за собствените си цели. Само за няколко седмици беше решено, че ще бъде проведена голяма възпоменателна церемония за Катин, с няколко водещи политици във водещи роли, като че

ли наследството от Катин принадлежеше единствено на тяхната партия и никоя друга. Семействата на жертвите протестираха, както и самият Вайда. Датата на церемонията беше променена. Но грозната представа – за политици, опитващи се да спечелят капитал от емоциите, пробудени от филма – остана.

Като се има пред вид факта, че ожесточението около Катин е затруднявало полско-руските отношения в продължение на повече от шест десетилетия, едва ли е за учудване, че филмът на Вайда предизвика в Полша грозни изблици относно руснаците – и обратно. Самият Вайда се опита да смекчи това, заявявайки в интервю за *Известия*, че „ние правим разлика между руския народ и една политическа система“. От руска страна пък, активистът за човешки права, демократ и бивш дисидент Сергей Ковалев, който посети прожекция на филма в полското посолство в Москва, след това се обърна към поляците с молба „да ни простят“ за убийството.

Но макар че от руска страна нямаше официална правителствена реакция, в деня след премиерата на филма един правителствено-притежаван руски вестник, *Росийская Газета*, обяви, че съветската отговорност за Катин не била „очевидна“. Един от водещите редактори на вестника обвини Вайда в това, че „той ни отдалечава от истината“. Статията внушаваше, че признанието за съветската вина от страна на Горбачов е било чисто политическо – нещо, направено единствено с цел Русия да се хареса на Запада. Цитати от статията бяха препечатани в Полша – понякога придружавани от изображения на документите, разпореждащи клането – като пример за това, че в Русия не се е променило особено много в сравнение с 1939 година.

След тези изблици на взаимна неприязън вероятно не е за учудване, че няколко дни по-късно полските коментатори реагираха много обидено на факта, че *Катин* не е бил допуснат до филмовия фестивал във Венеция. Някои се питаха дали това не отразява някакво тайно руско влияние върху журито; други пък го приеха като израз на това, че чужденците не разбират и не се интересуват от полското страдание. Външност *Катин* просто се появи прекалено късно, за да може да бъде включен в програмата на фестивала и вероятно ще бъде показан във Венеция през следващата година. Но в продължение на ден-два, преди да се појави това просто техническо обяснение, комплексите и несигурностите на нацията получиха едно внезапно, ясно видимо представяне.

Че тези чувства се появиха също не е за учудване: всъщност те са много чести странични ефекти, не само на патриотичното кино, но и на самия патриотизъм. Същите емоции, които свързват хората – вдъхновявайки ги да работят за постигането на общи цели, да изграждат политически институции, да правят обществата си свободни и справедливи – са в определен смисъл свързани с емоциите, които карат същите тези хора да се отнасят със страх към чужденците или с недоверие към непатриотичните хора, които живеят по-надолу по същата улица и гласуват за друга политическа партия. Твърде много патриотизъм може да възпрепятства демокрацията и да омаловажи гражданско общество. От друга страна, без какъвто и да било патриотизъм, демокрацията изобщо не е възможна.

Истинският тест за *Катин*, разбира се, ще бъде в това дали филмът ще остане като част от полския национален разговор в течение на времето, както вече го направиха някои от по-ранните филми на Вайда. Тук става дума не само за качеството на филма. Продължителността на неговото влияние ще зависи и от продължаващото съществуване на една публика, която споделя познанията на Вайда за историята на Полша от двайсети век, и която разбира символите и съкращенията, които той използва, за да пробуди националните и патриотични теми.

Ан Епълбаум е известна американска журналистка, сътрудник на вестник *The Washington Post*. Книгата й Гулаг спечели наградата Пулицър за 2004 година. Понастоящем тя живее в Полша.

Коментари (4)

- 12-02-2008|**Guest User**

С удоволствие прочетох статията и съм много доволна , тъй като научих нещо повече за събитията през онези отминали години

- 02-04-2010|**анонимен** – превода

«...той не ги призовава да се борят, а да се **предадат...**»

Зашто to survive е преведено «да се предадат» вместо «да оцелеят»??? Това променя тотално смисъла според мен.

- 02-04-2010|**Златко** – ге: превода

анонимен писа:

«...той не ги призовава да се борят, а да се **предадат...**»

Зашто to survive е преведено «да се предадат» вместо «да оцелеят»??? Това променя тотално смисъла според мен.

Уместен въпрос, наистина. Отговорът е, че вече не си спомням защо съм избрал този вариант. Предполагам, че, съзнателно или не, тонът на оригинала ми е прозвучал прекалено евфемистично. При всички случаи „да оцелеят“ е по-правилният превод, разбира се. Работата обаче е там, че – знаейки предварително докъде ще доведе това решение – аз не чувствам тук никакво място за оцеляване. Не мога да си обясня този превод по друг начин. А може и просто да съм го превеждал между три и пет сутринта, помня ли? При седемстотин превода за три години детайлите започват леко да ми се размазват из главата, надявам се това да не прозвучи като опит за извинение. Нямам време за истински детайлна работа, конвейерът търчи под краката ми и не ми оставя време за такива неща.

- 03-04-2010|**анонимен**

Благодаря за отговора. Не че аз мога да преведа добре текста, просто попаднах случайно на това изречение, което беше важно за мен.

Ние бяхме народът

Автор: Адам Михник

Зашо преди двадесет години се случи онова, което се случи? Най-баналният отговор на този въпрос гласи така: Защото комунистическата система доказа своята икономическа неефективност. Но и до днес все още има комунистически страни, и до днес има Куба, Северна Корея, Китай, Виетнам. Значи ние не можем да се задоволим с един чисто икономически отговор.

Годината 1989 беше действително една година на чудото, една *appis mirabilis*. В зависимост от гледната точка отговорите на въпроса за причините, довели до падането на комунизма, се оформят различно. Един американски демократ ще каже, че това е резултат от политиката на човешки права на Джими Картер. Един републиканец ще каже, че политиката на Роналд Рейгън стартира една надпревара във въоръжаването, която съветската икономика не можа да издържи. Във Ватикана пък човек чува отново и отново, че падането на комунизма било заслуга на Йоан Паул II. В Кабул – че комунизмът е пропаднал поради съветското нахлуване в Афганистан. В Берлин се казва, че това падане е резултат от една разумна „Остполитика“. В Москва всеки говори за перестройката на Горбачов, а във Варшава – за Солидарност на Валенса.

Накратко: на този въпрос има не само един отговор. Един сложен сбор от фактори накара Съветския Съюз да стигне до извода, че една определена модернизация е неизбежна и че социализмът не може да оцелее другояче. Аз съм убеден, че Михаил Горбачов искаше да модернизира социализма, но не и да разруши СССР. Оказа се обаче, че нещата около комунизма се въртят по същия начин, както и във вица с гащите на еврейския обущар. Когато жена му казва, че той трябва да даде гащите за пране, той се противопоставя енергично. Жената се оплаква, че гащите стават все по-мръсни. Накрая той казва: „Да, но ако ги дам за пране, те съвсем ще се разпаднат.“

Така се случи и със СССР. Комунизмът пропадна, защото съветските елити вярваха, че могат да го реформират. Прави се оказаха ония, които не искаха да променят нищо, а значи бетонните глави в партията. Ние не знаем колко дълго още ще се задържи комунизмът в Китай, Куба или Северна Корея. В този смисъл годината 1989 беше знак за това, че нещо си отива, но никой си нямаше ни най-слабо понятие за това как и докога.

Онова, което се случи в Полша, беше революция без революция

Когато гледам назад, аз имам четири перспективи: една полска, защото съм поляк, една руска, защото картите се разпределяха там, една европейска, а освен това и онази на Запада. Западът не беше подготвен за онова, което се случи. Спомням си разговорите с важни американски политици, които идваха във Варшава. Те не допускаха, че комунистическата диктатура ще се разпадне. Дълго време опозицията в източна средна Европа също не вярваше в това. Не е случайност това, че през 1990 Джордж Буш се опитваше да убеди украинците в Киев да не се стремят към независимост.

В началото на 1989 само две държави, а именно Полша и Унгария, се опитваха да тръгнат по собствен път. Сред правителствените елити унгарците отидоха най-далеч. При тях започна промяната в партията. Имре Постгай, водачът на национал-либералното крило, беше един от онези хора, които бяха отговорни за „времето на затопляне“ в обществените медии. Той пръв оспори представянето на Янош Кадер за въстанието от 1956 като контрапреволюция. В Полша пък най-далеч стигнаха борците за човешки права, тъй като тяхната Кръгла маса пречупи желязната логика на режима и се отвори за едно ново мислене, което от август 1980 вече не беше получавало прием. Тогава си мислех: ако приемем, че анти-Реформацията е била не отрицание на Реформацията, а възприемане на някои от нейните мотиви за обновление на църквата, то тогава Солидарност беше една реформация вътре в комунизма, а Горбачов – един анти-реформатор.

Онова, което се случи в Полша и което за други страни се превърна в един вид строителен план, беше една голяма революция без революция. Никой не излезе на улицата, нямаше барикади, нито пък батальони за разстрел. Всички имаха пред очи барикадите от 1980 и от времето на военното положение. Историческото съзнание задаваше рамката за бъдещето. Както Александър Квашниевски щеше да каже по-късно, много

неясно е как биха се развили нещата, ако двете страни в Полша тогава бяха осъзнали, че всичко това отива по посока към обединение на двете Германии. И все пак опозицията осъзнаваше, че една обединена Германия би била нещо естествено. За мен ГДР беше една казармена държава, която не би могла да просъществува без Червената Армия. Източногерманската опозиция мислеше по-различно. Това беше най-ляво намиращата се опозиция от всички източноевропейски страни, което означава, че тя се стремеше към демократизация на ГДР. Есенните демонстрации започнаха с лозунга „Ние сме народът“, докато после възникна лозунга „Ние сме един народ“.

Искам да се опитам да реконструирам тогавашното си мислене. В Полша Кръглата маса беше идеята да се въведе един вид финландизация. Ние знаехме, че не можем да спечелим една война срещу Русия и затова перестройката беше нашият естествен съюзник. През 1988 аз написах една статия, *Спорът за сталинизма*. Цензурана осуети нейното появяване, макар че най-неприятните цитати идеха от съветските вестници. Полската цензура зачеркваше вече думата „Сталинизъм“. Това показва с какво закъснение перестройката дойде до нас. В края на 1980-те години съветската преса беше много по-либерална от полските вестници. В края на краишата цензурана обаче допусна статията. Това беше първата статия от 1966 насам, която се появяваше под моето собствено име. Това също беше признак за промени.

В Полша, в лагера на управляващите, дълго време се водиха борби около това как да се оценява Кръглата маса. Стажките от май и август 1988 доведоха до това, че правителството на Збигнев Меснер беше свалено. Нов министър-председател стана Мечислав Раковски, дългогодишен редактор на седмичното списание *Политика*. Да, то беше орган на комунистическата партия, но същевременно известно и като готово за реформи издание. Раковски беше бил заместник министър-председател в правителството на Войчех Ярузелски, беше обаче принуден да отстъпи пред натиска на Кремъл в средата на 1980-те години. Сега той искаше да достигне радикално подобрене на условията на живот чрез смели икономически решения и чрез това да маргинализира опозицията от Солидарност.

Тази идея нямаше успех, и при властимущите се затвърди убеждението, че с опозицията трябва да се преговаря. Решаващ в това отношение беше един спор по телевизията между Лех Валенса и председателя

на верните на правителството професионални съюзи, Алфред Мъдович. През тази вечер цяла Полша седеше пред телевизорите. Това беше часът на истината: Валенса победи Мъдович и Полша ликуваше.

Борбата срещу комунизма беше проведена във вярата в смисъла на човешката свобода. Но краят на комунизма ни разкри дълбоката потребност от живот в един сигурен и предвидим свят. Всеки, който някога е бил в затвора знае, че свободата е единствената мечта на затворника. В края на краишата той бива освободен, светът е пъстър, птичките чуруливат. Но след известно време той осъзнава, че се намира в опасност. Защото докато е бил в затвора, той е знаел точно по кое време има ядене. Изведнъж той се разхожда из града и не знае какво ще се случи. Той започва да тъгувва по затвора. Нещо такова изпитахме и ние след падането на комунизма. За опозиционерите това изглеждаше неразбираемо, и все пак беше така. В затвора всичко беше се намирало на мястото си, а сега изведнъж беше нахлул хаосът.

Кой в Полша събори комунизма? В Полша това направи работническата класа, която обаче се превърна и в първа жертва на трансформацията. Нека си представим едно голямо индустриално предприятие, което чрез стачки принуждава собствениците да направят отстъпки. Това предприятие е произвеждало бюстове на Ленин. Работниците са работили добре. През 1989 те не са престанали да работят добре. Но днес вече никой не се нуждае от бюстове на Ленин. Пазарът е разрушил предприятието. Работниците, с чиято помощ свободата е била извоювана, паднаха като жертви на тази свобода. Това е първият парадокс на демокрацията в Полша. Вторият парадокс се състои в това, че големите предприятия като корабостроителницата в Гданск бяха твърдини на Солидарност. Новите правителства не искаха да извършат несправедливост срещу тези хора, защото в края на краишата те бяха ги довели на власт. Но тъй като те не реформираха предприятията, в края на краишата те банкрutiраха.

Никой опозиционер преди 1989 не се стремеше към капитализъм

Всички исторически утопии рисуват един свят, който трябва да бъде свободен от структурни конфликти. За опозицията в комунистическите страни тази утопия почти навсякъде беше утопията за властта на народа. Тя се основаваше на това, че трябва да се изгради един нов кому-

низъм, само че без комунисти. Във всяка от комунистическите страни преобладаваха фантасмагории за някакъв трети път между комунизъм и капитализъм. Търсенето завършваше най-често със заключението, че този път води към третия свят, поради което е най-добре той да бъде оставен на мира. Такива фантасмагории имаше и при левите, и при десните; при онези, които се позоваваха на консервативни, религиозни, националистически ценности, като и при онези, които се придържаха към плебейски, леви традиции.

Никой опозиционер не казваше преди 1989, че ние се стремим към капитализъм. Никой не изискваше приватизация, никой не мислеше за това. И все пак се оказа, че тя е необходима. Именно затова Франсис Фукуяма писа, че ние сме достигнали края на историята. Фукуяма имаше пред вид положението, при което никой не може да си представи един по-добър политически проект от пазарна икономика, парламентарна демокрация и неограничено зачитане на човешките права. Фукуяма не можеше да си представи нещо такова, при което аз му давам право.

Но за милиони хора тази система съвсем не беше най-доброто. И до днес се появяват книги, които оспорват смисъла на трансформацията. Техните автори са на мнение, че нищо не се е удало добре, че по принцип последните двадесет години са били само един куп нещаствия. Вярно, не всичко беше перфектно, но аз съм на точно противоположното мнение: че с изключение на Балканите и Русия посткомунистическите страни никога не са имали в най-новата си история толкова добри двадесет години. В случая с Полша това се отнася дори до последните 300 години.

Да започнем с Русия. Там демокрацията беше сравнително бързо разбрана като „дермокрация“, тоест като „лайнокрация“, като криминализация на ежедневието. Шефът на телевизията в Санкт Петербург ми разправяше, че телевизията по времето на Брежнев е била ужасна. Чете ли се само официалните съобщения от листа, но вечерно време човек можел да се разхожда без да се страхува. През 1990-те години вече можеше да се каже свободно, че Елцин е пияница, но вечерно време не можеше да се излезе на разходка, от страх, че човек може да бъде отвлечен. Това е едно много добро определение за начина, по който руснаците преживяха перестройката. Именно затова днес авторитарният Путин се радва на такава подкрепа. Той донякъде обузда беззаконието и изплаща редовно заплатите и пенсийте.

В Полша страхът пред хаоса получи формата на завръщане към познатото. Критиците на демократичната трансформация казват, че балансът на двете десетилетия бил отрицателен. Те казват, че най-големите комунистически престъпници не са били осъдени; че корупцията се разширява; че разликите в собствеността растат и че компромисите от пролетта на 1989 около Кръглата маса са били грешка. Тогава обаче Съветският Съюз беше още доста силен и никой не можеше да предвиди неговото саморазрушаване. Полският компромис се считаше в Западна Европа за образцов. На 4 юни 1989 в Полша се състояха избори; на същия ден в Пекин танковете прегазваха демонстриращи студенти, които искаха демократически свободи. Онзи, който днес казва, че тогава всичко е било ясно, премълчава, че по онова време не е казвал нищо подобно.

Днес той също не знае нищо за обстоятелствата, при които ще рухнат комунистическите режими в Куба или Корея. В нашите страни ние все още предвиждаме миналото много по-леко, отколкото бъдещето. Днес сме свидетели на това как в много страни възниква идеологията на един антикомунистически авторитаризъм. В Русия това започна с Елцин, който действително отхвърли радикално болншевизма, но приляга към методи, които бяха много отдалечени от демократичните стандарти. Днес вече няма спор относно това, че руските президентски избори от 1996 бяха фалшифицирани.

След двадесет години си струва да се разглежда Европа като едно ново цяло, една Европа без утопии. Налице е политически и културен плурализъм. Но същевременно му липсва един здрав канон на ценностите. Силите на демокрацията често се основават върху една традиция на националната държава, която респектира зачитането на човешките права, както и принципа на толерантността. Където обаче тази традиция вече не съществува, ние виждаме една Европа на Берлусконизма, в която значение имат единствено парите – една коалиция между бизнес, политика, медии и мафия. Без съмнение комунистическата опасност е изчезнала. Но във всеки случай в Европа расте духа на egoизма и нихилизма. В посткомунистическите страни най-голямата заплаха е Путинизъмът, тоест един вариант на онези латиноамерикански системи, при които на хартия има демократически институции, в действителност обаче управлява някой друг. Също и ние в Полша имахме две правителствени години, в които гражданското общество беше отслабено чрез атаки срещу правосъдието и медиите.

Когато никой вече не защищава демокрацията, тя ще бъде победена

Кое заплашва Европа днес? От една страна това е един водещ до слабост цинизъм, който изпразва от съдържание всяко учение за ценности, а от друга страна – новите авторитарни проекти. Аз често съм си задавал въпроса защо е загинала Ваймарската демокрация. Защото никой не е искал да я защити – нито интелектуалците, нито професионалните съюзи, нито пък работниците. Победил е един особен egoизъм, който е докарал на власт фашистите. Може отново да се случи така, че никой да не иска да защищава демокрацията. Когато чета съвременни театрални пиеси или литература – преди всичко от млади полски автори – аз откривам у тях презрение към институциите на една свободна държава. Може разбира се да се каже, че елитите са направили всичко възможно, за да се превърнат в обект на презрение, но когато никой не защищава демократичната държава, в края на краишата тя ще загине. Моята собствена идея-фикс е защитата на републиката.

Това е толкова по-важно сега, тъй като икономическата криза тласна света към голяма несигурност. Никой не знае какво ще се случи утре; вече нищо не изглежда подразбиращо се от само себе си. Такива времена са великолепна подхранваща почва за популистки демагози и политически грубияни. Кризата събаря множество догми, които досега изглеждаха валидни за свободния пазар. Ето защо трябва да се направи всичко възможно, за да не се събори и онова, в което аз вярвам безгранично: Догмата за Човешките права и за Свободата в демократичните държави. Това са основите на Европейския Съюз, които бяха нашата мечта още по времето на диктатурата.

Адам Михник е главен редактор на полския вестник *Gazeta Wyborcza* и автор на книгата *Писма от свободата*

Коментари (12)

- 17-03-2009|**Гост**

Хубаво. Вижте оценката за Русия и Балканите през последните 20 години. Вижте и оценката за младите полски автори-те не защитавали ценността на една демократична държава. Това донякъде е полезно и за нашите разправии за Цвета Стоева-Златко се сърди, че ние не разбираме, че е млада, ние пък не можем да обясним, че се сърдим не на младостта и, ами на нежеланието да се вгледа не в ценности на държавата, ами в каквото и да е ценности. Ако за една европейска страна е може би разбираемо младите автори да се занимават главно с изследвания на физиологията на сексуалността, в потъналата буквально и в преносен смисъл в боклуци България младите автори се очаква да са загрижени и за други неща. И ако не са-възрастните да са разтревожени и огорчени.

Хубави са тези разходки в миналото. Поне дават малко спокойствие, че поне преди 20 години не бяхме така убийствено различни от другите в лагера. Е, пак бяхме най-одряманата и тъжна барака. Но имахме и ние надежди.

- 17-03-2009|**Златко**

Хм, специално що се отнася до темата, засегната в този коментар, то тя май се свежда до поговорката „младо може – старо знае“. Вижте интервюто с Рушди, той изразява същата загриженост. Но да се обвиняват „младите“ в това, че са политически другояче мислещи и чувстващи от „старите“ ми се вижда малко опасно нещо, най-вече защото природата предварително е решила кой ще бъде победителят в едно такова разногласие. Искаме или не – младите ще бъдат онния, които ще определят лицето на тоя свят след нас, пък и преди това. Така че аз обикновено избягвам такива оценки, още повече, че те най-често говорят за предизвикано от умора шаблонизиране. „Младите“ са прекалено много и прекалено различни, за да могат да бъдат вкарвани в един калъп. Същото се отнася и до нас, между другото.

А инак Михник е в силата си най-вече когато разказва истории за миналото. И когато – с право – ни предупреждава срещу заплахите, свързани с наплива на бездуховност в Европа. Но аз гледам на историята като на нещо прекалено хаотично, в най-добрия случай може би циклично, за да приема на сериозно твърдения, описващи нейния ход като следващ

някаква определена посока. Веднъж идва такава вода, друг път – друга. Нашата задача, разбира се, е преди всичко да не се оставим да бъдем отнесени. Но инак не е необходимо да обобщаваме прекалено много. Младите при всички случаи ще изнамерят някакви решения, които ние сега дори не можем да си представим. Винаги е било така, защо сега трябва да бъде по-различно?

- 17-03-2009|**Гост**

Младите определят някои неща. Старите определят други. Заедно-млади и стари определят цялостно дереджето на една страна. Ако стари-те не ги бива, младите и те не са стока. Старите обаче са отговорни-младите нямат опит, зрелост и пр. Вярно че напоследък опитът губи малко значение заради техническата революция. Но все пак Обама е минал 40-те-не е на 25. В България старите са виновни за положението-включително и за несгодите и лутанията на младежта. Въпросът е какво да се прави-и пак е толкова трудно-колкото и по другия въпрос-как да се спасим от етнически противопоставяния. И май няма отговор.

- 18-03-2009|**Гост**

Самият факт, че една статия, която изобщо не споменава България, но предизвиква коментари, които директно отвеждат към българската ситуация е доказателство, че и у нас времето на общите приказки и разсъждения е минало и че вси(ки съзнаваме както принадлежността си към един хаос, породен от един цинизъм, така и отговорността си пред това, което ни чака поради общата ни глупост. Ако в духа на Михник се попитаме кои бяха у нас истинските противници на комунизма трябва в най-добрия случай да избираме между Жельо Желев и Димо Минев. Между остатъците от земеделците на Никола Петков и реформаторите комунисти от типа на Георги Найденов, та до Андрей луканов. Но политическият климат, който създадоха реформаторите от Желев до Луканов изхвърли и дискредитира ония, които може би не бяха много подготовени, но безусловно бяха много морални макар и националисти. И това е според мен първата историческа грешка на българската промяна – дискредитацията на морала от разумния конформизъм. Дискредитацията на морала – процес, който се легализира след (9 Ix 44) доведе до огромния дефицит на морал в днешната българска ситуация. Сметката ще плащаме общо. няма стари, няма млади.

- 20-03-2009|**Доброслав Бакалов**

Незнам защо, но оставам с убеждението, че Вас(по-възрастните) някак Ви е страх от свободата, като господинът, който все тръби около Щета Стоева, неразбирачки, че така тя е още по-четена ☺(това което всички наричате свободия). Е аз нямам липса на морал, но казвам Ви по-добре без морал, отколкото с псевдо такъв. Може би е крайно време на света да се появи поколение, което не е политически, исторически, религиозно обременено, да не кажа осакатено, пък дори това да доведе до пълната му развала. Всички революции от Просвещението насам, започваха с идеите за един по-справедлив свят, доката полека-лека нещата бяха връщани в старото русло, от същите демагози, морало-прокламатори. Моля не пробутвайте митовете за отговорност и дълг! Къде моля виждате морала-в Германия ли където-виден пиянист се предложи да бъде изяден по интернет и беше... в Холандия и Швеция, които чиито така религиозни протестанти, често навестяват топсекс туристически дестинации, като Тайланд и България също е в този лист, или пък Британия и Шатите и Израел, които безнаказано изтребват цивилно население в преследване на мними врагове! За какъв морал държите сметка господа, къде е? Не липсата на заинтересованост у младите е проблема. Кои са борците срещу наркотрафика, трафика на хора, оръжия? -същите, които са и консуматорите на въпросните-легитимните правителства на тези държави, които сочите, като пример за подражание, всичката несправедливост мога да понеса, но не понасям мисълта, че някой безсрамно може да говори за морал(Дъони Дидро-Етика, погледни Морал. Морал, погледни Етика)

- 20-03-2009|**Златко – @ Доброслав**

Доброславе, ти тоя път май нещо се набута във води, които не са ти съвсем по боя, но нали си наше момче, хайде, няма да ти връзваме кусур.

А инак това морала и неговата липса е много тънка тема, от тия, за които е най-добре човек да остави другите да говорят, а сам да се вглежда повечко в себе си, без много приказки.

Тъй. Стига толкова, че и аз нещо много се разприказах ...

- 21-03-2009 | **Зелен Бетон**

Действително, и аз очаквам младото поколение да излезе с идеи, които самият ми начин на мислене не ми позволява да генерирам, нито да предвидя появата им. Ако и определено да не съм консервативно мислещ.

Намираме се на един много интересен вододел. Вододел, в който очниците са свалени. От една страна, по-старото поколение е наясно, че случващите се промени са неизбежни: дотолкова наясно, че е изгубило присъщия си стремеж към запазване на статуквото и енергията за действия в такава насока. От друга, по-младото поколение има уникалната възможност за самостоятелна ориентация, без да е ограничавано от догми.

Лошото е, че всичкото това неминуемо е съпътствано от ценностен вакуум. Изключително труден проблем (който така и никой не успя да реши) е кои от предишните ценности бяха свестни, необходими и си заслужаваше да останат, и кои бяха изкуствени и трябваше да се освободим от тях. Твърде дълбоките метастази на идеологията в живота на хората направиха този проблем практически нерешим. И се стигна до единствения възможен вариант – грубата хирургическа интервенция. Изрязването на всичко съмнително: и здравото заедно със заразеното. При това без гаранции за стопроцентов успех.

Трябва да отчетем, че на младото поколение му е по-трудно. Трудната ни раздяла със старата ценностна система е точно толкова болезнена, колкото и неговото израстване практически без ценостна система. И нещо още по-важно: то нямаше естествения противник на обществено утвърдената доктрина, в борба с която да осмисли, провери и утвърди себе си. Затова ни изглежда апатично и меркантилно. Затова сегашното младо поколение не само няма да роди своите битници, хипита, соул или рок, а дори и рапът днес е вчесано-зализан и само показно конфликтен.

Признавам си, че не бих искал да съм млад днес. Може би е основателно, а може и това е неосъзнато остатък от ми начин на мислене – но бих се чувствал като дърво без корен. Продължавам да съм убеден, че за да направи каквото и да било, човек първо трябва да намери на какво да стъпи. Днес е изключително трудно (ако изобщо е възможно) да намериш такова нещо – върху което да градиш жизнената си философия. И живота си.

Остава ми да се надявам, че адаптивната способност на човека е по-съвършен механизъм, отколкото аз си представям, и че ще изпитам уди-

влението и страхопочитанието да видя как младите поколения започват да ходят по водата. Там, където аз (поне така си мисля) бих потънал.

Малко абстрактни разсъждения, знам – но за това се замислих. Иначе винаги ми е приятно да попадна на нещо от Михник. Той човек притежава удивителната способност да те провокира да се заровиш в представите си и да преоцениш куп неща.

- 22-03-2009|**Гост**

Чудесно, но защо всеки говори сам от себе си и сам за себе си. Защо не се получава диалог, а само изливане на мнения, които по-скоро са болки? Защо се спори не за конкретното, а за необятното, което така и така не може да бъде обговорено? Защо не излизаме от мястото, което ни бележи като свързани, а от абстракциите, които ни разделят?

Абе защо не си говорим очи в очи и реплика от репликата, а се надхвъляме с обобщения?

Става безинтересно.

Хайде със здраве!

Марко Тотев

- 23-03-2009|**Зелен Бетон**

@ Марко Тотев:

Много ми е странно това, което си написал/а.

ЕСТЕСТВЕНО, че всеки ще говори сам от себе си и сам за себе си. Това са индивидуални мнения и реакции. Ако някой е (или се смята за) упълномощен говорител на някаква общност или платформа, това следва да се поясни – защото по дефиниция във виртуалното пространство всеки говори от 1 л. ед. ч.

И никой не е казал, че задължително трябва да има диалог, това не е производствено съвещание, от което непременно трябва да се излезе с някакво решение. Това е място, чието съдържание те кара да се замислиш. За разни неща, за които иначе може би няма да се сетиш. Или поне аз го възприемам така. Пък ако някъде се получи дискусия – няма лошо.

Що се отнася до конкретиката и говоренето „реплика от реплика“ – има си виртуални места, където по правило се разговаря точно така и само така. Но те пък на мен, примерно, не са ми интересни. Въпрос на предпочтение.

И не мисля, че някой има за цел да „надхвърля“ някого – с обобщения или както и да било. Не че е забранено, просто е безсмислено.

Ако си имал/а нещо друго предвид и не съм те разбрал, кажи.

- 23-03-2009 |**Иван Евтимов** – Какво ни пречи.

През 1990 година публикувах в списание „Избор“ статията „Опозиция, обречена на морал“. След като накратко описвах аморалността на комунистическата идеология и аморалността на социалистическата практика, обезпокоен от това, което наблюдавах сред българската опозиция, се обръщах към нея с призыва за морал. Твърдях, че това е единственото качество, което ще ѝ даде предимство пред бързо приспособяващите се към новите реалности и идеи комунисти.

Уви, нашата опозиция беше израстнала в едно безнравствено общество и щом усети мириза на властта и привилегиите, бързо забрави в името на какви принципи се беше обявила срещу строя.

А и сладкия мириз на власт и привилегии привлече множество нови опозиционери, които бързо изхвърлиха идиотите като мен, които говориха за морал.

Михник е абсолютно прав, липсата на морал е най-опасната черта на нашата съвременност изобщо, но това е една твърде голяма тема.

- 12-04-2009 |**Серкан** – за паралелизма

Благодаря за статията, много ми хареса!

Дотук в моя живот съм изпитъл 3 пъти това, което описва Адам Михник:

„Борбата срещу комунизма беше проведена във вярата в смисъла на човешката свобода. Но краят на комунизма ни разкри дълбоката потребност от живот в един сигурен и предвидим свят. Всеки, който някога е бил в затвора знае, че свободата е единствената мечта на затворника. В края на краищата той бива освободен, светът е пъстьр, птичките чуруликат. Но след известно време той осъзнава, че се намира в опасност. Защото докато е бил в затвора, той е знаел точно по кое време има ядене. Изведенъж той се разхожда из града и не знае какво ще се случи. Той започва да тъгува по затвора. Нещо такова изпитахме и ние след падането на комунизма. За опозиционерите това изглеждаше неразбираемо, и все пак беше така. В затвора всичко беше се намирало на мястото си, а сега изведенъж беше нахлул хаосът.“

В различни форми и от различно предизвикана.

С различни действащи лица, цели, емоции. Това са моменти, които бележат и караш да преосмисляш отново живота си след време стъпвайки на тези преливания от статично в динамично, от динамично в хаос.

Истинско предизвикателство е за всяко човешко същество да укроти клатещата се чаша с вода вследствие на тези преливания. Мисля, че ако хората, които изживяха тези промени успеят да анализират, оценят и... просъществуват след всичко това, опита, който натрупват ще ги изведе в една нова по-вълнуваща форма на съществуване.

- 12-04-2009 | **Серкан** – продължение на паралела към България

И точно тази нова форма на съществуване ще ни помогне да преодолеем бъдещите „преливания“.

Накрая статията завършва с началото на едно ново истински динамично и непознато събитие, което ще определи много неща, които преди не са се предполагали.

Според мен, в следващите години, които предстоят светът ще претърпи изключително важни реформации, които ще предопределят основите на които ще бъде изграден следващия век.

Истинска болка е да видиш на фона на една такава прогноза слабата подготвеност, която прояви България за да се преобри с това, което идва.

Полският антисемитизъм: една нова страница

Автор: Якоб Клок-Конкович

Тези дни в Полша беше отворена една нова страница от емоционалния дебат относно полския антисемитизъм. Повод за това даде полското издание на една нова книга от принстънския историк Ян Томас Грос, който е от полски произход. Книгата, с провокиращото заглавие „Страх“ („Fear. Anti-Semitism in Poland after Auschwitz“, New York 2006), е проникната от един-единствен въпрос: „Как беше възможен полският антисемитизъм след Аушвиц?“ Според цитираните от автора изказвания на оцелели от Холкоста евреи, по родните им места след войната са ги очаквали не отворени обятия, а циничния въпрос: „Ама ти още ли си жив?“

Жертвите на Холкоста бяха посрещнати с една повече или по-малко открита враждебност от страна на полското население, която в края на краишата стигна до погроми. Книгата на Грос разследва подробно три от тях: В Решов (1945), Краков (1945) и най-известният от трите, погромът в Килце (1946), при който са убити 37 евреи.

Според Грос, реалните причини за тези събития не са нито утвърждаваното широко участие на полските евреи в бавно укрепващия комунистически режим, нито пък разпространените по онова време ужасявящи истории за ритуални убийства на християнски деца. Реалните причини са от икономическо естество. Мнозина поляци бяха си присвоили еврейска собственост след като немските оккупатори напуснаха страната и завръщането на оцелелите от Холкоста беше възприето от тях като реална заплаха. Независимо от претекста за погромите, пише Грос, тяхната цел е била да бъдат отстранени неудобните жертви.

Макар че много поляци бяха се опитали да помогнат на съседите си евреи, укривайки ги с опасност за самите себе си, повечето от тях бяха гледали с безразличие – а понякога и с одобрение – на престъпленията, извършвани от германските оккупатори срещу евреите. Угризенията на

съвестта могат да бъдат много ефективни, дори разрушителни, особено когато те подсилват някакъв ясен интерес.

Грос се изказва особено рязко за полската католическа църква, твърдейки, че с изключение на епископа от Честохова, църковните служители не само не са направили нищо за да защитят оцелелите след войната евреи, но дори директно са оправдавали тези атаки в по-голяма или по-малка степен. И въпреки това тук трябва да се отбележи, че спорната книга на Грос беше публикувана от едно уважавано католическо издателство.

Това не е първият път когато книга на Грос възбужда всеобщ интерес в Полша. Публикацията през 2001 на книгата му „Съседи“ вече беше предизвикала емоционални дебати относно участието на полското население в Холокоста. Тази книга се занимаваше с унищожаването на еврейските жители на Йедвабне (малко градче в източна Полша) през 1941. В продължения на десетилетия по време на комунистическия режим това престъпление беше приписвано на немските окупатори. Едва след твърдението на Грос, че престъплението са били всъщност извършени от полските съседи на убитите, Полският Институт за Национална Памет започна разследване, което потвърди директното полско участие (оставяйки неизяснена ролята на немските окупатори).

Още преди да бъде публикуван този доклад, Александър Квасниевски, тогава полски президент, официално поднесе извиненията си по повод убийствата в Йедвабне „от името на онези поляци, на чиято съвест тежи това престъпление“.

Много хора никога не можаха да простят на Квасниевски това извинение. Повечето от възпоменателните дървета в алеята Яд Вашем в Ерусалим (посветени на онези, които са рискували живота си, за да спасят застрашени евреи през Втората Световна Война), носят полски имена. Полша беше единствената окупирана от Германия страна, в която подпомагането на еврейските граждани се наказваше със смърт. По време на оккупацията, полската нелегална организация Армия Крайова създава структура, уникална за Европа (наречена Зегота), която предлагаше помощ – включително и военна помощ – за евреите.

Тъй като поляците се съпротивяваха много упорито срещу нацистката агресия и сами бяха жертви на хитлеристката политика на геноцид, мнозина виждаха – и все още продължават да виждат – себе си единствено в ролята на военни жертви. По тази причина те считат всяко

твърдение, поставяще поляци в ролята на виновници, за нагло безочие, ако не и директна атака, срещу полския народ. Дори събития, които са се случили след войната, особено погрома от Килце, биват разглеждани от много историци като провокация, изградена от полските (или дори съветски) тайни служби, които са се опитвали да увредят престижа на Полша пред Западна Европа и така да осигурят продължаващото оставане на страната в руската сфера на влияние.

Не е за чудене тогава, че Ян Томаш Грос е толкова противоречива фигура в полския обществен живот, макар че той никога не е поставял под въпрос заслугите на поляците, нито пък техния героизъм в борбата срещу фашизма. Така че можеше спокойно да се предскаже, че новата му книга ще предизвика нова вълна от гняв дори преди да се появи на полски език. Още при появяването на оригиналната версия в САЩ някои полски сенатори отправиха предупреждение към главната полска прокуратура, че книгата би могла да бъде обидна за полския народ и да насиърва към омраза – обвинения, които прокуратурата разследва в момента.

Радикалната католическа Лига на Полските Фамилии е отправила към полското външно министерство официално искане за отказване на Грос правото да влеза в Полша. Книгата не разкрива никакви непознати до този момент факти, не внася нищо ново в дебата и е повече един вид есе „с предпоставена теза“, отколкото истинско историческо изследване. Янош Куртика, директор на Института за Национална Памет, обвини Грос в историческа некомпетентност и едностранично използване на източници.

Но сред по-умерените се чуват и критични гласове, като например кардинал Станислав Дзвиш, секретарят на папа Йоан-Павел II, както и легендарния водач на Солидарност Лех Валеса, който твърди, че книгата на Грос ще пробуди опасни демони и ще раздели, вместо да помиря. Полско-еврейският диалог трябва да бъде воден с поглед към бъдещето, а не към миналото, казва Валеса. Много малко хора се обявяват в защита на този автор, който е поел трудната задача да направи някои неудобни факти по-добре познати за широката публика и да премахне определени слепи петна в полската история. Сред неговите поддръжници е например Константин Геберт, главен редактор на еврейското издание *Мидраш*.

Но широкото недоволство в Полша може да бъде обяснено и чрез факта, че за много хора тази книга рисува един остарял портрет на Полша. Мнозина вярват, че старата мантра за полския антисемитизъм вече не е вярна, защото много неща са се променили от 1990 насам. Политиката на помирение и диалог между поляците и евреите, започната от президента Валеса и продължена от приемника му Квасниевски, както и от настоящия президент Лех Качински, беше много успешна. Еврейският живот в Полша се съживи, а интереса към еврейската култура, история и религия нарасна в огромна степен, особено сред младите поляци. Основани бяха много еврейски фестивали, а изложбите и театралните представления, концентриращи се върху еврейски въпроси, стават все повече и повече. Само преди няколко седмици професионалният съюз на пощенските работници в Полша спонтанно и успешно отказа да разпространява антисемитски брошури, издадени от един крайно десен политик.

Ян Томаш Грос в никакъв случай не отрича тези огромни промени в полското общество. Той просто смята, че неудобните теми от миналото трябва да бъдат дискутиирани открыто. Често се казва, че полемиката около някоя книга е винаги добре дошла за автора. В такъв смисъл единственото, което Грос би счел за скандално е ако тази полемика бъде продължена в съдебната зала.

Необходимо е обаче да се хвърли само един поглед върху развитието в демократичната сфера в Полша от 1990-те насам, за да се види, че колкото и емоционална да е тази дискусия, то много по-вероятно е тя да бъде провеждана в един много по-подходящ форум. И по всяка вероятност тя ще накара поляците да разглеждат историята си от една по-критична дистанция. Независимо от страховете на хората, вероятността тази книга да навреди на еврейско-полския диалог е минимална.

ЯКОБ КЛОК-КОНКОЛОВИЧ

Якоб Клок-Конкович е философ във Варшавския университет и понастоящем стипендиант на фондацията Хумболд в университета във Франкфурт на Майн.

В търсене на изгубения смисъл

Автор(и): Адам Михник

През август 1980 Полша промени лицето на света. Тогава бях на 34 години. Бях също убеден, че моето поколение пише история. За да си спомня за онези чудесни дни, посягам към бележките си от тогава – вече не се доверявам на паметта си. През последните години там се насьбра прекалено много горчивина и печал. Не искам и не мога да празнувам заедно с онези, които днес черпят познанията си за демократичната опозиция и Солидарност от архивите на службата за сигурност и разглеждат полицейските доноси като Библия. Аз се чувствам омърсен от тях.

Тогавашните преживявания, историческите и личните, не могат да бъдат разказани на езика на полицейските доноси. Затова трябва да се опитаме да разберем сами какво се осмелихме да направим тогава. Трябва да открием отново смисъла на нашите биографии.

Комунистическа Полша, наречена народна Полша, линееше като мухлясала стара къща. Това беше страна, чиято външна политика, армия и полиция бяха подчинени на решенията на Съветския Съюз; страна, в която управляваха комунистическа номенклатура, полицейско шпиониране, натрапена идеология, страх и лицемerie. Продукт на тази система беше пребитият и унижен човек, който събираще кураж едва след като беше се напил, за да може след това да изрази омразата си към всекиго и всичко. Комунистическата система всячески подклаждаше тази тайна ярост; страхливото малодушие, опортюнизма, апатията и цинизма бяха нещо обичайно.

През август 1980 Полша задиша свеж въздух. Стачката в корабостроителницата в Гданск доведе до прословутите споразумения и основаването на профсъюзите, които бяха независими от комунистическата диктатура; може да се говори за „августовската революция“ на Солидарност. Август 1980 възвърна смисъла на човешкото чувство за свобода, достойнство и истина.

Времето на августовските стачки аз прекарах в затвора, след като службата за сигурност беше ме арестувала „профилактично“. Както при всички диктатури, така и те все още вярваха, че полицията може да управлява историята. На 31 август бяха подписани споразуменията, които сложиха край на стачката. На 1 септември ние бяхме освободени и се намерихме в една напълно нова страна. Тогава съм си записал: „Спокойната решителност на стачниците, спонтанната дисциплина, зрелостта на изискванията на работниците“. Най-новите събития бяха доказали, че полското общество не желае да живее повече при условията на продължаващ фалш, обезкуражаване и обедняване. Фактът, че ние бяхме успели да потърсим правата си по възможно най-разумния начин, ни даваше сериозни основания за национална гордост. Тогава аз все още вярвах в някаква форма на широка автономия и демократически свободи в рамките на доктрината Брежнев. Това беше тогавашният хоризонт на Солидарност.

Не ни беше лесно – службата за сигурност отравяше живота ни с аести, малтретиране, забрана за работа, изнудване. Срещу нас се произвеждаха „уловки“, фабрикуваше се компрометиращ материал, ние бяхме разделяни чрез лъжливи интриги. Мнозина не издържаха на този натиск, те се отдръпнаха, пречупиха, напуснаха Полша. Никой от нас не беше мислил тогава, че тези тайни архиви ще получат собствен живот – години по-късно, когато нямаше да има нито служба за сигурност, нито народна Полша, нито дори Съветски Съюз; че прекрасното време на прекрасни хора ще се превърне в блато от доноси на тайната полиция.

Зашпото безкръвната полска революция на Солидарност беше наистина нещо много хубаво – тя беше карнавал на свободата, патриотизма и истината. Това движение пробуди най-ценното у хората: безкористност, толерантност, благородство, приятелство. Това движение беше творческо, то възвърна на хората тяхното достойнство и не беше подхранвано от жаждата за мъст. Никога преди това и никога след това Полша не е била толкова симпатична страна.

Всичко това промени образа на Полша по света. Полша, която дотогава беше виждана като страна на дръзки кавалеристи, които яздеха срещу танкове, но отвъд това само като страна на пияници и мракобесници, антисемити и простаци, стана важна и уважавана страна. Хората се възхищаваха не само на полската смелост, но и на полското благора-

зумие, не само на патриотизма, но и на дисциплината, както и на чувството за реализъм на поляците.

Самоограничаващата се полска революция не поsegна към властта и държавата. Солидарност предпостави модела на една самоуправляваща се република. Това говореше за много реализъм, но и за много илюзии, защото такъв модел за демокрация не функционираше никъде другаде по света. Комунистическият режим, напротив – под постоянния брутален натиск от Москва – не можеше да предложи разумен модел на съвместно съществуване. За да защити себе си и страната от една съветска интервенция, през декември 1980 той обяви военно положение. Водещите представители на Солидарност бяха арестувани, тя самата беше поставена извън закона.

Принудена да функционира в нелегалност, Солидарност издържа седем години. Тя не се остави нито да бъде пречупена, нито да бъде доведена до екстремизма на фанатична секта, която се подхранва единствено от жаждата за мъст. По онова време ние винаги си разказвахме един виц, който бяхме чули от нашите приятели в Прага. Какво трябва да се случи, за да се изтеглят съветските войски от Полша? Има две възможности: една рационална и една вълшебна. Рационалната би била, ако Свети Георги, убиета на дракона, се появи на Висла и прогони съветската армия. А вълшебството, чудото? Чудото би било, ако те сами си отидат.

От наша гледна точка перестройката на Горбачов беше истинско чудо. Революцията на Солидарност беше за съветската система това, кое то Реформацията беше за църквата – поставянето под въпрос на всички доктрини на институцията, ако не и на самите доктрини на вратата. В съветските дебати изплуваха теми, които бяха добре познати от август 1980: изискването за истина относно сталинисткото минало и икономическото положение; изискването за свобода на речта и плурализъм, за реформи и правова държава. Двете стачни вълни от 1988 бяха за народно-полските политици нещо като последно предупреждение. В резултат от разговорите на кръглата маса се стигна до узаконяването на Солидарност и до свободните избори от юни 1989, при които профсъюзът победи. Революцията беше проведена – без една-единствена барикада, без един-единствен изстрел, без една-единствена жертва.

Историкът Йежи Йедлицки писа по-късно: „Днес, когато всеки си позволява да плюе върху „кръглата маса“, аз с удоволствие давам израз

на убеждението си, че тези споразумения бяха шедьовър на политическото изкуство и етика – и че техният пример може би спести на източна Европа потоци от героично пролята кръв“. Но днес онези оплювачи са легион и успехът на кръглата маса често бива разглеждан като предателство към нацията. Последните 15 години бяха време на демагогски обещания и обвинения в предателство, години на корупционни скандали, на клиентелизъм, на презрение към истината и замеряне с кал на най-достойните. И това бяха най-добрите 15 години в последните три столетия полска история.

Заштото, как изглежда балансът на полската трансформация? Работниците притежават всички права, дори и ако условията, при които те живеят днес, да са драматично трудни, а похватите на новите собственици на предприятията нерядко напомнят за времената на вълчия капитализъм. Всички права притежават и полските селяни, но настроението се определя от страха пред чуждестранната конкуренция и структурните промени в полското село. Интелектуалците и хората на изкуството също не са заплашени повече от идеологически заповеди и цензура, те могат да пишат каквото поискат. Но техният глас, толкова важен и ясно доловим в епохата на диктатурата, днес чезне в какофонията на масовата култура. И така, макар че всички получиха правата, за които се бореха хората през август 1980, днес никой не е доволен от свободна Полша.

Всяка следваща вълна на недоволство бива илюстрирана от резултатите на следващите парламентарни избори. Впрочем, това само доказва, че демократичната система функционира добре. Обществото получи правото да заменя правителството по мирен начин – и то се възползва от правото си. Проблемът е единствено в това, че след всяка замяна се очаква чудо – но времето на чудесата отдавна е отминало. Раздразнението от безработицата и загубата на социална сигурност върви ръка за ръка с едно друго раздразнение, защото справедливостта не възтържествува.

Много заслужили активисти на демократическата опозиция и Солидарност се изпълват с гняв, когато наблюдават светкавичните карieri на хора от стария режим. Те виждат вълната от организирана престъпност, разширяващата се корупция, самодоволството и цинизма на лакеите на стария режим – и те търсят виновници за всичко това. Често точно те са ония, които казват, че революцията на Солидарност е била предадена. Рецептата те виждат в това да издирят агентите на службата

за сигурност чрез полицейските архиви. Те повтарят отново и отново, че сметките за сторената неправда не са платени.

В много отношения те имат право. Времето на безкористното геройство отмина – духът на Солидарност е изместен назад от дух на предприемачество и конкуренция. Великодушният социален ангажимент, безграницната смелост и рицарското чувство за чест днес са стоки, които са не само редки, но и почти нямат стойност на полския пазар. Междуд временено интригантството се преоблича като благородство, а фанатизъмът се прикрива зад защитата на принципи. Може ли тогава да ни учудва, че хора, които отдаха на борбата за една свободна Полша най-добрите си години, днес са напълно разочаровани?

Но всяка революционна промяна пробужда надежди, които не могат да бъдат изпълнени. В този смисъл всяка революция остава неизпълнена и предадена; никоя не постига наказание за грешните и награда за справедливите. И дано добрите духове ни пазят от революции, които изплащат сметките на добродетелта и порока! Който иска съвършена справедливост, нека размисли, че само екзекуциите са съвършени!

В началото на миналата година полската общественост беше развълнувана от публикуването на дълги списъци с имената на официални и неофициални сътрудници на службата за сигурност, както и на лица, които са били неуспешно вербувани от нея. Десетки хиляди хора се чувстват омърсени. Опозоряването на революцията на Солидарност чрез архивите на службата за сигурност е за някои героично дело, а за други – една захвърлена в клоака граната. Едни тя убива, други ранява, но всички залива с миризлива воня. И точно така оскъребени, обезкуражени и омърсени ние ще посрещнем двадесет и петата годишнина на августовската революция.

Остава ни само да се надяваме, че полският организъм рано или късно ще изхвърли отровата на фалшифицираната история. И след тази мръсна експлозия ние ще се научим да говорим разумно за онова, което се осмелихме да направим. Полша е страна на чудесни и изненадващи събития; полският котел винаги се разбърква както от дявола, така и от ангела. В Полша всичко е възможно – дори и промени към добро.

Полша, непознатата

Адам Михник е главен редактор на полския вестник *Gazeta Wyborcza* и автор на книгата *Писма от свободата*

Как паметта на социализма работи в Полша?

Автор: Павел Шпевак

Никой вече не спори, никой не се съмнява, че комунизмът е бил зло и Полша е била окупирана, че това е била негативна фаза в нейната история. Поляците са луди по номерация – те говорят за първа Полша, втора и трета Полша: от 1989 г. – досега. Periodът след 1944 г. не се смята за част от полската история, той е нещо като дупка в историята на полска-та държавност.

Паметта от онова време се отдалечава поради три причини:

Идва ново поколение с нови проблеми.

Епохата на социализма отстъпва, отдалечава се, промениха се правилата в икономиката и политиката.

Няма доказателства за носталгия по социализма в Полша. Може да има носталгия на всеки за неговата младост и сигурността на живота тогава, но не и носталгия по плановото управление и партийната диктатура.

Можем да говорим за окончателен крах на комунистическите политически формации след рухване на Берлинската стена – партиите променят ролята си. В Полша самата социалдемократическа партия се променя – от нея е имало президент, тя е била мощна политическа и икономическа сила. Сега обаче подкрепата на тази партия все повече намалява, в момента е едва 12% и тя ще продължава да намалява – това са закони на биологията. Така че може да се твърди: поляците излязоха от комунизма, споменът за комунизма вече не е нещо, което ги ядосва. Но това не означава, че за комунизма в Полша не се водят дискусии.

Ще ги поделим на няколко групи:

Дискусии около листрациите. Те се въртят около това кои от настоящите политици, политици, актьори, свещеници и пр. са били тайни сътрудници – водят се от 20 години и още не са приключили. На всеки няколко месеца се появява ново име, нов човек, който е имал нещо общо с тайните служби. Най-драматична беше дискусията около Лех Валенса.

Той беше представен в лоша светлина от историците, които, въз основа на откъслечни материали, го обвиниха, че е бил в продължение на години таен сътрудник, че е взимал пари и е получил апартамент – сериозно обвинение, което предизвика буря. Валенса се защитаваше и отричаше. Поляците приеха, че той е невинен, че всъщност е жертва, но въпросът предизвика много енергия, цяла буря.

Вероятно след време страстите около лустрацията ще утихнат. Но междувременно беше създаден Институт за националната памет в Полша, фокусиран върху паметта за престъпленията на комунизма. Той публикува годишно около 150 заглавия, издава списание, предоставя важна информация за това какви са били поляците в онова време. Броят на историците, които са ангажирани с изследвания в архивите, възлиза на около няколко хиляди.

Друга линия на дискусиите в Полша е свързана с проблем от сфера на теорията на политика. Тази дискусия не е така яростна, но е много важна: с какъв вид строй сме се имали работа тогава, какъв вид държава сме имали? В Полша по този въпрос функционират три различни разказа. На първия от тях – социализмът е тоталитаризъм – няма да посвещавам много време. Той е много пресилен. Този строй не е 100% тоталитаризъм, в подобни квалификации има много емоция, този разказ не посвещава особено внимание какво е представлявал реалният социализъм. Другите два разказа са по-сериозни и аналитични. Вторият разказ, предложен първоначално от Анджей Валицки, полски историк на идеите, е приет от голяма част от интелигенцията, най-вече от посткомунистическата левица. Според този разказ до прелома през 1956 г. можем да говорим за тоталитарен строй /или той е бил поне замислен като такъв/. Целта му е била да индоктринира и наложи с терор на всички граждани определен начин на мислене и възприемане на света. Но от 1956 г. насам в Полша настъпва прелом – начало на демократизиране на системата. Тя се либерализира постепенно и накрая се стига до това, че социалистическата номенклатура постепенно се отказва от властта си, предоставя я на обществото, Полша се отваря към света и Европа, активират се университетите, настъпва икономически възход, репресиите стават все по-слаби. Това е разказ за това как се преминава от тоталитарната фаза през мек авторитаризъм, за да се стигне до демокрация.

Третият разказ също признава, че 1956 година е много важен момент на прелом и че тоталитарната власт в класическия ѝ вид е била блоки-

рана тогава. Но той твърди, че до 1989 г. комунизмът е останал по принцип непроменен – не са се променили важни негови черти като пълният монопол на партията, контролът, упражняван от ЦК във всички области – наука, политика, икономика, номенклатуризацията на живота, репресивните сили, запазени до последния момент – комунистически управници не са се замисляли да употребяват сила, когато това е било нужно, за да се контролира ситуацията. Парадоксално броят на служителите на сигурността не е намалявал след 1956 г.

Така че спорът се върти около това разполагал ли е този строй със средства да се дистанцира от своите корени или той е бил един и същ, неспособен за реформиране – и истинската реформа е била винаги възможна само отвън. Това е изключително важна дискусионна точка – от гледна точка на историческата оценка. Въпросът все още стои: възможна ли е била реформа отвътре или става дума само за паразитиране върху структурите на насилието?

Третата линия на дискусиите в Полша е свързана с проблема на независимостта и суверенитета. Определени лица, оправдавайки участието си в комунизма, казват, че Полша е била в сферата на СССР и влиянието му – и поради факта, че сме били част от съветския ред, истинска суверенност не е била възможна; съответно, ролята на управлението е била да се постигнат максимално количество добри цели. Това е свеждане на проблема за независимостта до прилагане на тактики в определени рамки. Аргументите на тази позиция са известни: социализмът даде на Полша модернизация, позиция в света, икономика, която осигуряваща някакви работни места в разрушената страна след войната и ѝ позволяваща да се възстанови.

Противниците на тази позиция твърдят обратното – всеки, който е действал в рамките на този строй, е работил не за Полша, а в полза на СССР и Русия. Това в Полша също е жив морален и политически спор – и до ден днешен.

Така или иначе, има много хора, които смятат, че силата на поляците и на Полша е в убедеността, че не всичко, което се е случвало, е било действително – „Полска народна република“, комунизъм. Съпротивата срещу комунизма се основава на съзнанието, че това е била държава, създадена от комунисти. Но бидейки гражданин на тази страна, ти си можел да работиш за истинска Полша. Така са мислели много писатели, актьори, професори, работници – те са имали усещането, че тяхен

основен патриотичен дълг е, живеейки в ПНР, да могат да запазят тази сфера на интимност, ръководени от два принципа. Първият се нарича „автентичност“ – винаги да говориш нещо, в което си убеден; вторият се нарича „етос на професионализма“ – дори при социализма трябва да си добър професор, актьор и пр. Това е давало на Полша хора със силно чувство за дълг. Това е давало сила за преживяване на социализма и възможност по-късно да се излезе от него с по-малко болка от него – за разлика от други постсоциалистически страни.

Текстът е част от програмата на фестивала „Отвъд омразата, отвъд носталгията“, проведен през юни 2009 в София и посветен на социализма, неговото наследство и тяхното съвременно осмисляне.

Пре-публикува се от онлайн списание „Пирон“.

[Източник](#)

Проф. Павел Шпевак преподава социология във Варшавския университет, член е на редколегията на авторитетните списания „Рес публика нова“ и „Пжеглад политични“. Публикува в сп. „Знак“, вестниците „Тигодник повечни“ и „Жечпосполита“.

Коментари (1)

- 08-05-2012 | **Асен Кънев**

С времето индивидуалната памет може да се промени или да отслабне, но паметта не може да промени фактите, дори в индивидуални живот.

Нека който е живял социализма се обърне към фактите от индивидуалния си живот и да прецени в каква степен е контролиран следните важни избори:

1. Избор на училище за средно образование – можехте ли да изберете езиково или професионално образование без одобрението на някой партиен комитет или секретар?

2. Можехте ли да изберете университет и специалност без одобрение-то на някой партиен комитет или секретар?

3. Можехте ли да изберете професия и месторабота без партийно одо-брение?

4. Можехте ли да изберете в кой град да живеете („жителство“)?

5. Колко време ви беше необходимо за да наемете или купите самос-тоятелно жилище за децата си?

Сега, с фактите на масата, бихте ли предложили същото щастие на децата си?

Съседи

Автор: Ян Томаш Грос

На 8 януари 1949, в малкото градче Йедвабне, на около 19 километра от Ломз, в историческата полска провинция Мазовише, специалната полиция задържа петнадесет человека. Откриваме имената им в един меморандум, зловещо наречен *Raport likwidacyjny* (Доклад за ликвидация), сред така наречените контролно-следствени документи (*akta kontrolno-sledcze*), запазени от специалната полиция за наблюдение на собствения ѝ напредък при всяко следствие. Сред арестуваните, най-вече дребни селски стопани и сезонни работници, са двама обущари, един зидар, един дърводелец, двама ковачи, един пощальон и един бивш администратор от кметството. Някои от тях са семейни хора (един има шест деца, друг четири), други все още неженени. Най-младият е на двадесет и седем години, най-старият – на тридесет и четири. Те са, казано най-просто, група обикновени хора.

Жителите на Йедвабне, по онова време около две хиляди, сигурно са били шокирани от едновременните арести на толкова много местни хора. Широката публика получава бегъл поглед върху цялата афера четири месеца по-късно, когато на 16 и 17 май в окръжния съд в Ломз, Болеслав Рамотовски и още двадесет и един обвиняеми са представени на съда. Началното изречение на присъдата гласи „Еврейският исторически институт в Полша изпрати до Министерството на правосъдието материали, описващи криминални дейности на жителите от Йедвабне, които са извършили убийства на евреи, както се твърди в показанията на Шмул Васерщайн, който е бил свидетел на погрома над евреите.“

В архивите на Еврейския исторически институт няма документи, разказващи за това как или кога показанията на Васерщайн са били изпратени на прокурора. От съдебните документи също не е възможно да се разбере, например, кога прокуратурата е била информирана за случилото се в Йедвабне и защо присъдата се е забавила толкова дълго. Контролно-следствените документи от Службата по сигурността в Ломз

хвърлят известна светлина върху случая, но те също са неопределени. Във всеки случай Васерщайн е дал показанията си пред Еврейската историческа комисия в Бялистоク на 5 април 1945. Ето какво казва той:

„Преди да избухне войната в Йедвабне живееха 1,600 евреи, от които оцеляха само седем, спасени от една полякиня, Вирзиковска, която живееше наблизо.

Вечерта на 23 юни 1941 германците навлязоха в градчето. Още на 25 юни местни бандити, от полското население, започнаха анти-еврейския погром. Двама от тези бандити, Боровски (Боровюк?), Васек и брат му Митец, вървяха от едно еврейско жилище до друго, като свиреха на акордеон и флейта, за да заглушат писъците на еврейските жени и деца. Видях със собствените си очи как убиха Чайция Васерщайн, Якуб Кац, на седемдесет и три години, и Елиас Кравицки.

Якуб Кац убиха с тухли. Кравицки прободоха с нож, избodoха му очите и отрязаха езика му. Той се мъчи в продължение на дванадесет часа преди да издъхне.

В същия ден наблюдавах ужасяваща сцена. Чая Кубранска, на двадесет и осем години, и Бася Бинщайн, на двадесет и шест, и двете с новородени бебета, когато видяха какво става, побягнаха към езеро, за да удавят себе си и децата, вместо да попаднат в ръцете на бандитите. Потопиха децата във водата и ги удавиха със собствените си ръце: после Баска Бинщайн скочи и веднага потъна, докато Чая Кубранска се мъчи в продължение на няколко часа. Събрани хулигани си направиха развлечение от това. Те я съветваха да легне по очи във водата, за да потъне по-бързо. Накрая, когато видя, че децата са вече мъртви, тя се хвърли по-enerгично във водата и също намери смъртта си.

На следващия ден се намеси един местен свещеник, който им обясни, че трябва да прекратят погрома и че немските власти сами ще се погрижат за нещата. Това проработи и погромът беше спрян. От този ден нататък местните хора вече не продаваха храна на евреите, което направи обстоятелствата на живота им още по-трудни. Междувременно се разпространиха слухове, че немците ще издадат заповед всички евреи да бъдат унищожени.

Такава заповед беше издадена от немците на 10 юли 1941.

Макар че заповедта беше издадена от немците, тя беше подета и изпълнена от полски бандити, с ужасяващи средства. След различни мъчения и унижения те изгориха всички евреи в една плевня. По време на

първия погром и последвалата кървава баня следните лица се отличиха с особена бруталност: Слезински, Каролак, Боровюк (Боровски?), Митек, Боровюк (Боровски?), Вацлав, Йермаловски, Рамутовски Болек, Рогалски Болек, Зелава Станислав, Зелава Францишек, Козловски Генек, Траска, Тамошек Йежик, Лудански Юрек, Ласиеш Чеслав.

На стутринта на 10 юли 1941 в града пристигнаха осем души от Гестапо и имаха събрание с представителни на градските власти. Когато Гестапо запита какви са плановете им по отношение на евреите, те единодушно казаха, че всички евреи трябва да бъдат убити. Когато немците предложиха да се остави по едно еврейски семейство от всяка професия, местният дърводелец Бронислав Слезински, който присъстваше, каза: имаме си достатъчно собствени занаятчии, трябва да унищожим всички евреи, нито един не трябва да остане жив. Кметът Каролак и всички останали се съгласиха с него. За тази цел Слезински отстъпи собствената си плевня, която се намираше наблизо. След това събрание започна клането.

Местните бандити се въоръжиха с брадви, специални тояги, обковани с гвоздеи и други инструменти за мъчение и убийство, и подгониха евреите по улиците. Като първи жертви на дяволските си инстинкти те избраха седемдесет и пет от най-младите и здрави евреи, на които заповядаха да повдигнат огромния паметник на Ленин, който руснаците бяха издигнали в центъра на града. Беше невъзможно тежък, но под дъжда от удари евреите трябваше да го направят. Докато носеха паметника, те трябваше и да пеят, докато го занесат на определеното място. Там получиха заповед да изкопаят дупка и да хвърлят паметника в нея. След това тези евреи бяха пребити до смърт и хвърлени в същата дупка.

Другата жестокост беше, когато убийците заповядаха на всички евреи да изкопаят дупка и да погребат убитите до този момент, а след това самите те бяха убити и на свой ред погребани от други. Невъзможно е да се предадат всички жестокости на бандитите и е трудно да се открие нещо подобно в нашата история от страдания.

Брадите на старите евреи бяха подпалвани, новородени бебета бяха убити на гърдите на майките си, хората бяха пребивани до смърт и принуждавани да пеят и танцуват. Накрая пристъпиша към главното действие – изгарянето. Целият град беше заобиколен от пазачи, така че никой да не може да избяга; след това евреите получиха заповед да се наредят в колона, по четириима в редица, и деветдесет годишният равин

и штохера [еврейски месар, практикуващ „кошер“] бяха поставени най-от-пред, дадоха им едно червено знаме, и всички трябаше да пеят, и ги подгониха към плевнята. Бандитите ги биеха зверски по пътя. Близо до вратата стояха няколко бандити, които свиреха на различни инструменти, за да заглушават писъците на ужасените жертви. Някои се опитваха да се защищават, но бяха без силни. Окървавени и ранени, те бяха набутани в плевнята. След това я заляха с керосин и я подпалиха, а бандитите тръгнаха наоколо да претърсват еврейските къщи, за да търсят дали не са останали някои болни и деца. Болните, които намериха, те сами отнесоха в плевнята, а малките деца, тях ги навързаха по няколко за краката и ги носеха на гръб, след това ги набучиха на вили и ги хвърлиха в пламъците.

След огъня използваха брадви, за да избиват златни зъби от все още не напълно изгорелите тела, и насилиха по други начини телата на светите мъченици.“

Макар че за читателя на показанията на Васерщайн е ясно, че евреите от Йедвабне са били унищожени с особена жестокост, в първия момент е трудно да се възприеме изцяло значението на тези показания. Въщност, аз изобщо не съм изненадан, че между тези показания и началото на процеса в Ломз са изминали четири години. Това, повече или по-малко, е времето, което измина и между момента, в който открих показанията на Васерщайн в архивите на Еврейския исторически институт, и осъзнаването на тяхната фактичност. Когато през есента на 1998 ме поканиха да представя статия във връзка с юбилейния сборник на професор Томаш Стржембош – известен историк, специализиращ в областта на военната история на балистокския регион – реших да използвам примера от Йедвабне, за да опиша начина, по който полските съседи са малтретирали еврейските си съграждани. Но тогава все още не разбирах напълно, че след серията от убийства и насилия, описани от Васерщайн, в края на краишата всички останали евреи действително са били изгорени в онази плевня (трябва да съм прочел това като хиперболизирана метафора, надявайки се, че само някои от тях са били убити по този начин). Няколко месеца след като изпратих есето си, аз гледах един груб монтаж на филма *Къде е по-големият ми брат Каин?* от Агнешка Арнолд, която, сред останалите интервюирани, разговаряше и с дъщерята на Бронислав Слезински, и осъзнах, че думите на Васерщайн трябва да се вземат буквально.

Тъй като книгата още не беше публикувана, се запитах дали не трябва да оттегля есето си. Реших обаче да го оставя непроменено, понеже един важен аспект от историята в Йедвабне засяга бавното съзряване на полското осъзнаване на това потресаващо престъпление. Как това събитие се е помествало (или по-точно, пропуснало да се помести) в съзнанието на историците на воения период – включително и на самия мен? Как населението на Йедвабне е живяло при три поколения със знанието за онези убийства? Как полското гражданство ще приеме разкритието, когато то се превърне в обществено достояние?

Във всеки случай, щом само веднъж се осъзнае, че считаното за немислимо действително е именно онова, което се е случило, историкът скоро открива, че цялата история е била много добре документирана, че свидетелите все още са живи, и че паметта за това престъпление е била запазена в Йедвабне през поколенията.

[Източник](#)

Едно полско градче все още се мъчи да забрави мрачното си минало

Автор: Питър Грийн

Йедвабне, Полша – това е малко провинциално градче, живеещо в отрицание, макар че фактите вече са ясни.

На 10 юли 1941, малко след като нацистите окупират това бедно градче в североизточна Полша, стотици евреи от Йедвабне и околните села са събрани на градския площад, където някои от тях са брутално убити, а останалите са пребити и накрая заставени да бягат по гробищния път към плевнята на Бронислав Слезински.

Налива се керосин, плевнята се подпалва, след което изгарят повече от 400 души, живи.

Историята е била почти забравена до 1999, когато историкът Ян Грос събира свидетелства, показващи, че погромът в Йедвабне не е бил, както го описва местната легенда, работа на местни поляци, действащи по заповед на оккупационните власти. Вместо това документите и свидетелите показват ясно, че поляците-католици са организирали и извършили клането над еврейските си съседи.

Цялата нация предприе извънредно проучване на колективната си съвест, както и преоценка на отдавна възприетото тук гледище, че Полша, която е изгубила във Втората световна война шест милиона души – три милиона от тях евреи – е била жертва, а не извършител на престъпления. Дебатът достигна връхната си точка в едно пътуване до Йедвабне на тогавашния полски президент, Александър Квасниевски, за да поднесе извиненията си за онова, което едни поляци са причинили на други.

Но през 2001 натовареният с делото прокурор Радослав Игнатиев е принуден да закрие подновеното следствие, поради липса на достатъчни свидетелства, за да бъде обвинен някой от все още живите участници в клането. В процеси от 1949 и 1953, повече от десет поляци са били осъдени за убийствата на евреите от Йедвабне.

Докладът на прокурора показва ясно, че са загинали около 400 евреи, от ръцете на местни поляци. Ексхумирани са кости и овъглени останки, а свидетелствата показват, че в погрома са участвали половината от възрастните мъже в Йедвабне, а също жени и деца – някои само са гледали, други са помогали да се хванат хората, опитващи се да избягат, трети са убивали евреи със собствените си ръце.

Въпреки тези унищожителни свидетелства, за повечето от местните хора закриването на следствието изглежда не е нищо друго освен потвърждение на твърдата им увереност, че няма нужда от извинение за миналото.

„Евреите сътрудничеха на руснациите“, креши към репортера един възрастен мъж, напускащ църквата в Йедвабне. „Можете да попитате и какво евреите направиха на поляците, но никой не пита“.

Поляците са били принудени от нацистите да убиват евреите, казва той. „Сибир“, добавя той, твърдейки, че евреите от Йедвабне са били убити заради помощта, която са оказали на Съветската армия при експортирането на поляци на изток, по време на кратката съветска окупация на Йедвабне.

„Германците убиха евреите. Лъжа е, че това е било извършено от поляци“, казва градският свещеник, отец Едуард Орловски.

Той твърди, че има доказателства, че истинските убийци са били от едно немско поделение, командвано от евреин, оказал се нацистки генерал.

Водачът на полската католическа църква, кардинал Йозеф Глемп, не е направил нищо да сдържи отец Орловски. Вместо това той направи меса в почит на евреите от Йедвабне, а след това призова оцелелите полски евреи да се извинят за това, че са донесли комунизма в Полша.

Други хора, извън Йедвабне, възприемат по-различно гледище. Андрей Крайевски, философ от Варшава, е бил отблъснат когато се опитал да доведе в Йедвабне група психологи, които да работят заедно с местните хора и да им помогнат да се изправят очи в очи с онова, което той нарича „мягката естествена защитна реакция“.

„Йедвабне се превърна в символично място и те са по-силно свързани с него от останалите поляци, въпреки че повечето хора, които живеят днес в Йедвабне, не са били там през 1941“, казва Крайевски, „По-сигурно е да се отрича случилото се, защото ако признаете, че то е било зло, то тогава ще трябва да направите следващата крачка и да кажете кои са извършилите“.

В една новопостроена къща на няколко десетки метра от паметника близо до плевнята на Слезински, Дорота Рамотовска, 24-годишна фризьорка, казва, че клането трябва да бъде забравено. Докато пием чай в приятната ѝ всекидневна, тя предлага едно объркано обяснение. Убийствата са били зло, казва тя, след което добавя: „Това е било отдавна, и то не е непременно вярно“.

„Освен това евреите са били отговорни за нещата, които са направили на поляците“, казва тя. Покойният дядо на съпруга ѝ, който е съден през 1949 за участие в погрома, както и други възрастни роднини, са ѝ разказвали една съвсем друга история в сравнение с онова, което се е появilo по медиите, казва тя.

Михал Чайевски, новоизбраният кмет на Йедвабне, казва директно, че е време да се приключи „с този цирк“.

„Ако поляците са толкова виновни за това престъпление, то защо тогава уликите не са представени по-рано?“, пита той. А освен това, казва той, Йедвабне е бил само един от повече от

двадесет града от региона, където през лятото на 1941 са били извършени анти-еврейски погроми.

„Не може да се говори за това до безкрайност“, казва Кшищоф Мъонке, директорът на училището в Йедвабне. „Дори от Института за национално припомняне казаха, че това е било извършено под насъскването на германците“.

Госпожа Рамотовска казва, че когато през лятото тук идват туристически автобуси и вижда как я сочат с пръст, тя се чувства така, сякаш сама е отговорна за клането. Тя мисли за напускане на Йедвабне – едно място, опозорено от нещо, за което тя не е и не може да бъде отговорна.

„Разбира се, че истината трябва да се знае“, добавя тя, „но тогава трябва да се справите с миналото и да продължавате напред. Не можете до безкрайност да чоплите раната“.

(Питър Грийн е американски журналист, сътрудник на *New York Times* и *Bloomberg News*.)

[Източник](#)

Ян Томаш Грос (род. 1947) е полско-американски историк и социолог. Той е професор по история в университета Принстън, САЩ.

Коментари (10)

- 28-08-2012 | **Дядо Иван**

Най-големите антиеврейски погроми са извършени от поляци, белоруси и руснаци. Те са и основните действащи лица в лагерите на смъртта.

- 28-08-2012|**Златко**

Кръвта, която не притежава способността да се смразява, вероятно не може и да тече истински... Прочее, преценете сами.

- 28-08-2012|**Златко** – ге:

Дядо Иван писа:

Най-големите антиеврейски погроми са извършени от поляци, белоруси и руснаци. Те са и основните действащи лица в лагерите на смъртта.

Нека да не бъркаме пионките-изпълнители с „основните действащи лица“, дядо. Изобщо, би било хубавичко ако бихме били в състояние да говорим неща, подкрепени от факти, а не само от „уверености“. Това все още е основното нещо, което ни различава масово от „Европа“.

- 28-08-2012|**М. М.** – без думи

Ужасяваща история!!!

- 28-08-2012|**антони**

да се отнеме човешки живот е безспорно най гадното нещо дали е евреин или друг няма значение но с еврейските погроми се прави едно преекспониране на историята и истината а тя не е еднозначна виновните ги осъди и историята всичко вече се използва за един долен бизнес на еврейските фондации наливащи пари и преекспонирайки истината изкарващи се само те като жертви всички други за тях са палачи а не е така доста хора загубиха позиции заради тази практика в америка ако някой техен активист прочете това ще ме обяви за антисемит а аз не съм обичам истината а тя няма нищо общо с евреите и нещо ведро когато се родил гърка евреина заплакал дано съм разплакал повече от един

- 28-08-2012|**Kiril Ivanov**

Леле Антъни, ти верно ме разплака. Направо ми иде да вием. Това сигурно е от overexposure. От тех даже кокали останали(малко изгорели верно) а те преекспонират. Е това на нищо не прилича. Ае чао Ант...ант... ааа...ъни.

- 28-08-2012|**Елена**

Холокостът като цяло и погромите в някои държави обикновено са разглеждани (и с право) като престъпление извършено от една нация (германци, поляци, руснаци) към друга (евреи). Дори след всичко, кое то съм чула и видяла до сега, единствената ми реакция след прочитането на „Съседи“ е непреодолимо желание да повърна. Не сърцето ми или мозъкът, а всяка клетка от тялото ми крещи, за да заглуши гласовете от миналото. Но все пак в мен живеят два въпроса, които не ми дават мира и на които нямам отговор. Какво прави моят мил съсед с когото се поздравяваме най-любезно сутрин и който дава близалка на сина ми понякога и на чиято майка помагам с торбите доторе, та: КАКВО прави моят съсед убиец и съдист в рамките на една нощ, една седмица, една война. Той така ли е роден и само е чакал да му падне сгоден случай да убива или нещо го е променило? И какво е това нещо? И дали това нещо може да промени мен така? Така, че да подпаля майка му и набучва на вила поколенията му. И другият въпрос – а тези млади колкото сина ми поляци (германци, руснаци) как живеят с миналото? Как да започнат на чисто, как да се отърват от чувството за вина? Де да можех да си поговоря с някой умен човек, като автора... Хей така, тъжно ми стана

- 02-09-2012|**Емил**

Описаният погром е безспорно ужасен. Няма значение националността на убитите. Те са хора и убийството на всеки човек е престъпление и грях! Но според мен вероятно не е казана цялата истина. Има едно загатване за нея, но то не е развито напълно. Това полско градче, както цяла източна Полша е окупирано от съветската армия между 17-30 септември 1939г., в момент в който полската армия води неравна борба с немските войски на запад. В съзнанието на поляците от онова време, а и днес Съветския съюз коварно, предателски ги удря в гръб, когато те водят отчаяна борба срещу вековния си западен противник. После от историята знаем за тайния протокол между Сталин и Хитлер, в който те се договарят как точно да си поделят Полша през 1939г. В статията има 2-3 реда за това как през периода септември 1939г. до 22 юни 1941г. част от местните полски евреи с охота са сътрудничели на съветските окупационни войски /логично е да са сътрудничели и на ужасното НКВД/ при комунистическите репресии над полското население-споменава се за помощ при насильтственото депортиране на поляци живели от векове

в Полша в Сибир. Интересно е също да се проучи как се е държала съветската окупационна армия спрямо заможните поляци и католическите свещеници и църквите и ползвала ли е сътрудничеството на полските евреи при репресии срещу тези хора. Историята като, че ли прилича на драмата на българите-мохамедани от село Тъмраш в Родопите. Но там, за да се разбере какво и защо им се случва през 1912г. авторът е описал и историческите събития през 1876г. по време на Априлското въстание.

- 02-09-2012|**Златко**

Историята на Йедвабне се обсъжда най-ожесточено от цялото полско общество вече в продължение на десет години. Въпреки всички опити на противниците на разкритията, нито едно от заключенията на автора не е могло да бъде опровергано до този момент (повече може да се прочете в Ню Йорк Таймс, тъй като Грос е написал още няколко книги, продължаващи темата). Както става ясно от текста, твърдението, че евреите били избити, защото са сътрудничили на руснаците, е единственото, което някой някога е изтъквал в полза на убийците. Как мислите, ако би имало каквото и да било сериозни основания за нещо такова, те не биха били извадени отдавна на бял свят? И освен това, КОЛКО от тях биха могли да сътрудничат? Или сериозно си мислите, че всички, или поне някаква голяма част от тях, са били сътрудници?

Навсякъде по света се правят опити геноцидите да се оправдават чрез приписване на колективна вина на жертвите (при което, разбира се, изпълнителите отказват яростно приемането на някаква колективна вина). И така, ще приемем ли или ще отхвърлим веднъж завинаги понятието за колективна вина, от чиято и да е страна?

- 07-09-2012|**Г. Гочев**

Джонатан Лител го казва: Всеки от нас е, или може да бъде, виновен.

Възвишеното и низкото, или за Полша и Холокоста

Автор: Джон Конъли

По-рано тази година, докато даваше посмъртно Президентския медал за свобода на полския герой [Ян Карски](#), Барак Обама по невнимание постави в ход най-голямата криза в американско-полските отношения за последно време. Човекът, комуто той отдаваше почит, е служил като куриер на полското съпротивително движение против Хитлер, а през 1942 Карски пътува из цяла Европа, за да съобщи на западните лидери за нацистките престъпления, извършвани в Полша, включително и Холокоста. Карски е бил изпратен на секретна мисия, обясни Обама, след като негови нелегални съратници са му казали, че „евреите се унищожават масово, и са му помогнали да проникне във Варшавското гето, както и в един полски лагер на смъртта, за да види сам“. По времето, по което Обама произнасяше речта си, в Полша вече беше късно вечерта, но само минути по-късно полски официални лица изискваха извинение за използването на фразата „полски лагер на смъртта“, която според тях звучи скандално.

Дори и хората, добре запознати с европейската история, сигурно се питат защо. В края на краишата, медиите редовно говорят за „френски лагери“, от които евреите са били изпращани на път към смъртта, и фразата не предизвиква подобен гняв от страна на френското правителство. Напротив, през юли самият френски президент, Франсоа Оланд, произнесе широко представена в медиите реч по повод седемдесетата годишнина от [масовото арестуване и събиране на евреи на велодрома в Ивер](#), в която се казва: „Събрали сме се тази сутрин, за да си припомним ужаса на едно престъпление, да изразим скръбта на онези, които са преживели трагедията... а заедно с това и отговорността на Франция“. Защо поляците са толкова чувствителни по въпроса за полските лагери? Читателите на новата книга на британската историчка [Халик Кочански, Непокореният орел](#), сигурно ще зададат противоположния въпрос: как е възможно един толкова добре образован човек като Барак Обама да

бъде толкова нечувствителен по отношение на най-простите факти около Полша, първата страна, съпротивила се на Хитлер?

Ето тук един безспорен, съществен факт: след като нацистите и техните съветски съюзници премазват Полша през септември 1939, те не позволяват на поляците да формират ново национално правителство. Съветите обявяват източните полски територии за западни съветски републики; германците присъединяват западните полски територии към Райха и обявяват централна Полша за „генерална губерния“, която управляват директно. Този ред е радикално по-различен от онзи в окупиранието от нацистите Франция, Дания или Словакия, които са управлявани от колаборационистки режими. Френските лагери следователно са наистина френски – тоест, управлявани от френски колаборационисти (факт, подчертан от Оланд в юлската му реч). В Полша лагерите на смъртта са били немски, като повечето други институции. Германците не са разрешавали на поляците участие в администрацията на ниво, по-високо от селското, намалили са броя на полицейските сили до 15,000 души и са превърнали населението във фонд за набиране на робски труд. Те са отказвали на поляците посещаване на училище над шести клас и са затваряли вестници и списания, като същевременно са правели водката и порнографията лесно достъпни. Месната храна е изчезнала почти напълно, а населението е било държано на почти гладна диета.

За да сломят полската нелегална съпротива, германците са устройвали чести „вдигания“ – заграждания на цели секции от градските улици и задържане на всеки, който се е хванал в „мрежата“, или блокиране на кооперации, трамваи и църкви, и задържане на всички, които се намират вътре. Затворниците са били изпращани в концентрационни лагери или в Райха като принудителни работници – или, ако обстоятелствата са го изисквали, задържани като заложници, които да бъдат разстреляни, ако полската съпротива убие някакви германци (съответното е било 100 поляци за всеки германец). Както си припомня един от източниците на Кочански, в този климат на терор „нямаше нито миг, в който да не се чувстваме застрашени“.

Около 1942 СС е създала план, според който около 31 miliona славяни е трябвало да бъдат депортирани в области, намиращи се отвъд уралските планини. От тази цифра около 85 процента е трябвало да бъдат поляци. (Малка част от тях е трябвало да остане и да бъде насиливо „германизирана“). На тяхно място е трябвало да дойдат милиони гер-

мански заселници, с което да се извърши трансформацията на Полша в източни области на хилядолетния Райх. В плана се е предвиждало ниво на смъртност, предизвикано от целенасочена гладна смърт, достигащо до 80 процента. Масовото изселване е започнало през късната 1942, когато германците са прочистили около 300 села близо до Люблин.

Поляците са се съпротивявали срещу тези геноцидни политики. Към 1944, нелегалната „Домашна армия“ (Armia Krajowa) е нараснала до повече от 400,000 бойци на полска територия, които са тормозели немците, изчаквайки подходящия момент за вдигане на въстание. Хиляди други поляци напускат страната и продължават борбата извън Полша. Полски пилоти свалят по един на всеки осем немски самолета по време на Битката за Великобритания. Цяла армия поляци напуска Съветския съюз през 1942 и се сражава в северна Африка, както и на Италианския полуостров. През септември 1944 полска парашутна бригада под британско командване е спусната в Холандия, а през следващата година полски войници участват в окончателното отвоюване на Германия, както от запад, така и от изток.

Въпреки тези усилия поляците виждат себе си като предадена нация. Частите на Домашната армия излизат от нелегалност, за да подпомагат Съветската армия когато тя навлиза в полска територия в ранната 1944. Но вместо да ги приветстват като съюзници, съветските власти арестуват полските бойци и ги изпращат в лагери. През август 1944, докато войски на Червената армия са се разположили на лагер на другия бряг на Висла, Домашната армия започва въстание срещу германците във Варшава. Съветските части просто гледат, докато германците се прегрупират и смазват бунта. Около 200,000 поляци губят живота си. (Повече от два miliona не-еврейски поляци загиват по време на Втората световна война). И, макар че Полша е първата страна, която се противопоставя на Хитлер, тя губи големи части от територията си в полза на Съветския съюз, без западните ѝ съюзници да изразят какъвто и да било протест. Поляците от отнетите части са качени на каруци и преселени в централна и западна Полша (част от която е „прочистена“ от германци).

Такива трагедия на идеализъм, саможертва и предателство – разказни добре, ако и избирателно, в историята на Кочански – изглеждат неизличимо завладяващи. Но как тогава те са убягнали на Обама и неговите речописци? *Непокореният орел* се обявява за „първият истински всеобхватен разказ“ за Полша през Втората световна война, но преди-

ни произведения вече са разказвали основната история. На малкия библиотечен рафт в офиса ми се намират пет такива тома ([включително и важната скорошна работа на Тимъти Снайдър, Кървави земи](#)). Защо западняците си остават толкова невежи относно простите факти от войната на Полша?

Някои указания се предлагат от Ян Грос и Ирена Груджинска-Грос в новата им книга [Златна Жътва](#). Фактите не са толкова прости, тъй като страната, която те описват, няма почти нищо общо с онази, описана от Кочански. Вместо умиращи от глад, непокорни жертви, поляците тук се появяват като съучастници на нацистите в опита да се унищожат еврейските им съграждани. Тези политики включват не само лагерите на смъртта, но и масивни изземания на еврейска собственост. След като са депортирали евреите от гетата, германските служители са конфискували и изпращали вкъщи най-ценната плячка – но голяма част от нея е оставала на място, изкушавайки поляците-съседи. Когато се е разпространяла новината, че германците ще прочистват някое гето, селяните от околните села идвали с каруци, за да отмъкнат всичко, каквото могат. Жаждата за злато е изпращала поляците до полетата в околността на Треблинка и други германски лагери на смъртта, където са копаели много метри надолу, в търсене на зъбни корони и други ценности. Местата около лагерите са изживявали икономически бум.

Вместо да бъдат герои, поляците от [Златна жътва](#) изглеждат не по-различни от други европейци в готовността си да помагат на Хитлер при унищожаването на евреите. Този поглед, който може и да изглежда просто незабележителен за западните читатели, представлява кулминация в революцията на историческото мислене вътре в самата Полша, [разпалена преди около десет години от публикуването на книгата на Ян Грос Съседи](#)(2001). Преди това стандартното гледище е било, че поляците не са помагали на нацистите, защото нацистите са разглеждали поляците като под-човешки същества, неподходящи за сътрудничество. Вместо това те са издирвали лагерните си надзиратели сред украинските и балтийски населения. И ако поляците не са спасили повече евреи, то това се е дължало на сериозните наказания: за разлика от всички други народи под нацистка окупация, поляците, криещи евреи, са били наказвани със смърт и за самите тях, и за семействата им.

В [Съседи](#) Грос започва да поставя под въпрос този консенсус, показвайки как в малкото градче Йедвабне в североизточна Полша, на 10 юли

1941, поляците са избили еврейските си съседи в изтребителна оргия, продължила цял ден. След като се възстановиха от шока, предизвикан от това разкритие, полските историци изследваха различни източници, пренебрегвани преди това и откриха повече от двадесет други места, в които поляци – окуражавани, но не и принуждавани от германците – са малтретирали и убивали евреи през лятото на 1941. Един нов Полски център за изследвания на Холокоста във Варшава придвижва напред тази революция. Историците все още са съгласни, че преобладаващото мнозинство от полските евреи са били избити от германците, първо в препълнени гета при условия, изчислени така, че да убиват бавно, а след това чрез депортации в лагерите на смъртта – процес, който е до голяма степен приключен през 1942. Но те преценяват, че около 10 процента от полските евреи са успели да избегнат депортацията и са търсили убежище в селата и горите, често в големи семейни групи. Голямото мнозинство от тези евреи (може би повече от 80 процента) не успява да оцелее до освобождението, защото поляците са помагали на германците да ги хващат.

В изследванията си на селска Полша, полският историк Ян Грбовски, който преподава в Университета в Отава, както и Барбара Енгелкинг, от Института по философия и социология към Полската академия на науките във Варшава, показват как точно се е случвало това. Първо, германската полиция и полските селищни ръководители са наемали селяни да претърсват горите за евреи, опитващи да се крият, често в ръчно изкопани землянки и пещери. След като са били откривани, евреите обикновено са били разстреляни на място, често от германски, а понякога и от полски полицаи. Евреите, които са се криели при полски селяни, също са били издирвани и избивани. И това се е дължало не толкова на чести патрули на германската полиция, които са били малко и далеч едни от други, а на бдителните очи на други поляци, записващи в невидима счетоводна книга всеки правещ впечатление факт, като например екстра порции хляб и мляко, консумирани от дадено домакинство. Членовете на полското семейство също са губели живота си когато германските жандармеристи – предупредени от съседите на семейството – са откривали скривалища за храна, предназначени за скрити евреи (които също са били откривани и разстреляни).

Полските историци отдавна са знаели за наличието на колаборационисти, които те са описвали като маловажни, като измет на обществото.

Сега обаче сред изследователите се поражда консенсус, че издайниците са идвали от всички обществени слоеве. В селата около Килце например, местните елити са организирали убийствата на няколко стотици евреи, придавайки на престъпленията „един вид официално одобрение“, според Грос. Полските полицаи обикновено са били глави на семейства с добро положение. При изследванията си на една област в югоизточна Полша, Грабовски открива, че селяните от средна ръка са преобладаващо мнозинство сред колабораторите.

Ян и Ирена Грос не твърдят, че всички поляци са вземали участие в ограбването на еврейско имущество, камо ли пък в убийствата. Но онези, които са го правели, са можели да разчитат на мълчаливата подкрепа на общностите си. Селяните са знаели и за полската съпротива, но не са издавали нищо за нея на германците, защото това би нарушило обществения консенсус. Действително, хиляди поляци са рискували живота си чрез участие в Домашната армия. Особено младите хора са се хвърляли с ентузиазъм във всевъзможни „самоубийствени“ акции, целящи да разстройват германската полиция – но не и политиката да се разстрелят евреите. Напротив, да се краде от евреите, да бъдат те преследвани и убивани, не е било нещо, нарушаващо широко споделяните ценности. Отново и отново, следвоенните съдебни свидетелства показват как този или онзи евреин, хванат да се крие и молещ за милост съседите си (с които може би е играл заедно като дете), въпреки това е предаван на жандармеристите, а след това разстрелян. Всичко това се е случвало открыто. Алина Скибинска, която е изчела стотици съдебни актове и други документи, казва, че не е открила нито един случай, при който селяни да са открили избягали евреи и да са ги пуснали да се върнат обратно в гората или да са ги скрили сами. Новите исторически изследвания показват ясно, че селска Полша е била враждебно, а всъщност смъртоносно, обкръжение за евреите, търсещи помощ.

* * *

Халик Кочански не отрича, че евреите под германска окупация са били изправени пред съдба, различна от онази на поляците. „При цялото страдание на поляците-християни през този период“, пише тя, „те не са подлагани на безprecedентната политика на пресметнато и преднамерено унищожение, на която са подложени полските евреи“. Но макар че Кочански чете полски език, революцията в историята на полско-еврейските отношения я е подминалa. Тя признава убийствата от Йедваб-

не, но ги приписва на германско насищчение. За погромите в съседните полски градове тя не казва нищо, макар че с желание разказва, че украинците са малтретирали евреите в източна Полша. „Украинците са се нуждаели от само малко насищчение“, пише тя. Но поляците не са се нуждаели от повече.

Кочански признава съществуването на антисемитизъм в Полша, но отрича неговата обяснителна сила. Тя цитира един доклад на СС от 1941, в който се изказва оплакване, че в страната няма „истински антисемитизъм“, но пропуска да зададе въпроса дали гледната точка на СС може да бъде меродавна в това отношение: кой, в края на краишата, би могъл да изглежда като „истински“ антисемит за тези хипер-расисти? Придържайки се към старите стереотипи, Кочански обяснява полската враждебност към евреите като реакция срещу предполагаемата еврейска симпатия към комунизма. „Един възможен мотив за вземане на участие в погромите“ в Йедвабне, пише тя, „би могъл да бъде отмъщение срещу онова, което се е възприемало като засилено еврейско участие в съветската администрация“. Може ли това да послужи като обяснение за онези стотици мъже, жени и деца, изгорени живи в една-единствена плевня (и чийто писъци са били толкова силни, че бил доведен духов оркестър, който да ги заглушава)?

Макар и да не е чела последните изследвания за съдбата на еврейските бегълци, Кочански отговаря на по-ранните работи на израелския историк Шмуел Краковски, занимаващи се с преследването на еврейски партизани, криещи се в горите, от страна на Домашната армия. В съгласие с националистическите писатели, тя нарича тези партизани „еврейски бандити“ и твърди, че, екзекутирайки такива предполага-еми мародери, Домашната армия е „зашпищавала“ полското население. Но, ако би гледало на евреите като на част от населението, нуждаещо се от защита, полското съпротивително движение би давало храна на криещите се, вместо да ги преследва. В определен смисъл членовете на Домашната армия също са били бандити, зависещи от местното население за провизии, и вземащи насила онова, което не са успявали да получат доброволно. Защо тогава Кочански смята, че полските еврейски партизани са били заплаха, а полските партизани-християни – не?

Отговорът е, че Кочански повтаря стереотипите на своите източници. В полското съзнание евреите са били комунисти, а от въоръжените групи, съставени от евреи-бегълци, се е очаквало, че могат да демонс-

трират особена бруталност към полското християнско население. Претърсването на горите за „бандити“ значи е създавало усещане за сигурност сред поляците. Подобно на националистическите автори, които тя предпочита, Кочански предпоставя, че повечето поляци са желали да помогнат на евреите. Позовавайки се на няколко истории от източна Полша (включително и спомени на нейни роднини), тя твърди, че „набирането на еврейски работници [от лагерите] за местните земевладелци и фермери е давало на поляците възможност да предоставят помощ“. Ако не се е стигнало дотам, че да оцелеят повече евреи, то това се е дължало на факта, че те сами са отказвали да си помогнат. Владислава Чомсова, полякиня, която е била „много активна в спасяването на евреите“, отбелязва, че „най-голямата трудност беше пасивността на самите евреи“. Кочански цитира един оцелял евреин от Вилно: „ние трябваше да се мобилизираме и да се борим“.

Но ако Кочански беше прочела повече еврейски мемоари, тя би почувствала студения отказ на симпатия, характерен за такива мнения. Съпротивата не е нещо спонтанно. Една тълпа, състояща се най-вече от жени и деца, подкарвана от тежко въоръжени и изключително жестоки пазачи, не започва да бълска и удря „като един човек“. До самия край евреите не са могли да бъдат сигурни за съдбата си, но пък са знаели много добре, че дори и най-дребната демонстрация на неподчинение ще доведе до незабавна екзекуция на самия теб и твоите най-близки. Нацистите вероломно са използвали предаността на евреите към семействата им: макар и Кочански да пише, че евреите от източна Полша са били „зле надзорявани и са разполагали с множество възможности за бягство“, тя не разбира, че това би означавало да изоставят децата и възрастните си родители на съдбата им. Когато през 1942 някои евреи в края на краишата действително избягват от гетата, за да не бъдат изпратени в лагерите на смъртта, те го правят на големи семейни групи – и именно по тази причина най-често намират смъртта си в последващите хайки за хора. Според разказа на Кочански поляците не играят никаква роля в тази история. Тя пише, че някои евреи „са избягали в горите, където германците са ги излавяли“.

Говорейки за полското отношение към евреите по време на Холокоста, Кочански пише, че темата е „предизвикала интензивни и силно емоционални дебати, които не показват признания на приключение“. Скритият смисъл е, че историографията се състои от предсказуеми пов-

торения на гледни точки, „полски“ и „еврейски“. В нейната книга преобладават най-вече първите.

* * *

Човек би могъл да сметне за разбираемо, че мизерстващите поляци ще грабят еврейско имущество след като собствениците му са били избити; в края на краишата, те са ограбвали имуществото и на други поляци. Ана Макчевич пише за американски бомбардировач B-24, който се е разбил в Полша; скоро след това местните селяни се ровели сред останките и разсъбличали мъртвите полски пилоти, за да прибират дрехите им. Мълчаливи орди от полски мародери се спускат върху Варшавското гето, след като то е опразнено през 1943, но същото се случва и с руините от западния бряг на града, след като германците напускат през януари 1945. А след приключването на битките милиони поляци се придвижват в новите земи и започват да използват имуществото, изоставено от германците в западната част от страната. Във времена на отчаяние хората правят всичко каквото могат, за да оцелеят.

Ян Грос отказва да приеме подобно мислене. Макар че много поляци го отхвърлят като евреин, Грос представя един особен вид полска гледна точка, която е самокритична, но заедно с това и патриотична. За жителите на селата около Треблинка той пише: „може да се допусне със сигурност, че нравите на всяка социална и етническа група изискват респект към техните мъртви. Такъв респект е израз не на някаква ‚по-висша‘ цивилизация, а на базисна човешка солидарност. Тялото не е просто ‚нешъ‘. Дори и след смъртта то запазва формата на личността, на която е служило в живота... човек не може да каже, че плячкосването на ‚бездънната земя на Треблинка‘, както я описва Василий Гросман, би могло да бъде оправдано от бедност, потребност или необходимост“. Решаващи тук са две думи, поставени една до друга, „техните мъртви“. В разказа на Грос убитите евреи са точно толкова поляци, колкото и евреи.

Как да се представят отношенията между поляци и евреи е въпрос, който обърква историците. Самият Грос пропуска да говори за евреите в първата си книга, *Полското общество под германска окупация* (1979), защото те „са били отделени от останалото население и третирани по различен начин от оккупаторите“. Той пише за саможертвата и героизма на поляците, докато те създават институции за възстановяване на националния си живот. Но изследванията го карат да се пита за реалностите, които еventualno са останали извън този „героичен“ разказ. В института „Хувър“ в

Станфорд Грос открива шокиращ доклад, написан през 1940 от Ян Карски, който смята, че поляците трябва да разберат, че и евреите, и поляците „са несправедливо преследвани от един и същи враг“. Но „такова разбиране не съществува сред широките маси от полското население. Тяхното отношение към евреите е изключително суворо, често безмилостно“. Карски смята, че това отношение прави поляците податливи на деморализация. „Голям процент от тях се възползват от правата, които им дава новата ситуация... „Решението на еврейския въпрос“ от страна на германците... е сериозен и много опасен инструмент в ръцете на германците, който води до „морално усмиряване“ на широки части от полското общество“.

Тези наблюдения са толкова смущаващи, че Карски ги изключва от варианта на доклада си, предназначен за западните съюзници. Те объркват Грос, тъй като поставят под въпрос историите, с които той е израснал в следвоенна Полша, дори и в семейство, което е смятало етическия национализъм за отблъскаращ. Баща му е полско-еврейският адвокат Зигмунт Грос, широко уважаван заради защитата, която е предоставял на жертви на сталинизма през ранните 1950 години; майка му, полякината Хана Шуманска, е била членка на полското съпротивително движение. Тя е помагала да се укриват Зигмунт и други евреи, включително и първия ѝ съпруг, предаден на германците от съседи (които получават за награда бутилка водка). За Ян родителите са мост към едно по-старо, романтично разбиране за полскостта, включващо и евреи, и литовци, и украинци. Ян, родителите му и съпругата му Ирена напускат Полша след антисемитската кампания, оркестрирана от полските комунисти през 1968, като отначало заминават за Италия, а след това за Съединените щати. Това е „мартенската емиграция“, по време на която повечето от останалите след войната полски евреи напускат страната. Бившата дисидентска издавателка Барbara Торунчик по-късно си спомня, че Зигмунт е бил първият от емигрантите, който тя е видяла да се връща на посещение в Полша. Това е през 1973: той носи със себе си праха на Хана, за да бъде тя погребана на полска земя. По-късно Ян ще се върне с праха на баща си.

След колапса на комунизма през 1989 Ян Грос прекарва повече време в Полша и получава достъп до преди това недостъпни документи. По образование социолог, той използва между другото и методи, считани за несериозни от полските историци, като например разговори с хора, които са знаели за престъпленията. В кръчмите в Йедвабне е можело да се чуят „невероятни“ истории за евреи, изгорени в една плевня, за които

историците не са знаели нищо. След *Съседи* Грос публикува *Страх* (2006) – изследване за следвоенните погроми в Краков и Килце (на 3 юли 1946 поляците избиват в Килце четиридесет и двама евреи, които са преживели Холокоста). „Написах тази книга“, казва той по-късно, „като поляк, който вярва, че описаните тук събития са петно върху неговата полска идентичност“.

Но интензивността на неговата критика оставя само малко място за онази по-толерантна Полша, в която са вярвали родителите му: никой от представените в *Златна жътва* хора не споделя ценности, надминаващи етническата перспектива. Историкът Павел Махцевич, самият той разследвал клането от Йедвабне, критикува Грос за това, че не е включил в разказа си хилядите поляци, които са помогали на евреите. Счита се, че само във Варшава около 25,000 евреи са живеели в нелегалност преди избухването на въстанията от август 1944 и, според някои консервативни преценки, за това са били необходими поне три пъти повече поляци, които да ги укриват. Сред всички групи от „праведни не-евреи“, почетени в музея Яд Вашем, поляците са най-многобройни.

Отговорът на Грос по адрес на критики като тази на Махцевич е, че героичната страна на тази история е добре позната в Полша и че неговата задача като автор е да каже нещо ново. Но защо никой преди него не е разказал за това как поляците са ограбвали и убивали евреи? Книгата на Грос за Йедвабне се появява шестдесет години след престъплението. Едно частично обяснение може да се открие в десетилетията на негласно споразумение между комунизма и национализма. Полските комунисти са поставени на власт от Червената армия и широко разглеждани като лакеи на Москва, исторически враг на Полша. Ето защо те се опитват да получат подкрепа чрез един етнически нарратив, който е антигермански, но понякога и антисемитски. Историците на комунистическа Полша игнорират въпросите на военновременната колаборация и пишат, че са загинали шест милиона полски граждани, пропускайки да отбележат, че повече от половината от тях са евреи. Дори и през 1995 само 8 процента от запитаните поляци вярват, че Аушвиц е място, където са били унищожавани преди всичко евреи (от онези 1,1 miliona души, избити в Аушвиц, около 90 процента са евреи); през 2010 броят на отговарящите с „да“ е нараснал до 47,4.

В този смисъл работата на Ян и Ирена Грос, както и на по-младите полски историци като Енгелкинг и Грабовски е възпитателна: тя е

част от по-широката демократизация на полското общество, издирването и поставянето в контекст на свидетелства, считани за неподходящи от комунистическия режим – например стотиците спомени, написани на идиш в непосредственото следвоенно време и съхранявани в Еврейския исторически институт във Варшава. Дори историците от крайната десница днес вече признават полското участие в Холокоста. Но Кочански, военна историчка, чиито родители са се борили по време на съпротивата, желае освен това да образова, а нейната целева публика се състои от западняци, които не познават полските борби срещу нацисткия и комунистическия тоталитаризъм.

* * *

Въпросът днес е дали тези два образа на Полша – страна на герои и страна на колаборационисти – могат да бъдат обединени в едно цяло. Трудностите произлизат от самата окупация. Рядко се е случвало някое общество да бъде разединено толкова насилиствено, колкото това се е случило с Полша по време на войната: евреи отделени от поляци, но също и поляци отделени от други поляци. Полско-еврейската писателка Янина Бауман, която е избягала от Варшавското гето заедно с майка си и сестра си, след което е живяла между поляци, описва процеса по следния начин. „Измина някое време – и няколко убежища по-късно“, припомня си тя, „преди да осъзная, че за хората, които ни укриваха, нашето присъствие също означаваше повече от голяма опасност, беспокойство или допълнителни приходи. По някакъв начин това също ги засягаше. То наಸърчаваше благородното у тях, или пък низкото. Понякога това разединяваше семейството, а в други случаи го обединяваше в едно споделено усилие да се помага и да се оцелява“.

Низкото достига отдалеченост от благородното до степен, която западняците едва ли могат да си представят. Но историята не приключва тук, защото разстоянието между двата полюса заедно с това и изчезва, при тяхното взаимно преобръщане, след което всяко от преобръщанията е смесено с другото. Низкото става още по-низко, тъй като е представяно като добродетел, а благородното се оказва извън обсега на хората, тъй като е стигматизирано като вредно, та дори и себично. Ян Грос пише за случай в южна Полша, при който съседите безмилостно притискат една жена да се отърве от двете еврейски деца, които е прибрала, настоявайки, че тя „егоистично“ поставя в опасност цялото село. Те я оставят на мира едва след като ги е убедила – притворно – че е удавила децата.

Грос ни предлага да размислим върху преобръщането на морала в едно място, където хората са въздъхнали облекчено, след като са повярвали, че съседката им е убила две деца. В източниците си Грабовски отново и отново се среща с доклади на полската полиция, изпълняваща „патриотичния“ си дълг да предава еврейски жени и деца на германците. Признаването на благородното продължава и след войната, когато полският спасители молят евреите, които са спасили, да не казват на никого за това. Известният литературен критик Марсел Райх-Раницки и съпругата му дължат спасението си на обикновения полски работник „Болек“, който ги е укривал в продължение на четиринаесет месеца след като са избягали от Варшавското гето. Когато съветските войски най-после изтикват германците обратно, Болек предлага на Райх-Раницки чаша водка за наздравица в чест на избавлението, но го умолява най-настоятелно да не казва „на никого, че си бил у нас. Познавам тоя народ. Те никога няма да ни простят, че сме укривали двама евреи“.

Райх-Раницки спазва обещанието си чак до 2000 г., когато в Германия се появява автобиографията му, сред възторжени аплодисменти. Също като него, историци като Ян и Ирена Грос разкриват истории, които са дремели под повърхността в продължение на десетилетия – незабелязани, защото са се случвали далеч от Варшава или Краков, където градски интелектуалци конструират „историческата памет“. Грос цитира известен полски етно-музиковед, който е прекарал десетилетия в събиране на народни песни в полската провинция, и който е „влюбен в полското село и неговата култура“, но който пише, „Най-болезнено за мен е отношението в провинцията към евреите – едно универсално усещане за триумф, защото те вече не са тук“. Един от проницателните наблюдатели на полската съпротива вече е писал през декември 1942, че в „душата“ на полското общество не може да се открие „елементарен протест“ срещу избиването на евреите. Вместо това поляците изпитват „несъзнателно удовлетворение от това, че в полския организъм вече няма да се намират евреи“. Това е потвърждение на най-лошите страхове на Карски. През 1943, пише историкът Анджей Збиковски, поляците са приемали като нещо подразбиращо се от само себе си, че евреите ще изчезнат, и по този повод сред полското съпротивително движение се е разпространила един вид солидарност – от (иначе не-расистки настроените) социалисти, чак до дълбоко антисемитските националисти. Според това разбиране, войната ще доведе до поражението на двама врагове: германците, но също и евреите.

Разглеждана откъм европейска перспектива, Полша изглежда се придвижва по посоката на „нормално“ отворено общество, което си пробива път през трудно минало. Във Франция изминаха десетилетия преди обществеността и френската държава да признаят степента на местна колаборация с нацистите. Различното при Полша е сериозността на сблъсъка между старите и нови исторически разкази. Полската съпротива е била далеч по-масивна, а полското сътрудничество – далеч по-малко от френското, докато полското страдание достига степени, неизвестни в Западна Европа. Но престъпленията срещу евреите, извършени на полска територия, както и яростта на местния антисемитизъм, също са далеч по-големи. Тук залогът е дори още по-голям: митът (да не кажем фикцията) за мъченичеството се е превърнал в основна опора на идентичността в Полша – страна, принудена да живее не само под система, наложена от Съветите, но също и в голяма бедност, забравена от Европа и изглеждаща напълно без значение. Ако досега Полша не е имала настояще, то поне е имала минало.

В писмо от 31 май до полския си колега, президентът Обама поднесе извинения за думите „полски лагери на смъртта“. „Централните за унищожение в Аушвиц-Биркенау, Белзек, Треблинка и по други места в окупирана Полша са били изградени и ръководени от нацисткия режим“, пише той. „В противоположност на това мнозина поляци са рискували – и отдали – животите си, за да спасяват евреи от Холокоста“. Но ако човек се зачете в насърко преведените спомени на оцелели евреи, както и в пренебрегваните съдебни свидетелства, потвърждаващи отдавна потисканите народни спомени за грабежи и убийства, то може да се каже, че по време на Втората световна война самата Полша се е превърнала в лагер на смъртта за евреите. И ако той е функционирал ефективно, то това е било защото поляците са помагали при поддържането му. Точно колко хора са вземали участие в „ловните хайки“ и предателствата не е ясно, но броят им е бил достатъчно значителен, за да се стигне до резултатите, желани от местните националисти и задоволяващи широко разпространените надежди, че Полша най-сетне ще стане „полска“. Да се каже всичко това не означава да се хвърлят отдалече злословия срещу поляците, а да се повтори един разказ, който все повече поляци приемат за самите себе си, в името на Полша. Име, което е едновременно и много старо, и много ново.

Джон Конъли преподава история в университета Бъркли, Калифорния. Последната му книга, издадена през 2012 г., се нарича *От врагове към братя: революцията в католическото преподаване относно евреите, 1933—1965*.

Коментари (2)

- 04-03-2014 | **Златко**

За самия мен е **твърдо** извън съмнение, че Полша е страната от бившия соцлагер, която показва пътя на всички – в икономическо, политическо и културно отношение. Единствената страна от Европейския съюз, в която няма икономическа криза, както и единствената „бивша“, която започва не на шега да се приближава към въпроса за собствената историческа отговорност (в противоположност на жертвения стазис, в който са застинали всички останали). Като се има пред вид, че двете останали средноевропейски култури и страни (Чехия и Унгария; не мога да говоря за Словакия, за която знам прекалено малко) не само са замръзнали в хипнотизирано съзерцание на жертвеното си минало, но дори затъват все по-дълбоко в някакви истерични националистически нарративи, то изключението на Полша става толкова по-зnamенателно за всички ни.

(Не твърдя, че познавам ситуацията в Полша до такава степен, че да мога да изключа някакъв евентуален завой към същото, което се случва в Чехия, а може би дори и Унгария – имайки пред вид непредвидимия развой на събитията във връзка с украинската криза – но все пак твърдя, че поне досега Полша е единственият източноевропейски пример, който дава някакви надежди за реално европейско израстване на всички останали, включително и нас).

- 11-03-2014|**Black Wolf**

Поляците винаги са преследвали евреите (въщност кой ли не ги е преследвал, но това е друг разговор) – още от Средновековието.

Между другото, я вижте как са описани евреите примерно в романите на Сенкевич и какво е отношението на героите към тех...;)

Странна работа – защо тези хора никой не ги обича никъде?...

Евреи, поляци и нацисти: ужасяващата история

Автор: Тимъти Снайдър

Remembering Survival: Inside a Nazi Slave-Labor Camp

by Christopher R. Browning

Norton, 375 pp., \$27.95

Zydzi w powstan'czej Warszawie [Jews in Insurrectionary Warsaw, 1944]

by Barbara Engelking and Dariusz Libionka

Polish Center for Holocaust Research, 358 pp., zł44.0

Обесванията са извършени в последния ден на август 1941, на градския площад във Виержбник, във вече бившата централна Полша. Изминали са две години откак съвместната германско-съветска инвазия е разрушила полската държава; десет седмици преди това германците са измамили бившия си съюзник и са нападнали Съветския съюз. Виержбник, родно място на поляци и евреи, се намира в границите на Централното управление – колония, която германците са създали от някои части от полското си завоевание. Докато поляците излизат от църквата в този неделен предобед, те виждат пред себе си бесилки. Германската полиция е избрала шестнадесет или седемнадесет поляци – мъже, жени и поне едно дете. А след това германците подбират екзекуционен екип, съставен от евреи, доведени същата сутрин от гетото. Те са, които трябва да изпълнят присъдите. Поляците са заставени да стъпват на малки столчета; после евреите поставят на вратовете им примки и ритат столчетата изпод краката им. Телата са оставени да се люлеят¹.

Демонстративните убийства на цивилни граждани са един от няколко метода, измислени от германците за сдържане на полската съпротива. Те са избили образованите поляци: десетки хиляди в късната 1939,

1 Според свидетелствата на Кристофър Браунинг, обесванията може да са проведени и една седмица по-рано или по-късно. Бел. авт.

други хиляди в ранната 1940. От юни 1940 германците изпращат заподозрените поляци в Аушвиц и други лагери. Полското общество трябва да бъде сведено до безразлична маса от пасивни работници. Германската политика към евреите е по-различна, макар че естеството на разликата все още не е съвсем ясно. Еврейските елити трябва да бъдат запазени; някои от тях като членове на *Judenrat* (еврейския съвет) или като полицаи, управляващи местните дела на евреите по начин, удобен за германците.

Макар че нивата на смъртност в някои гета са високи, през лятото на 1941 евреите все още нямат особено ясна представа за това, че са събрахи в гета като подготвителна стъпка за „окончателното решение“. Първоначално германците са планирали да депортират евреите в резерват в източна Полша или на остров Мадагаскар, или в сибирската пустош. Но когато тези планове се оказват нереализуеми, евреите остават в гетата. Именно през тази последна седмица от август 1941 германското „окончателно решение“ придобива крайната си форма: масово убийство. Два дни преди обесванията във Виержбник германците са извършили първото истински мащабно убийство на евреи, като са разстреляли 23,600 души в **Каменец-Подолский** в окupираната Съветска Украина.

„Знаех, че беся хора, които го заслужават“, припомня си един от екзекуторите от Виержбник повече от петдесет години по-късно. Той смята, че екзекутираниите са принадлежали към полската Домашна армия и като такива са виновни за убийствата на евреи. Въпросните хора умират, разбира се, не защото поляци са убивали евреи, а защото поляците се съпротивяват срещу немското управление. Обесванията от Виержбник са типична германска ответна мярка, предназначена да разпространява терор и да предотвратява по-нататъшна съпротива. Ако не би имало свидетелствата на евреите от Виержбник, това конкретно събитие би останало забравено. За повечето от тях това е една първа ярка демонстрация на германските масови убийства, ако и само малка в сравнение с нещата, които ще идват тепърва.

В своята великолепна и човечна микроистория, Кристофър Браунинг се позовава на „писмените, преписани и-или записани на лента свидетелства на 292“ оцелели хора от еврейски произход, повечето от тях от Виержбник, които имат приблизително еднакви спомени за времето на войната. Той разглежда тези свидетелства като исторически източници, смятайки, че да им се придаде „привилегирована позиция,

неподлежаща на същия критичен анализ и правила за подбор на свидетелства като всички останали източници, само ще дискредитира и подкопае репутацията на самите изследвания на Холокоста“.

Тук, описвайки как един евреин, заставен от германците да убива поляци, обвинява самите поляци за съдбата им, Браунинг стига до самата същина на полско-еврейските отношения¹. Макар да осъзнава напълно, че това конкретно свидетелство трябва да бъде подложено на критично разглеждане, анализът му се състои най-вече в сравнението между различни еврейски източници. Позовавайки се на свидетелството на еврейския екзекутор, Браунинг характеризира Домашната армия като „консервативно националистическо нелегално движение“, което действително е убивало евреи, но може би не още през 1941. Това описание може и да отразява един консенсус между оцелелите евреи от Виержбник; то обаче едва ли подхожда на историческата Домашна армия.

Интересно е, че „полското нелегално движение“ се появява на няколко места в книгата на Браунинг, обикновено с дела, които са запомнени положително: разстрели на германци, атаки срещу лагери, подпомагане на евреи. Междувременно, Домашната армия се появява в предимно негативна светлина, като убийствена антисемитска организация. В това има определен проблем: Домашната армия Е полското нелегално движение. В опитите си да възстанови полската независимост, тя обединява стотици групи на съпротивата. В нея е включен изключително широк спектър от възгледи и мнения; изключени са единствено комунистическата левица и крайната националистическа десница. И тя не е просто и само нелегално движение: тя е съставна част от полските въоръжени сили, намираща се под командването на Правителството в изгнание в Лондон, съюзник на Великобритания и Съединените щати във войната срещу нацистка Германия².

Макар че врагът на Домашната армия е нацистка Германия, антисемитизът действително е разпространен сред членовете ѝ. На еврейската Нова година, Рош Хашана, три седмици след обесванията във Виержбник, полският премиер-министр Владислав Сикорски изпраща поздравления от Лондон до еврейските граждани в Полша чрез BBC.

1 Подобен въпрос възниква и в статията „Nazis, Soviets, Poles, Jews,“ The New York Review, December 3, 2009. Бел. авт.

2 Домашната армия е позната под името „Съюз за въоръжена борба“ до 1941. Полскоот правителство напуска Париж и се премества в Лондон през 1940 г. Бел. авт.

Стефан Ровецки, командир на Домашната армия във Варшава, е подразнен от това; такива жестове, смята той, правят „възможно най-лошо впечатление“ на поляците. Това разкрива едно основно напрежение, очевидно през щатата 1941: онова между полското правителство в изгнание и неговата нелегална армия. Антисемитизъмът, така изглежда смята Ровецки, е толкова широко разпространен сред поляците, че еврейският въпрос не трябва да бъде засяган до края на войната. Мнозина поляци са били склонни да поддържат антисемитски партии през 1930-те, а опитът по време на германската и съветската окупация не е помогнал с нищо в това отношение¹.

Някои от поляците твърдят, че са намразили евреите, които са заети властови позиции по време на съветската окупация на източна Полша между 1939 и 1941, след съветската инвазия в тази част на страната. Други поляци са били корумпирани от заемането на еврейски къщи или апартаменти когато евреите са били прогонени в гета през 1940 и 1941. През щатата 1941 поляците обсъждат политически и граждански статус, който според тях евреите трябва да имат в Полша след войната. Правителството в изгнание възприема позицията, че следвоенна Полша ще трябва да бъде демокрация без расова дискриминация. В самото правителство обаче националистите поставят тази позиция под въпрос.

Военновременните полски дебати за „еврейския въпрос“ престават едва когато отговорът на Адолф Хитлер става ясен. Положението на полските евреи се превръща в наложителен въпрос за правителството в изгнание и Домашната армия когато германците започват да избиват евреите в газови камери през последните седмици от 1941. През ранната 1942 полските водачи смятат, че новините за шокиращата германска кампания ще наಸърчат действия от страна на Великобритания и Съединените щати. Домашната армия смята, че разкриването на съществуването на газовите камери ще принуди германците да престанат. Тя изпраща в Лондон документацията за фабrikата на смъртта в **Хелмно**, съставена от историка на гетата Имануел Рингелблум. Това води до предавания по BBC, съобщаващи за масовите екзекуции на полски евреи. Полското правителство в Лондон, макар и винаги да е представяло еврейските страдания като част от по-голямата история на полското мъченичество, представя масовото убийство на евреите като повод ан-

1 Арестуван от Гестапо през 1943, Ровецки е екзекутиран в Заксенхаузен през 1944. Бел. авт.

гличаните и американците да проведат наказателни мерки срещу цивилното германско население. Напразно: нито германците се чувстват засрамени от тази публичност, нито западните съюзници предприемат никакви по-значителни действия¹.

През 1941, в т. нар. Операция Райнхард, германците депортират около 1,3 miliona полски евреи от гетата на Генералното управление до фабриките на смъртта в Треблинка, Белзек и Собибор. Свързаните с това масови депортации на евреите от Варшава, които започват на 22 юли, принуждават местната Домашна армия да предприеме действия. Тя предоставя фалшиви документи на европейски бегълци, подкрепя **Жегота**, полската правителствена организация, която помага на оцелелите евреи, а освен това помага на евреите от варшавското гето, които планират въстание. Операция Райнхард достига градчето Виержбник на 27 октомври. Както показва Браунинг, необичайно голяма част от евреите от Виержбник, около 1,200 мъже и 400 жени, са избрани за работа. Браунинг прави сърцераздирателно описание на подбора, при който хората, избрани да работят за германците, биват разделени от останалите почти четири хиляди, които малко след това ще бъдат унищожени в Треблинка.

Тази сцена се повтаря хиляди пъти в окупирана Полша, но рядко, ако изобщо някога, е била представяна с такива подробности от толкова много и различни гледни точки. Някои от семействата са насилиствено разделени. Други са се разделили доброволно, без да са уверени коя от двете групи е по-добрата за оцеляване. Някои са изоставяли семействата си. Други са оставали дори и в случаи, в които е било възможно да се спасят. Трети отчаяно са се опитвали да вземат и семействата си в работните групи. Браунинг внимателно описва различните видове моралност, които са могли да функционират в една толкова екстремна ситуация. Той не очаква от източниците си да предоставят примери за етично поведение: „трябва да бъдем благодарни за свидетелствата на ония, които са оцелели и все пак желаят да говорят, но нямаме право да очакваме от тях приказки на морално възпитание или изкупление.“ Все пак той обръща специално внимание на лоялностите, които са функционирали: връзките вътре в семействата, между любимите и приятелите.

1 Виж Adam Puławski, *W obliczu Zagłady: Rząd RP na Uchodźstwie, Delegatura Rządu RP na Kraj, ZWZ-AK wobec deportacji Żydów do obozów zagłady (1941–1942)* (Lublin: IPN, 2009). Бел. авт.

Избраните за трудова повинност евреи от Виержник са се намирали в специално положение. Около късния октомври 1942 повече от два милиона полски евреи вече са мъртви, разстреляни в бивша източна Полша или унищожени в газовите камери на Треблинка, Белзек, Собибор или Хелмно. През 1943 и 44, когато стотици хиляди други полски евреи са унищожавани в Аушвиц или разстреляни на Изток, евреите от Виержник продължават да живеят и работят. Те дължат оцеляването си на една географска случайност: домовете им се намират близо до полската военна фабрика в Стараховице, сега експлоатирана от германците. Еврейската работна сила в Стараховице е важна за германското военно производство. Лагерите тук се намират не под директното управление на СС, а се управляват от частни компании, функциониращи в рамките на един по-голям холдинг. Както в гетото на Виержник, така и в Стараховице ежедневната разпоредителна власт върху еврейските дела се намира в ръцете на еврейски съвет и еврейска полицейска сила. Тези институции, съставени най-вече от членове на семейства, които са били по-богати преди войната, разпределят работните назначения въз основа на лични връзки и подкупи. Германският персонал е малко, а пазачите живеят извън самите лагери.

Да се охраняват лагерите почти няма нужда: през 1943, в окупирана Полша, Стараховице е място, в което евреите се опитват да се спасяват, а не да бягат от него. Когато някои евреи от Майданек са транспортирани в Стараховице, те почти не могат да повярват на очите си. Мястото е мръсно и работата е опасна, но тук евреите оцеляват в голям брой, понякога дори заедно с децата си. Някои са в състояние да допълват минималните си хранителни дажби чрез продажби на лични вещи, които са оставили на съхранение при поляци от Виержник. Евреите от Стараховице подкупват лагерните пазачи да ги приджуряват до Виержник, където извършват тези сделки. След това се връщат обратно в лагерите с храна. Да се побегне от Стараховице би означавало да се играе със смъртта. Евреите, откривани от германците, са разстреляни. И макар че хиляди поляци са помагали на евреи въпреки заплахата от смъртно наказание, би било изключително рисковано човек да се довери на който и да било поляк. В тази част на страната няма нелегална армия, която би приемала евреи, нито пък еврейска такава, която да ги защищава.

Главното еврейско въоръжено въстание срещу германското управление в Генералното управление, въстанието във Варшавското гето от апри-

рил-май 1943, има за цел не толкова оцеляване, колкото собствен избор при посрещането на смъртта. То включва известна степен на сътрудничество между поляци и евреи, но тя не е от никакво по-продължително естество. Варшавският отдел от Домашната армия отдава на евреите съществена част от скромния си оръжеен запас. Няколко от първите военни действия, предприети от Домашната армия във Варшава са в подкрепа на гетото. Но това има само символично значение: всички знаят, че Домашната армия във Варшава не е в състояние да спаси евреите от гетото през април 1943, дори ако би използвала за тази цел всичките си сили и оръжия. След като въстанието в гетото е смазано, командирите от Домашната армия не приемат оцелелите евреи в собствените си подразделения. По такъв начин дори и евреите с военен опит се оказват в ситуацията на ловен дивеч в окупирания Полша. Евреите трябва да се пазят не само от германците, но също и от местните единици на Домашната армия, които (в няколко документирани случая) ги разстрелват като бандити, за да си присвоят имуществото им.

От гледна точка на Домашната армия 1943 е година на неразрешима дилема: германците губят войната, но онези, които я печелят, са Съветите. През февруари Червената армия е нанесла на Вермахта първото решително поражение, при Сталинград. Оттук нататък Домашната армия трябва да се бори срещу германците, като заедно с това се подготвя за пристигането на Съветите. Германската пропаганда прави всичко това много ясно като през април същата година разкрива факта, че Съветите са разстреляли хиляди полски офицери в Катин. Сталин използва разкриването на собственото масово убийство като претекст да прекрати дипломатическите отношения с Полша¹. Това е ясен сигнал за имперски амбиции. Ако Сталин не признава законното полско правителство по време на общата война срещу нацистка Германия, то защо би трябало да се съгласи да приеме една полска независимост след съветската победа?

Някои от командирите на Домашната армия се страхуват, че полските евреи ще улеснят разпространението на съветска власт. И макар че понякога всичко това приема формата на стереотипната антисемитска представа за евреина като комунист, то не е напълно лишено от основания. Полската комунистическа партия е част от Еврейската бойна

¹ В тази връзка виж *Katyn: A Crime Without Punishment*, под редакцията на Anna Cienciala, Natalia Lebedeva, and Wojciech Materski (Yale University Press, 2007). Бел. авт.

организация, която Домашната армия е снабдила с оръжия. Човекът, който договаря тези трансфери на оръжия, Арие Вилнер, преговаря също и с комунистите. Еврейският представител в отдела на полското правителство, натоварен със задачата за спасяването на евреите, Адолф Берман, също е във връзка с комунистите. (Брат му Якуб по-късно ще бъде председател на комунистическата служба за сигурност, която преследва ветераните от Домашната армия, включително и ония, които са помагали на евреите)¹. За Домашната армия напредъкът на Съветите означава скорошно пристигане на съмнителен съюзник в борбата срещу германците, но също и все по-належаща заплаха срещу полската независимост. За евреите той означава живот. Тази принципна разлика в перспективите, резултат от Холокоста, е трудна за преодоляване.

За евреите от Стараховице от значение е единствено способността им да работят. Браунинг майсторски описва ежедневието в лагерите на фабриката и показва, че евреите са знаели каква съдба ги очаква, както и за ограниченията на предстоящата им местна перспектива. Когато например избухва тифус, отначало германците просто разстреляват евреите, които са се заразили. Докато има възможност за свободно набиране на еврейски работници чрез СС, разстрелите на болни евреи са нещо икономически рационално. Но с продължаването на войната и намаляването броя на живите евреи, германците започват да лекуват болните евреи, вместо да ги разстрелят.

През късната 1943 Хайнрих Химлер ликвидира повечето от лагерите в генералното управление, където евреите се използват като работна сила и нарежда разстрелите на десетки хиляди еврейски работници. Директорите от Стараховице пожертвват някои от жените и децата, за да задоволят желанието на Химлер, но запазват мъжете. Тъй като производството им е военно, те могат да си позволят да заобикалят някои от убийствените политики по отношение на евреите. Само успешната офанзива на Червената армия от юни 1944 принуждава закриването на фабричните лагери в Стараховице. През юли еврейските работници са изпратени в Аушвиц.

С навлизането си в източна Полша Червената армия разоръжава военните единици на Домашната полска армия. Единствената надежда за Домашната армия остава във вдигането на въстание срещу герман-

1 Един от тях е Владислав Бартошевски (1922–), колоритна фигура, която все още очаква своята академична биография. Бел. пр.

ците във Варшава, като моментът е избран по такъв начин, че да се използва ефекта от руското напредване, но заедно с това да се изпревари пристигането на руските войски. Целта е да се освободи Варшава от германската окупация само с полски сили, за да се създаде полско правителство преди пристигането на Съветите. През късния юли 1944, докато евреите от Виержник са транспортирани до Аушвиц, Червената армия наближава Варшава. На 1 август 1944 започва Варшавското въстание. Домашната армия се бори там срещу германците в продължение на осем седмици: битката е по-дълга от самата Полска кампания от 1939 или Френската кампания от 1940, като жертвите са сравними и с двата споменати случая. Както показват Дариуш Либионка и Барбара Енгелкинг в новаторския си труд, в битката участват и евреи, повечето от тях като членове на Домашната армия¹. Някои от тях са хора от еврейски произход, които гледат на себе си или се представят като поляци и са били в Домашната армия през цялото време. Други са ветерани от въстанието в гетото. Както отбелязва Михал Зилберберг, „Поляците бяха въстанали срещу смъртния ни враг и беше наше задължение, като жертви и като техни съграждани, да им помогнем“. Варшавското въстание е важен пример за въоръжената еврейска борба срещу германците по време на Втората световна война. Възможно е в него да са взели участие повече хора от еврейски произход, отколкото в самото въстание в гетото една година преди това.

Варшавското въстание, също както и въстанието в гетото преди това, е смазано. Домашната армия, както и евреите една година преди това, се бие сама. Сталин забранява парашутни десанти от страна на Съюзниците, които биха могли да помогнат. Германците удържат линията на Висла, а Червената армия задържа настъплението си. Някои от най-бруталните германски СС и полицейски части смазват полската съпротива във Варшава, като убиват най-малко 120,000 цивилни поляци.

Тези хора умират не само защото на германските части е наредено да ги убиват, но и защото Йосиф Stalin позволява те да бъдат убити. Червената армия действително е задържана от упорита немска съпротива на Висла, но засядането ѝ на лагер там в продължение на пет месеца трябва да се разбира като политически акт. То осъждва на смърт поляците (и евреите), които се бият срещу германците във Варшава.

1 (Националистическите) Национални въоръжени сили и (комунистическата) Народна армия също вземат участие във Варшавското въстание. Бел. авт.

Германците убиват хора, които, както Сталин знае много добре, биха се съпротивявали и срещу налагането на комунистическо управление.

Германците успяват да опразнят не само Стараховице, но също и последното оставащо гето в окupирана Полша, в Лодз. През юли 1944 евреите от Лодз знаят, че Червената армия е близо и се надяват, че биха могли да бъдат освободени в течението на броени дни. Около 67,000 евреи са транспортирани от Лодз в Аушвиц по времето на Варшавското въстание. И докато евреите от Виержбник не са подложени на така наречения „подбор“ на влаковата рампа в Биркенау, повечето от евреите от Лодз са подложени на тази процедура, което означава: отведени в газовите камери непосредствено след пристигането в лагера¹.

По времето, в което Червената армия навлиза във Варшава, през януари 1945, евреите от Виержбник, Лодз и други места са транспортирани пеш от Аушвиц до трудови лагери в Германия, където остават до края на войната. Тези преходи са по-смъртоносни от самия Аушвиц; стотици хора умират от глад, студ и преумора в течението на няколко месеца. След като Червената армия превзема Берлин през май 1945, оцелелите полски евреи успяват да се доберат до лагери за депортиранi лица в Германия. Няколко десетки от евреите от Виержбник успяват да се завърнат обратно у дома, където са посрещнати с грозни заплахи от поляците, които междувременно са се настанили в жилищата им. През юни няколко от завърналите се във Виержбник евреи са убити от поляци. Един от тях е обезглавен. Като цяло в Полша стотици евреи са убити в месеците след края на войната.

[...]

В сталинистка Полша единствено комунистическата съпротива срещу германците се признава като такава; всичко останало е обявено за фашизъм. Комунистите нямат никакви трудности при обявяването за нацисти на самите хора, които са се борили срещу нацистите. Въстанието в гетото се обявява за комунистическо (макар че не е), докато Варшавското въстание се отрича като фашистко (каквото никога не е било). Но рязкото разграничение между двете въстания се дължи не само и единствено на комунистически политики; то се дължи и на националистически пристрастия. Въстанието в гетото е основателски

¹ Andrea Löw, *Juden im Getto Litzmannstadt: Lebensbedingungen, Selbstwahrnehmung, Verhalten* (Göttingen: Wallstein, 2006), pp. 466–476.

мит за държавата Израел, а Варшавското въстание е също такъв мит за днешна посткомунистическа Полша. Това от своя страна също разделя двете събития едно от друго в днешната памет, макар че исторически те никога не са били толкова разделени.

[...]

Нужно е да се каже накрая, че легендата за неопетнената Домашна армия, поддържана от някои полски ветерани и патриоти, не издържа на историческото изследване. Налице са различия между декларациите от Лондон и действията на бойците в самата борба, различия между отделните региони и военни подразделения, нежелание евреите да бъдат приети като част от полската нация, безчувственост към особените опасности, на които са изложени евреите, както и единични директни убийства. Да се намери баланът в тази сложна картина е въпрос, който стои не само пред поляците и евреите. Домашната армия е най-значителното некомунистическо съпротивително движение в окупираната от нацистите Европа. Онези, които гледат на съпротивата срещу Хитлер като на мярка за моралност, ще трябва да вземат историята на това движение напълно сериозно.

Тимъти Снайдър е американски историк и професор в университета Йейл. Основни теми в работата и изследванията му са историята на източна Европа и Холокоста.

Коментари (3)

- 16-10-2014 | **Златко**

Филмът, представен в тази статия от Уикипедия, ми се струва изключително важен в същата тази връзка:

[**en.wikipedia.org/wiki/Aftermath_\(2012_film\)**](https://en.wikipedia.org/wiki/Aftermath_(2012_film))

Заглавието може да бъде преведено на български като „Жътва“, „Реколта“ или „Урожай“, но при всички случаи трябва да бъде разбирано като „онова, което си посял...“

• 19-10-2014|**Яни Милчаков**

Е-е-е, „Домашната армия“(?) – навсякъде е фразеологизирано АРМИЯ КРАЙОВА! Иначе текстът бърка в някои рани, които мехлемите и мазилата на „политическата коректност“ от последните десетилетия само инфектираха още повече.

• 19-10-2014|**Златко**

Ами тия неща просто демонстрират неизбежния факт на моето отдалечаване от говоримия български език, господин Милчаков. Превеждам от английски, където изразът е Home army. Как е прието да се казва на български не знам, пък и не винаги съм уверен, че утвърдените в сегашния български език обозначения са най-добрите, особено когато става дума за (предишни) преводи, които междувременно заявяват някакво много спорно право на „вечна валидност“, просто защото са първи...

Казано накратко – боцкащите окото (или ухoto) изрази са малко нещо като камъче в обувката (или в устата). На един му пречат, от друг правят най-добрая (или поне най-известния) оратор на всички времена. Кой каквото успее да направи от препятствията по пътя си...

Извинете леко претрупания ми изказ. Метафората, надявам се, е ясна: не всяко нещо, което ни затруднява, е непременно лошо за развитието ни. Много често – даже напротив. Всичко си зависи от самите нас...

А инак, нека бъде буквалния полски израз, защо не? След като си имаме „лайкчета“, „бизнес“ и „мейнстрийм“, защо пък не и „Армия краиова“? Самият аз нямам нищо против каквото и да било чуждици, и никога не съм имал...

Противоречивият полски Оскар

Автор(и): Филип Мазурчак

Наистина ли „Ида“ е и анти-полски, и антисемитски филм?

Филмът на Павел Павликовски *Ида* може и да е спечелил тазгодишния Оскар за най-добър чуждестранен филм, но пък е далеч от еднозначно приветстван в Полша. Докато някои се страхуват, че той може да пробуди антиполските стереотипи, други го обвиняват в антисемитизъм...

Атаки от ляво и от дясно

Ида породи вълна от противоречия в Полша и е атакуван както от консервативни, така и от левичарски кръгове, ако и по различни причини. Филмът разказва историята на млада монахиня-сирак, която е израсната в манастир в пост-сталинистка Полша през ранните 1960 години. Малко преди да положи окончателния си обет, тя научава от игуменката си, че е родена като еврейка и че истинското ѝ име е Ида. Единствената ѝ жива роднина е Ванда Груз, сталинистка съдийка, която е изпращала полски герои на бесилката. Двете жени имат на разположение само няколко дни, за да се опознаят и сближат. Ванда и Ида разследват смъртта на родителите на Ида¹ и узнатават, че полският селянин, който ги е укривал, в края на краищата ги е убил. Ида е раздвоена между нейните еврейска и католическа идентичности, между манастирската аскетичност и света на красиви момчета и джаз клубове. Тя трябва да избере живота, който ще живее.

В деня след като *Ида* спечели своя Оскар за най-добър чуждестранен филм, католически-ориентираният fronda.pl, един от водещите десни сайтове в Полша, публикува следното заглавие: „Оскар за противоречия и анти-полски *Ида*“. Действително, през последните месеци множество дясно настроени хора критикуваха филма за това, че е анти-полски. Консервативният член на Европейския парламент Януш Войчеховски каза: „Това е първият филм с такива мащаби и от такава класа, в който

1 И изчезнали заедно с тях невръстен син на Ванда, който, както се оказва по-късно, е убит заедно с цялото семейство. Бел.пр.

има Холокост, но няма германци! Евреите са убивани не от СС или от някакъв рицарски Вермахт, а от един зъл, примитивен, мръсен полски селянин, който е жаден за тяхната собственост“. По подобен начин, полският политолог и журналист Михал Шулржински изрази по радио ТОК FM загриженост, че западните зрители, незапознати с полската история, ще гледат *Ида* и ще научават единствено за поляци, които са убивали евреи заради собствеността им, което дава непълна картина за полско-еврейските отношения.

Междуд временено, Полската анти-дефамационна лига (букв.: полска лига против оклеветяването, бел. пр.) разпространява онлайн-петиция, подписана от 50,000 души, в която пред създателите на филма се настоеява в началото му да бъде представен надпис със следното съдържание: *Полша е била окупирана от нацистка Германия; нейните германски окупатори са унищожавали полските евреи; поляците, които са укривали евреи, са рискували смъртно наказание, често прилагано колективно, но въпреки това много поляци са го правили; хиляди поляци са били екзекутирани за това, че са помагали на евреи; полската нелегална държава е наказвала поляците, които са причинявали вреда на евреите; повече поляци, отколкото хора от която и да било друга националност, са получили специалния медал на „Праведните сред нации“ (чест, която се отдава от израелския Институт за не-евреи, които са помагали на евреи по хуманитарни причини в Яд Вашем).* Десните полски публикации и политици открито поддържат тази петиция.

Докато полската десница обвинява *Ида* в анти-полскост, то пък левицата го обвинява в антисемитизъм. Хелена Датер от варшавския Еврейски исторически институт каза, че „*Ида* представя героинята според един прост принцип: какво искат да мислят поляците за една еврейка, която изгражда реалния социализъм? Че тя е курва и алкохоличка“. Действително, Ванда Груз от филма е сексуално-хаотична и не точно въздържателка. Междуд временено, феминистката Агнешка Граф от левичарското издание *Krytyka Polityczna* казва, че *Ида* е опростена история на отмъщение, в която се разказва за еврейска жена, която осъжда поляци на смърт поради собствената си вендета, предизвикана от смъртта на роднините ѝ. Граф смята, че такъв един разказ насьрчава антисемитските стереотипи.

Ида и историческият разказ

През септември 1939 Полша е нападната едновременно от нацистка Германия и от съветска Русия. Никоя друга страна в Европа не е пре-

търпяла толкова жестока окупация. Убити са шест милиона полски граждани (половината евреи, другата половина етнически поляци, но също и други малцинства). След като жителите ѝ – както неевреи, така и евреи, въстават героично срещу нацистите¹, Варшава е опустошена до основи и разрушена повече от всеки друг град по време на Втората световна война, включително Хироshima и Нагасаки.

В германската окупационна зона на самите германци се полагат 2,613 калории храна дневно (доста повече от онези 2,000, които се считат за необходими за здравословен живот), докато поляците и евреите получават съответно по 669 и 184 – и двете стойности близо до нивото на гладна смърт. Макар че евреите са най-голямата група хора, унищожени в Аушвиц, поляците не-евреи са на второ място и, до 1942, основните жертви на концентрационните лагери в окупирана Полша са полските политически опоненти на нацистка Германия.

Повечето не-еврейски поляци сами са борили за оцеляване в една безprecedентно жестока окупация. Освен това на поляците, помагащи на евреи, се е налагало смъртно наказание (често колективно). Плакатите, напомнящи на поляците за това, са се виждали навсякъде в окупирана Полша.

Въпреки това няколко стотици хиляди поляци са укривали евреи. Оформена е била специална организация, „Жегота“ – единствената от този род в окупирана Европа – чиято цел е било подпомагането на евреите. С парите, дадени от полското правителство в изгнание в Лондон, е било финансирано оцеляването на 50,000 укриващи се евреи. Междувременно, след въстанието във Варшавското гето от 1943 (подкрепено в повечето полски нелегални издания), генерал Владислав Сикорски, полският министър-председател в изгнание, призовава поляците да помагат на бегълците-евреи и възхвалява героизма на еврейските въстаници.

Едно определено малцинство от поляци е предавало или убивало евреи. Из цяла Полша банди от млади мъже, наречени *szmalcowscy*, живеят основно от заплашване с предаване на бегълци-евреи, ако не им бъде платено. Полската „синя полиция“ често претърсва къщите на поляци в търсене на скрити евреи. През лятото на 1941 нацистите подстрекават поляци да убиват евреи в 23 града от региона Ломза (макар че отделни

1 Но в две напълно различни и маркирани от трагична липса на взаимно разбирателство въстания. Виж в тази връзка [Възвишеното и низкото, или за Полша и Холокоста](#), „Либерален преглед“, 28.2.2014 (Бел. Пр.)

убийства на евреи от поляци са се случвали из цяла окупирана Полша, този регион е единственият, в който има масови погроми). Жертвите във всеки от градовете варират от няколко до няколкостотин.

Но някои стереотипни представи за Холокоста раздуват тези цифри извън мяра. Ицхак Шамир, десен израелски премиер-министр, казва през 1980-те: „Поляците засукват антисемитизма с майчиното мляко“, с което отразява такива и подобни на тях чувства – без съмнение зловредни за поляците, които са рискували живота заради европейските си съседи, както и за далеч повечето, които не са го правили, но въпреки това са изпитвали солидарност към евреите.

Що се отнася до мнозинството поляци, някои от тях изразяват симпатия и скръб за евреите; други пък изпитват злорадство и казват неща от рода на: „Хитлер може и да е негодник, но поне той реши нашия еврейски проблем“. Но представянето на случаи като онзи на полския селянин, убил евреите, които е трябало да укрива – а значи и правенето на филм за такива инциденти – не е нещо анти-полско. Никъде във филма не се намеква, че поведението на селянина е представително за полското общество. Едно от нещата, което десните критици на филма пропускат да забележат е, че именно монахини са спасили главната героиня. И действително, от около 1,600 полски католически манастири по време на Втората световна война, повечето – около 1,000 – са подслонявали европейски деца. С други думи, *Ида* представя както благородното, така и низкото полско поведение.

Но ако *Ида* не е анти-полски филм, то дали тогава не е пък антиеврейски? След войната са оцелели около 300,000 полски евреи. Между 40,000 и 60,000 от тях са оцелели благодарение на приятелски настроени поляци. Повечето обаче са оцелели като избягват в Съветския съюз, откъдето след войната са репатриирани. Много от тях са били идеологически обработени от Съветите. Освен това много от висшите чиновници в новата комунистическа Полша са от европейски произход. Сред тях е и [Хелена Волинска-Брус](#), на чиято личност се базира образа на Ванда Груз. Волинска-Брус е била сталинистка съдийка, осъдила множество полски герои, които са били едновременно и анти-нацисти, и антикомунисти, на смърт в показни съдебни процеси.

Но все пак трябва да се каже, че докато евреите са били представени непропорционално силно сред полския политически елит, те са били слабо представени в комунистическата партия на местно ниво. Пре-

ди Втората световна война мнозинството полски евреи са гласували за **Бунда** (социалистическа, но антикомунистическа партия, настърчаваща асимилацията на евреите), следван от Полската социалистическа партия и различни ционистки партии. Комунистите получават само малко еврейски гласове. През 1980-те множество поляци от еврейски произход – като например Марек Еделман, герой от въстанието във Варшавското гето, Адам Михник и Бронислав Геремек – бяха високопоставени членове на *Солидарност* и съветници на Лех Валеса.

Понеже поляци от еврейски произход са били широко представени в управляващите полски елити, в Полша се е развила зловредният стереотип на *жидокомуната* („юдео-комунизма“), което води до цяла вълна от антисемитски насилия през късните 1940 г.

И докато *Ида* представя еврейска героиня, която е комунистка, нейният реален прототип в живота е еврейка, която отхвърля комунизма и избира вместо него религиозен живот – нещо, което комунистите мразят, като се започне с Маркс. Освен това Ванда Груз се самоубива във филма. Това подсказва, че тя е измъчвана от чувство за вина. С други думи, предполагаемата еврейска карикатура от филма е всъщност един морално далеч по-сложен образ.

Както стереотипите на полския антисемит, така и онези на *жидокомуната* са силно зловредни. Хелена Волинска-Брус не е представителна фигура на полското еврейство, а погромите от региона Ломза не представляват нормалността на полско-еврейските отношения. Но да се твърди, че щом *Ида* представя един поляк, който убива евреи, и една еврейка, която е комунистка-престъпница (да не говорим, че героинята е базирана върху реална личност), то филмът е анти-полски или антисемитски, е някак странно.

Ида е незлокачествен филм. Полската анти-дефамационна лига и Михал Шулржински имат право до известна степен: *Ида* не представя пълна картина на полско-еврейските отношения. Но пък трябва да се каже, че това не е исторически филм. Целта му не е да образова зрителите си относно миналото, а по-скоро, както Павликовски, подчертава в интервютата си, това е метафизическа история с универсални теми като идентичност, вина и избор, както и носталгично завръщане обратно към Полша от 1960-те, с нейната музика и модни стилове.

[...]

Филип Мазурчак е следвал история и латиноамериканска литература в университета Крейтън, а също международни отношения в университета Джорд Уошингтън.

**Еврейската история не е само Холокост.
Най-после един музей, който разбира това...
Автор(и): Джеймс Маколи**

Ако всеки музей е някакъв аргумент, то основното твърдение на массивния нов *Музей на историята на полските евреи*, открит наскоро във Варшава, е че хиляда години еврейска история не могат да бъдат сведени до периода от шест години между 1939 и 1945, през които нацистка Германия унищожи шест милиона евреи, най-вече в Източна Европа.

Аргументът е далеч по-забележителен отколкото може да изглежда на пръв поглед, и това се дължи изцяло на местоположението на музея: построен на мястото на бившето Варшавско гето, той не е нито мемориал, нито паметник на Холокоста. А това е нещо още по-забележително, като се имат пред вид мащабите на опустошението в Полша: около 3 милиона полски евреи са убити в хода на Втората световна война, което е почти 90 процента от цялото еврейско население на страната, най-голямото в предвоенна Европа. Към края на 1950-те в Полша са останали по-малко от 50,000 евреи. А когато комунистическите власти започват нова антисемитска кампания за изличаване на една въображаема „ционистка“ пета колона през 1968, други 20,000 напускат страната. Ако полската еврейска цивилизация е била изпепелена към края на войната, то по време на апогея на съветската окупация тази цивилизация вече е само далечен спомен, почти сън, достъпен единствено чрез разказите на Шолем Алейхем и картините на Марк Шагал.

Но в сравнение с останалите главни институции от този мащаб, които се занимават с еврейската история по цял свят – берлинският *Jüdisches Museum*, вашингтонският *Holocaust Memorial Museum*, ерусалимският *Yad Vashem* – варшавският музей подчертава жизнеността и красотата на прастария еврейски свят, който е съществувал някога в Полша, вместо да се съсредоточава единствено върху непонятната трагедия на неговото разрушение.

„Холокостът и неговото изследване са нещото, което може да се види в огромното мнозинство други музеи, посветени на еврейската история“, казва Тад Таубе, живеещият в Сан Франциско строителен предприемач и основен дарител на музея. „Време е вече да се придвижим отвъд Холокоста“. (Таубе, който е роден в Полша през 1931 и е емигрирал в САЩ през 1939, е основател и на [Центъра Таубе за обновяване на еврейския живот в Полша](#) през 2009). „Една от основните ни цели е да разкажем тази история по начин, който не оставя усещането, че Холокостът е бил нещо неизбежно“, казва Барбара Киршенблат-Гимблет, кураторка на музея и професорка по Източноевропейска еврейска история в Нюйоркския университет. „В края на краишата, последното нещо, от което Полша се нуждае, е музей на Холокоста.... Цялата страна е музей на Холокоста.“

В един определен смисъл музеят все пак е мемориал. Той се издига точно срещу един друг мемориал: *Паметника на героите от гетото от Натан Рапопорт* (1948) – един от първите някога построени мемориали на Холокоста. „Аз възприемам музея като допълнение към мемориалния комплекс“, казва Киршенблат-Гимблет. „Преди откриването на музея единственият начин да се отдаде почит на хората, умрели на това място, беше... да се отиде при паметника. Но нашата работа, нашата задача, нашето морално задължение да помним, не е довършено, ако не си спомняме как те са живели“.

Тази мотивация е в основата на цялостното преживяване на музея. Самата сграда е масивна структура, конципирана от финландския архитект Райнер Мааламеки – с огромни прозорци, изпълващи музея със светлина, вместо тъмнината, в която човек е потопен например в музеите от Берлин и Вашингтон. Постоянното изложение представя цветовете и сложността на полско-еврейското съжителство – един разказ, който започва с най-ранните следи от евреи по полските земи и се придвижва през вековете чрез най-различни експозиции. Това в никакъв случай не е никакъв сълзлив портрет в стила на черно-белите фотографии на [Роман Вишняк](#), представлящи хора, неумолимо устремени в хода на времето към неизбежното си унищожение през двадесети век.

Това е може би най-окуражаващото от всички постижения на музея: създаването на пространство там, където – за пръв път в бившите европейски „кървави земи“ – еврейският свят от Полша и Източна Европа може да бъде запомнен като изпълнения с живот народ, който някога е бил. В този смисъл той се обръща към липсата не просто на милиони

неродени хора с имена, гласове и животи, но и към липсата на цяла една цивилизация, едно удивително човешко творение от етика, култура и религия, което някога е било една от основите на местния живот.

Но идеята на музея представлява и проблем: как да се означава една култура, която е била почти напълно разрушена? Без съмнение, в това отношение има определен дефицит на история, която да е записала разнообразието и сложността на Ашкенази-вселената, която се е простирила от Берлин до Минск в столетията преди Холокоста. По-голямата част от еврейската култура в Полша е била ограбена, разрушена или разпратена по други места в следвоенните комунистически десетилетия, когато не е било безопасно да се демонстрира публично еврейска идентичност.

Именно поради това централната част от постоянното изложение е един вид спечелено отново пространство вътре в по-голямото възстановено пространство на самия музей – една щателна реконструкция на дървена синагога от седемнадесети век от Гвоздиец, селище в днешна Украйна. Оцветена с пигменти, които биха били достъпни за строителите от онова време, синагогата представлява величествена, богата картина на един тогавашен храм. Тя е напомняне, че светът на еврейския щетл не е бил само място на бедност и отчаяние, но също и място на красота.

Реконструкцията от Гвоздиец е резултат от един [десетгодишен проект](#), първоначално независим от музея, ръководен от Ричард и Лора Браун, и двамата преподаватели в Масачузетския колеж по изкуство и дизайн, чиято работа е запазена за поколенията в документалния филм *Вдигнете покрива*. „Вижте какво се случва във Варшава днес“, казва Лора Браун, „с възстановяването на еврейска и полска идентичности вътре в тази уникална структура. Нашата работа касае именно тази творческа и позитивна реконструкция“.

Друг подход, използван в музея, е да се представи еврейската история не непременно като някакво отделно съществуване, а като фундаментална част от една национална история. Макар че Варшава има известен брой други музеи, включително Националната художествена галерия и Музея на Варшавското въстание, никой от тях не е толкова съвременен, толкова величествен и толкова пълен, колкото *Музея на историята на полските евреи*. С други думи, тук няма някакъв изключи-

телнополски исторически музей¹, което означава, че новият музей разказва историята на евреите в Полша, но също, в своята широта и мащаб, историята на Полша. „Не може да имате добра представа за историята на Полша без историята на полските евреи“, казва Дариус Стола, директорът на музея. „Но не можете да имате и добра история на евреите без Полша“.

Едва ли е случайно, че откриването на музея идва в момент на значително увеличение и ентузиазъм сред еврейската общност в Полша. След падането на комунизма хиляди млади поляци откриха еврейски корени в семействата си, и то във време, в което те навлизат в общество, в което хората са свободни да избират сами естеството на идентичността си. Варшавският музей, чрез сложната плетеница от история и памет, която представя, ще бъде важен ресурс за едно поколение, борещо се със сложностите на своето минало.

„Той е еврейски, но също и полски“, казва равинът Михаел Шудрих, главен равин на Полша. „Това е входен пункт, чрез който да се направи първата крачка към научаването на това какво означава да бъдеш евреин.“ Както за евреите, така и за поляците.

Джеймс Маколи е млад американски историк и автор на множество популярни статии в издания като *The New Yorker*, *International Herald Tribune* и *The New Republic*.

¹ Едно повече от странно твърдение. Разбира се, че във Варшава има отделен, изключително полски исторически музей. Информация в тази връзка може да се намери навсякъде, включително и в Уикипедия (http://en.wikipedia.org/wiki/Museum_of_Polish_History). Бел.пр.

Кръстовете на Аушвиц

Автор(и): Женевиев Зубрицки

Папата, равинът и кръстовете на Аушвиц

„Имам молба към господин папата.. Моля господин папата да нареди на своите хора да премахнат също и този последен кръст от лагера“ (*Gazeta Wyborcza*, 12-13 юни, 1999). Докато говореше, главният полски равин Пинкас Менахем Йоскович размахваше пръст под носа на един немощен, приведен Йоан Павел II (Ил. 1). Поляците просто не можеха да повярват, гледайки този телевизионен инцидент на живо, малко след историческото посещение на папата в Полския парламент, където той беше се обърнал към нацията на 11 юни 1999. Равинът говореше за така наречения „папски кръст“, издигнат в непосредствена близост до лагера Аушвиц. През лятото и есента на 1998, на малка площадка до лагера, най-различни хора, определящи самите себе си като „поляци-католици“, бяха издигнали около триста кръста, в отговор на слуховете, че предстои незабавно премахване на осемметровия „папски кръст“, [издигнат по-рано на същото място]. Войната на кръстовете, както аз наричам тези събития, доведе до беспокойства и шум на национално и международно ниво, и през пролетта на 1999 всички други кръстове освен „папския“ бяха отстранени от полската армия.

Папа Йоан Павел II и главният равин Пинкас Менахем Йоскович, 11 юни 1999.
(Фото: PAP/Jacek Turczyk.)

Неформалният начин, по който равинът беше се обърнал към първосвещеника на Католическата църква, плюс обвинително размахания пръст, вече говореха достатъчно, без дори да става дума за самото искане¹. На следващата сутрин вестниците експлодираха от възмутени редакционни коментари. Съюзът на еврейските общности в Полша незабавно излезе със заявление, чрез което се дистанцира от „скандалното“ и неоправдано поведение на равин Йоскович:

Равин Йоскович не представлява еврейските общности в Полша. Днешното му заявление, отправено към Йоан Павел II, има скандална форма и не може да бъде оправдано по никакъв начин. В съгласие с по-ранни споразумения, на 13 юни [равин Йоскович] ще престане да изпълнява функциите на главен равин. Задължително е да се говори за големия кръст в Чакълената кариера пред Аушвиц, чието поставяне е трудно за възприемане от множество евреи, по начин, който не обижда никого. Ние ценим високо последните действия на полското правителство във връзка с аферата на дворното място [в Аушвиц]. Общата ни цел

1 Макар и роден в Полша, родният език на равин Йоскович е идиш и той е живял през по-голямата част от живот си в Израел. Ограниченияте му езикови способности обясняват защо се обръща към Йоан Павел II със странното „господин папа“. (Всички бележки в текста, освен ако са обозначени другояче, са на авторката).

е да се създаде ситуация, в която всички жертви на лагера могат да бъдат еднакво почетени.

Благодарни сме на Йоан Павел II за предишните му заявления, които позволиха преодоляването на по-ранни спорове, свързани с мястото на Аушвиц, който е символ на най-трагичното събитие от нашия век. (*Katolicka Agencja Informacyjna, Biuletyn, no. 46, June 15, 1999*)¹ Макар че еврейската общност в Полша беше съгласна с естеството на искането на равин Йоскович – да се премахне „папския кръст“ от поляната непосредствено извън Аушвиц – тя не беше съгласна с мястото, времето и тона му. „Напълно съм съгласен, че кръстът не би трябвало да стои там“, обяви еврейският публичен интелектуалец и издател Константи Геберт, „но образът на един нахален евреин, заплашващ най-уважавания лидер на нацията по такъв начин, просто укрепва още повече най-злостните стереотипи и това действително ни върши зла услуга“ (*New York Times*, 12 юни, 1999). Издателят на друго еврейско издание пише, че „грешката на Йоскович беше, че направи онова, което направи, на погрешното място, в погрешния момент и по погрешния начин. Разрешаването на сложни и трудни проблеми изисква търпелива, често пъти продължителна дипломация, провеждана по-далеч от телевизионните камери, в атмосфера на диалог. В случая с Йоскович това по-скоро беше монолог, който папата изслуша без да каже нито дума, защото друг начин нямаше“ (Adam Rok, *Slowo Żydowskie*, 2-16 юни, 1999).²

1 Чакълената кариера [the gravel pit] в Аушвиц е площадка непосредствено извън стените на Аушвиц, на която през 1998-99 беше издигнат „папския кръст“ плюс стотици други кръстове. Мястото е получило названието си от функцията, която е изпълнявало през времето на Втората световна война. Въпреки няколко намеси в полската преса, че равин Йоскович е бил уволнен в резултат именно на инцидента с папата, горното заявление показва, че пенсионирането му е било планирано по-рано, а следователно не е било предизвикано от този faux pas. Въпреки това то винаги се свързва с начина, по който той се е отнасял към Войната на кръстовете. Уволнението-пенсиониране на равина в края на краишата се обвързва с „неговото слабо разбиране на полската ситуация“ (интервюта със Станислав Крайевски, съпредседател на Комитета за християнско-еврейски диалог, член на Международния съвет на Държавния музей Аушвиц-Биркенау, 12 май, 2004)

2 Бързото и еднозначно остьдане на действията на равина беше толкова пълно, че след кратко време няколко души се почувстваха задължени да го защитят. Константи Геберт например повтори многократно, че начинът, по който равинът е говорил произлиза не от зла воля, а от лош полски език, а цялото му изискване на от нахалство, а от емоционален дистрес (*Gazeta Wyborcza*, 14 June, 1999). Яцек Курон съосновател на Работническия комитет за отбрана (KOR), бивш депутат и министър на труда, а също председател на

Тези реакции трябва да се поставят в контекста на дългите и трудни преговори във връзка с кръстовете, които по онова време бяха току-що отстранени от мястото в непосредствена близост до Аушвиц. Възстановеният ред все още изглеждаше крехък, а ситуацията – потенциално взривоопасна. Имайки пред вид историята на споровете около бившия концентрационен лагер и символичното значение на постъпката на равина, директно и лично предизвикващ папата, непосредствените реакции от страна на различни членове на еврейската общност в Полша очевидно целяха да успокоят духовете и поддържат спокойствие.

Най-значителният сред „ранните спорове“, свързани с терена на Аушвиц и споменати в декларацията на Съюза на еврейските общности в Полша, както и в редакционните реакции по повод разговора между равина и папата, се отнасяше до създаването на кармелитски манастир в непосредствена близост до Аушвиц в годините от 1984 до 1993¹. Войната на

парламентарната комисия по националните малцинства от онова време, определи реакциите като „атака“ срещу личността на равин Йоскович и (*Gazeta Wyborcza*, 16 June, 1999), а отец Станислав Музиал посочи, че тъй като кръстът е наричан „папски кръст“ от всички, включително и от църковните власти, то е било естествено равинът да се обърне с тази молба към предполагаемия му собственик.

1 Кармелитите са отшелнически религиозен орден, чиито членове който поддържат съзерцателен начин на живот. Те живеят в мълчание, отдават се на молитва и не се ангажират с проповеди. Имат само малко, ако изобщо, контакти със света извън стените на манастирите си. За подробни разкази, касаещи спора около Кармелитския манастир, виж Bartoszewski (1991); Glownia и Wilkanowicz (1998); Rittner и Roth (1991); и T. Klein (1991). Репортажът на Клейн е особено ценен, тъй като той е действал като главен еврейски посредник в преговорите с църковните власти по въпроса за преместването на манастира. За една про-полска, консервативна гледна точка, в която са включени няколко документи, виж Raina (1991). Друг спор, случил се след преместването на кармелитския манастир и преди Войната на кръстовете, издигна проблематичния въпрос за наличието на религиозни символи в Аушвиц. През 1995 една група от млади скаути, които преди това са вършили обществено полезна работа в Биркенау, по-малкият лагер, разположен на около три километра от Аушвиц, бяха поставили малки кръстове и звезди на Давид на поляната (**ash field**) извън оградата на лагера. Тези религиозни символи бяха останали незабелязани от музейните власти, докато Ели Визел настоя твърдо за премахването им, по време на участието му през 1996 във възпоменателните служби по повод петдесетата годишнина от погромите в Килце, с аргумента, че мястото трябва да остане мълчаливо, а следователно лишено от религиозни символи (християнски или други). Позицията на Визел беше широко отразена в полските медии и предостави възможности за подновени антисемитски разговори. Кръстовете и зездите на Давид бяха отстранени от музейните сътрудници по нареддане на правителството малко след това.

кръстовете, които е основната тема на тази книга, е тясно свързана с онзи конфликт. Конфронтацията между папата и равина въщност маркира незадоволителното приключване на една социална драма, простираща се във време от петнадесет години. Тя се разрасна най-вече в десетилетието след падането на комунизма и „възстановяването на националната независимост“, както поляците обикновено наричат този период.

Действия Първо и Второ: кармелитският манастир и „папският кръст“

Първото действие на драмата е открито през 1984, когато група кармелитски монахини основават собствен манастир в Освиенцим¹, малък град с около 50,000 жители в югозападна Полша, на около 75 километра от Краков. Освиенцим не би могъл да бъде различен от множеството други малки полски градчета, ако не би бил факта, че това е мястото, където нацистите са решили да построят най-известния си концентрационен лагер, Аушвиц. Манастирът е основан в сграда, която, макар и да се намира извън самия лагер, гледа непосредствено в периметъра му (Ил. 2). По време на войната тази сграда (на име „Старият театър“) е била склад, в който са се държали запасите от Циклон Б, химикал, използван в Германия преди Втората световна война като дезинфекционно средство и отрова за дребни вредители – а след 1941, в лагера, като отровен газ, с който са задушавани лагерниците. След протести от страна на еврейски групи (най-вече извън Полша), възразяващи срещу присъствието на монахините на това място, през 1987 в Женева е постигнато споразумение между представители на римокатолическата църква и европейските еврейски водачи. То гласи, че манастирът ще бъде преместен извън непосредствената околност на Аушвиц до 1989 г. По различни причини монахините не успяват да се изнесат до тази дата и напреженията ескалират рязко, когато група евреи от Ню Йорк, под ръководството на равина Авраам Вайс, окупират сградата на манастира през юли същата

1 Названията „Освиенцим“ и „Аушвиц“, макар и отнасящи се до едно и също физическо място (едноименните град и лагер на смъртта), имат силно противоречив и дори конфронтационен смисъл в „местата на паметта“ в Полша и по останалия свят. Докато „Аушвиц“ обикновено е асоцииран по цял свят най-вече с паметта за Холокоста и унищожението на европейските евреи, то „Освиенцим“, напротив, е тясно свързан с паметта за унищожението на етническите поляци в същия лагер. С други думи, тук се получава една определена „конкуренция на жертвите“, която е и скритата зад сцената основа на целия сблъсък във Войната на кръстовете. Бел.пр.

година и са насилиствено отстранени от там¹. В Полша следват протести и съпротива, включително и множество декларации от страна на главата на нейната католическа църква, кардинал Йозеф Глемп, които са с неприкрито антисемитски тон.

Чакълената кариера, разделена от бившия концентрационен лагер Аушвиц I и настоящия музей Аушвиц-Биркенау от бетонна стена и двойна редица зараждения от бодлива тел. Голямата сграда на заден план е мястото, където през 1984-93 е основан кармелитският музей. „Папският кръст“ се вижда по средата на поляната, в горната лява част на фотографията.

Фото: PAP/CAF Jacek Bednarczyk.

Протестът на равина Вайс в кармелитския манастир се случва през юли 1989, приблизително по времето на падането на комунизма в Полша. Много поляци възприемат натиска отвън да се премести манастира

1 Крайният срок, който е бил даден на монахините за напускане на сградата е бил, по общо мнение, нереалистичен. Две години, за да се намери ново място, приемливо за всички страни, да се получат съответните разрешения, да се осигурят материали и подходящо за целта строителство, са били напълно нереалистична цел в комунистическа Полша. Освен това е имало и ясна съпротива от страна на част от сестрите, чиито обети са били положени в този конкретен манастир и на това конкретно място. Те решително са отказали да напуснат. Накрая, цялата афера е била допълнително затруднена от факта, че като монашески орден, кармелитите не са подчинени на местното епископство, а директно на властите на Кармелитския орден в Рим.

като обида и заплаха, та дори и нападение, срещу новопридобития им държавен суверенитет. Нещо повече, „инцидентът Вайс“ примесва по експлозивен начин най-различни проблеми и въпроси, като пол, религия и националност. Еврейските мъже, които прескачат ограда и изискват среща с уединени монахини, се възприемат не като „мирен протест“, а като атака срещу жени-светици и профанация на свято място. Образността и символизъмът на протesta на равина Вайс има силно въздействие върху полското социално въображение. Разбира се, езикът, с който инцидентът е представен и дискутиран в полските медии, а също и от римокатолическата църква, определено повлиява върху начина, по който той е интерпретиран сред по-широките кръгове от население. Същото важи и извън Полша, където събитието често е представяно като „минипогром“, потвърждаващ полската омраза срещу евреите и постоянството на традиционния полски антисемитизъм.

Действие второ започва съвсем тихо около година преди тези инциденти, когато през есента на 1988 се появява висок кръст на територията на манастира, на така наречената чакълена кариера. Издигнат там от местния свещеник и група бивши затворници от Аушвиц (поляци-католици), кръстът преди това е бил част от временния олтар, намиращ се на терена на Биркенау, съседния на Аушвиц лагер, където Йоан Павел II е държал тържествена меса през 1979, по време на историческото си първо посещение в Полша в качеството му на папа – оттук и популярното название „папски кръст“. По-късно кръстът е бил демонтиран и оставен на съхранение в една местна църква в продължение на около десет години, докато се появява отново в двора на манастира. Издигнат е на това място без свидетели и без никакъв публичен или какъвто и да е ритуал, церемония. Макар да не можем да кажем определено дали лицата, участвали в издигането му, са действали от религиозна мотивация, то със сигурност може да се каже, че то е било също, ако и може би не на първо място, мотивирано от политически причини. Действително, издигането на кръстове, за да се сакрализира дадено място, да му се придае свещен статус, е било общайна практика по времето на комунизма. Най-често тази тактика е била използвана за защищаване на църковна собственост, но символиката е използвана като „защитно оръжие“ срещу комунистическата държава по времена на протести и демонстрации. В дадения случай издигането на папския кръст в двора на кармелитския

манастир очевидно е такава тактика, а също и форма на протест срещу планираното преместване.

Монахините най-после се преместват през 1993, когато Йоан Павел II се намесва лично в конфликта и ги моли да напуснат. Но папският кръст остава на мястото си, тъй като още не е бил издигнат там по времето, когато Женевското споразумение е било договорено и подписано.

Действие трето: войната на кръстовете

Третото действие на драмата, Войната на кръстовете, започва пет години след преместването на монахините. През февруари 1998 Кшишоф Сливински, пълномощен представител на министъра на външните работи и отговорен за контактите с еврейската диаспора, споменава в интервю за френския вестник *La Croix*, че папският кръст, който е бил обект на недоволство сред еврейските кръгове, също ще бъде отстранен от терена на бившия кармелитски манастир¹. Следва незабавна поредица от коментари на политически фигури, излъчени в публичното пространство. Антони Мацериевич, добре известен член на десницата, определя планираното отстраняване като „религиозна профанация и национално унижение“. Сто и тридесет депутати, а също и група сенатори от десните партии подписват петиция до правителството, в която се защищава присъствието на кръста на Чакълената кариера, а Лех Валеса се изказва против премахването на кръста в писмо до епископ Тадеуш Ракоци, под чиято юрисдикция се намира Освиенцим. Към средата на март вече има ясни признания за обща гражданска мобилизация: някои енории отпразнуват специални служби за „респект и защита на папския кръст“, плюс бдения за защита на кръстовете в Полша (Ил. 3) На ежегодния, спонсиран от евреи „Марш на живите“ през април същата година, на оградата на Чакълената кариера са разпънати плакати с лозунги като „Защищавайте кръста“, „Keep Jesus at Auschwitz“ (на английски) и „Полски Холокост от страна на евреите, 1945-56“ (Ил. 4.) До пролетта въпросът вече се е превърнал в афера, в която на вътрешнополско равнище са ангажирани държавни служители, опозицията, римокатолическата църква и различни граждански организации.

1 Такива преговори действително са се водели (интервю с Щефан Вилканович, главен редактор на издателство „Znak“ и съпредседател на Международния съвет на държавния музей Аушвиц-Биркенау, 23 април 2001).

През юни един бивш активист на профсъюза „Солидарност“ и бивш депутат от дясната Конфедерация за независима Полша на име Казимиеж Свитон, започва гладна стачка на площа на Чакълената кариера, която продължава 42дена, с която изисква от римокатолическата църква твърдо обещание, че кръстът ще остане. След като не успява да получи такова обещание, Свитон призовава сънародниците си поляци да издигнат 152 кръста на Чакълената кариера, както за да се почете (документираната) кончина на онези 152 етнически поляци, екзекутирани на това специфично място от нацистите през 1941, така и „за да се почете и защити папския кръст“. Призовът му се оказва успешен: през лятото и есента на 1998 Чакълената кариера в Освиенцим се превръща в епицентър на Войната на кръстовете. Множество отделни личности, гражданска организации и религиозни групи от всички краища на Полша (а също и чак от Канада, САЩ и Австралия), се отздават на искането да се създаде „долина на кръстовете“. В това начинание те са окуражавани от популярното и остро противоречиво католическо радио „Мария“¹. До 21 август на мястото са издигнати 135 кръста. Един месец по-късно, на 26 септември, те са 236, като 96 от тях са с височина от по четири метра или повече. По-късно същата есен, по инициатива на някои краковчани, започват да се създават и религиозно-артистични инсталации с кръстове. В момента, когато полската армия в края на краишата ги премахва, през май 1999, на терена на Чакълената кариера са издигнати 322 кръста. (Ил. 5)

През онова лято мястото се превръща в сцена за групови молитви и бдения, богослужения, демонстрации и всеобща националистическа агитация. То е любима дестинация на поклонници, журналисти и туристи, търсещи някаква свещена кауза, интересна история или безплатно шоу, съответно (Ил. 6). Религиозни изображения на националната Мадона (Светата Майка от Ченстохова²), а също и секуларни символи като червено-бели полски знамена и национални гербове с коронован бял орел, обикновено се прикрепват към кръстовете и подсилват посланията им.

-
- 1 Радио „Мария“ е създадено през 1991 като местна радиостанция в Торун, след което се издига до ниво на национална мрежа с около шест милиона слушатели. Освен радио- и телевизионните си станции, Радио Мария се превръща в истинско социално движение, с различни религиозни и социални организации, политически групи и публикации, повече или по-малко свързани с него (Jasiewicz 1999).
 - 2 Една от най-известните икони в Полша, позната също под името „черната Мадона“. Бел. пр.

Самият папски кръст е превърнат в импровизиран олтар, с цветя, свещи и малки знамена, поставени в постамента му.

Папският кръст, заобиколен от по-малки кръстове, поставени през лятото на 1998 по призыва на Казимиеж Свитон.

Фото: личен архив на Казимиеж Свитон

На национално ниво, продължилата четиринадесет месеца „война“ е белязана от поредица от дебати и юридически битки, многобройни заявления на публични фигури и обвинения, плюс контраобвинения, които поставят правителството в конфликти с опозицията, някои полски публични интелектуалци, полско-еврейски активисти, групи от крайната десница, римокатолическата църква и едно схизматично братство, претендиращо да представя „истинския католицизъм в защита на нацията“. Аферата придобива също и международни измерения, когато група от представители на Конгреса на САЩ и израелското правителство изискват премахването на всички кръстове, докато различни членове на еврейската и полска диаспори добавят свой собствен сол към супата. По такъв начин полското правителство се оказва в особена позиция: то е принудено да стане посредник между изискванията на различни държави, международното гражданско общество и различни над-национални организации от една страна, и ултиматуми

от страна на собственото си гражданско общество, от друга. Целите на правителството, отчасти конфликтни, са да се постигне отново контрол на бунтуващите се граждани, но също и да се запази собствения суверенитет в международната сфера, пред лицето на предложенията от някои европейски организации за обявяването на Аушвиц и Биркенау за извънтериориална област, а също и да се успокоят над-националните организации, към които Полша е обявила принадлежност.

[...]

В края на краишата полското правителство и католическата църква полагат концентрирани усилия за постигане на решение и възстановяване на контрола на чакълената кариера. След множество юридически битки и прокарването на закон „за защита на площите на бившите нацистки концентрационни лагери“ на 7 май 1999, около Аушвиц е установена 100-метрова неприкосновена зона, което дава на правителството законовите средства да се изгони Казимиеж Свитон от Чакълената кариера, където той междувременно се е установил, в къмпингов трейлър, в продължение на повече от година, докато църквата нареджа кръстовете да бъдат преместени в едно близко светилище.

Папският кръст обаче остава на мястото си. По този начин не е постигнато разрешаване на първоначалния конфликт, касаещ присъствието именно на този кръст. По такъв начин социалната акция за издигане на кръстове може да бъде определена като „успешна“ и тя се разглежда като такава от самия Свитон. Тъй като той и неговите поддръжници са успели да ескалират конфликта и да радикализират исканията – от запазването на само един кръст до запазването на стотици – то по същество те са променили и условията, които компромисът в края на краишата съдържа. Всъщност към края на аферата отстраняването на папския кръст вече дори не се счита за опция и не е отворено за преговори. Основната цел по това време е отстраняването от мястото на самия Свитон и стотиците допълнителни кръстове. Ако в началото на аферата присъствието на папския кръст на мястото не се е разглеждало като неизбежно и различни власти са обсъждали възможността за премахването му, към края на драмата то вече се е превърнало в нещо естествено и постоянен паметник в периметъра на Аушвиц.

Както показва срецата между равина Йоскович и Йоан Павел II, папският кръст днес вече се е превърнал в многосмислов и натоварен

с прекалено много значения символ: напомняне за конфликта, белег върху периметъра, замърсяваща емблема в зона-табу – защитната зона около бившия лагер, която е също и законов, и символичен буфер между сакралното и профанното, между Аушвиц и града Освенцим. Макар че драмата е приключила, самият конфликт не е. Вместо това папският кръст днес още повече увековечава диспута.

Източник:

Genevieve Zubrzycki, *The Crosses of Auschwitz. Nationalism and Religion in Post-Communist Poland*, The University of Chicago Press, Chicago, 2006, pp.

1–14.

Женевиев Зубржицки е американска социоложка и преподавателка във факултета по социология към Мичиганския университет, САЩ.

Коментари (7)

- 11-04-2015 | **Black Wolf**

Много ми е любопитно какво им пречи кръста на евреите?

- 11-04-2015 | **Златко**

Долу-горе същото, което ти пречи полумесецът на теб: по принцип нищо, а на практика – доста неща...

- 12-04-2015 | **Black Wolf**

На мен полумесецът изобщо, ама изобщо не ми пречи. Стига полумесецът да не върви в комплект с АК и разрушаване на древни паметници. Не съм християнин.)))) В този концлагер са избити и доста поляци. Очевидно за евреите те нямат никакво значение.

- 12-04-2015|**Златко**

В бележка под линия пет се споменава за „конкуренцията на жертвите“, която е реалната идеологическа, културна и политическа основа на онова, за което се разказва в тази статия. Това действително би било тема, по която си струва да се разговаря и аз подготвям за публикуване специален текст в тази връзка. А инак момчето, което нарича себе си „вълк“, просто обича да подхвърля забележки „на инат“, но инак не е от реалните лоши инати, по принцип си протестира така срещу „всичко“, но пък се обажда рядко, та се търпи...

(Малко ти е късничко, чадо. Най-голямото приключение, което евентуално може да ти се случи оттук нататък, е мидлайф-кризата...)

- 12-04-2015|**Ясен**

Добре, че все пак се появи филм като Ида, за да сме наясно (донякъде) с природата на поляка!! Поляците, като една комплексирана реваншистка нация, са сериозна заплаха за Европа! Но пък то една Европа...

- 12-04-2015|**Златко**

Звучи ми малко странно, Ясене (имам пред вид по отношение на „Ида“). Къде точно във филма откри реваншизъм? А инак тази тук история, ако питаш мен, просто показва, че никъде не става лесно и че на всяка къде за „миналото“ се води битка, по-жестока от всяка битка за „бъдещето“ (може би защото начинът, по който се интерпретира „миналото“, най-често определя и онзи, по който ще се интерпретира „бъдещето“). Повечето поляци си искат познатото, „свое“ минало (като навсякъде). А по-малкото настояват на едно ново минало, с което мнозинството не иска да се примирява и се бори срещу него със зъби и нокти (пак като навсякъде). Все пак повечето кръстове са премахнати, нали? А днес във Варшава е издигнат **един от най-големите музеи на европейската култура не само в Европа, но и по света**. На фона на всичко това този пренебрежителен коментар за „поляците“ ми звучи малко неубедително, наистина...

- 13-04-2015|**Black Wolf**

Реакциите на евреите често пъти са неко казано странны. Ако някой дори намекне, че и други народи са страдали, и други народи имат жертви и свой Хлокост, просто изпадат в истерия. Не мога да си го обяс-

ня... Преди няколко години имаше един крайно скандален случай. Художник-индианец от САЩ беше направил стенопис на тема Холокост (по поръчение на еврейска организация), в която включил и индианците като жертви на геноцид. Последва грандиозен скандал, еврейски организации го правят на мат и маскара, фреската е премахната... Който се интересува може да раззови из интернет. Как възприемате това?

Ако говорим за полския случай, отричането на полските жертви също е според мен нещо изключително скандално.

Що се отнася до поляците като народ, може би те са едни от малкото, които могат да защитят Европа. При днешните безгръбначни и недалновидни европейски лидери, някой трябва да стои твърдо срещу надигащата се руска агресия... Е тя е вече е заплаха за Европа, и то много сериозна. Така че твърдението, че поляците са заплаха за Европа е меко казано нелепо.

Наследството на „юдео-болшевизма“

Автор(и): Марси Шор

Картини от посткомунистическа Полша

„Имате ли еврейски корени?“ се пита в една от рекламите от първите броеве на Мидраш (**Midrasz**), полско-еврейско списание, основано през 1997. „Това проблем ли е? Или тайна?“

Може би се страхувате да го кажете на приятелите и колегите си? На децата си? На съпруга или съпругата си? Не е нужно да се борите с тези проблеми сам/а, обещава рекламата. За хората, борещи се с въпроса за еврейския си произход, сега беше създадена специална телефонна връзка. „Обещаваме ви дискретност.“

Аз имах абонамент за Мидраш. Всеки брой пристигаше в пощенска-та ми кутия, опакован в прост кафяв плик, без обратен адрес.

* * *

Ришарда е родена малко след войната. Тя е една от основателките на поверителната телефонна линия за поляци, борещи се с проблемите на еврейската си идентичност. Баща ѝ, доста известна фигура от времената на сталинисткия полски режим, е произхождал от бедно ортодоксално-еврейско семейство с десетина деца. Поне един от братята му е останал религиозен евреин, друг е бил анархист. Какво се е случило с повечето от останалите Ришарда не знае, най-вероятно са били убити преди тя да се роди. През 1917, когато баща ѝ е бил още тийнейджър, той се присъединил към работническо-ционистка партия. На следващата година обаче размислил и станал комунист. Останал си дълбоко свързан с еврейскостта, но започнал да вярва, че съдбата на евреите ще бъде подобрена само когато всички хора станат братя.

Майката на Ришарда е била образована. Баща ѝ – не. Или, по-скоро, той никога не е завършвал училище. Както майка ѝ е разказвала историята, когато баща ѝ бил дете, родителите го изпратили в традиционно

еврейско училище, *kheder* – докато един ден учителят, *melamed*, го хванал да чете идиш-превод на Робинзон Крузо под чина и го изхвърлил от училището, след което тринадесетгодишното момче било принудено да започне работа във фабрика. Истинското образование на баща на Ришарда започнало по-късно – по време на изгубените години, които той прекарал в полски затвор заедно с други предвоенни комунисти, в учение на Маркс, Енгелс и Ленин.

Навиците, добити в затвора, си останали. Дори много години по-късно, когато мислел за нещо, той се разхождал диагонално между прозореца и вратата. Това било типично, разказва ми Ришарда; много от приятелите му имали същия навик.

„Скован“, описва го Ришарда. Твърд в убежденията и поведението си. Единствените гости в дома им били еврейски комунисти. Родителите я научили да се обръща към всички с „другарю“. Първата дума „за възрастни“, която научила, била „революция“.

Бил баща, който обичал семейството си, но се грижел единствено за политиката. „Нямаше нищо, за което да разговаря с мен“, казва Ришарда.

Тя все още преживява сблъсъка между света, който ѝ е бил представен в детството и света такъв, какъвто е започнала да го разбира по-късно.

„През сталинисткия период – тоест до 1956, когато бях на десет години – светът ми изглеждаше много хомогенен. Целият свят, който познавах, се състоеше от другари и почти всички те бяха евреи. Знаех че някъде там отвън имаше друг свят, но този друг свят не беше добър, или поне беше достатъчно глупав да не приветства комунизма. И така всичко беше много естествено, хомогенно – комунизъм еврейскост, полскост.“

Едва по-късно през живота ѝ, когато вече не била дете и имала приятели-поляци, приятели от некомунистически семейства, тя чула за съветското клане на около 15,000 полски офицери в горите край руското село Катин. Но дори и тогава все още не им вярвала, в началото мислела, че това сигурно е антикомунистическа пропаганда.

Родителите ѝ възприемали себе си като евреи. Но също и като поляци. Дори баща ѝ – чийто майчин език бил идиш и който никога не успял да се научи да говори добре полски, а до края на живота си говорел със силен акцент и множество граматически грешки – бил силно привързан към Полша.

„Единственият проблем беше“, казва Ришарда, „че той изобщо не познаваше Полша“.

1968 била голямото пробуждане. Но дори и тогава, по време на антисемитската, „антиционистка“ кампания, родителите ѝ не напуснали партията. Баща ѝ бил жестоко наранен – но неспособен да приеме мисълта, че е отдал целия си живот за нищо. Че го е пропилял. Или още по-лошо.

Или поне това е, което Ришарда мисли за нещата, които баща ѝ е преживявал. По природа той бил силно затворен човек. Не разговарял с нея за нещата, които се случили през 1968, когато Партията възприема антисемитизма и прочиства себе си от еврейски членове, армията – от еврейски офицери, а университетите – от еврейски преподаватели. Малко по-късно около 13,000 „поляци от еврейски произход“ напускат Полша. Последните деца, изядени от революцията.

Разказах ѝ, че имам впечатлението, че мнозина от евреите, които са останали в днешна Полша, изобщо не са никаква представителна група за голямата еврейска общност, която е живяла в Полша преди войната – когато всъщност сред евреите е имало само малко комунисти. В края на краишата, дори и ако човек е изберял да се откаже от мъдростта на равините, то са го очаквали много други, като Общите ционисти, Работниците-ционисти, Ревизионистите-ционисти, Полските социалисти и – не на последно място – масовото движение на работниците-евреи, полският **Бунд**. Днес обаче, сред шепата евреи, които са останали в Полша, изглежда повечето са комунисти – или са били такива...

„Разбира се, повечето“, казва Ришарда. „Разбира се, защото всеки, който не е бил комунист, би напуснал.“

Ришарда винаги е живеела сама, в някогашния апартамент на родителите си във Варшава. Тя е била тук, в същата стая, в която седим сега, когато е умрял Сталин. Била в детската градина и чула новината по радиото. Видяла как баща ѝ сграбчил глава в ръце.

„Хиляди години еврейска история“, казва ми тя, гледайки към мястото, където някога е стояло радиото, „са довели до всичко това...“

* * *

Името ѝ беше Наталия. Първия път, когато се срещнахме, седяхме в кафето „Нов свят“, близо до входа на университета, и Наталия плаче-ше. Плачеше, защото дядо ѝ не прекосил границата с Чехословакия след войната, откъдето би могъл нелегално да емигрира за Палестина. Както са го правили толкова много други.

И така, около четвърт век по-късно, тя е била родена в Полша, където не се чувства у дома си. Не е могла да избяга от отказа на дядо си да пресече границата, от този момент на решението. Моментът, който би могъл да направи живота ѝ по-различен. Не е успяла да прости на дядо си за това, че не е разбрал Историята, че е направил погрешния избор – и по този начин е изхвърлил Наталия от руслото на Историята.

Наскоро е отишла на гости у пани Ирена – сестрата на **Якуб Берман**, един от триумвирата, който е ръководил следвоенна Полша; човекът, отговарящ за службите за сигурност по време на най-кървавите години на полския сталинизъм. Якуб Берман е бил лицето на т. нар. жидокомуна – антисемитския стереотип, според който комунизмът като цяло и по-специално сталинизмът, е бил вид юдео-бolshevishка конспирация срещу поляците. Пани Ирена, днес много възрастна и немощна, е била комунистка през целия си живот. Прекарала е военните години в сталинския Съветски съюз, където почти е умряла от глад. Въпреки това е оцеляла, за разлика от по-голямата част от семейството си, което е остало в Полша – те са загинали в Треблинка.

„Чувствах се така, сякаш дядо ми е излязъл от гроба“, разказва ми Наталия след срещата. Дядо ѝ, който не е прекосил границата с Чехословакия, е останал вместо това в Полша, за да участва в изграждането на комунистическата утопия.

Наталия ме запозна с приятелката си Богна, една от последните националистки от диаспората, която учи идиш и мрази Израел за това, че е подмамил Наталия.

Богна ме покани на Шабат-вечеря в апартамента ѝ в Прага¹, от другата страна на Висла. На масата има картофи, салата и свещи, а около нея – някои от последните към двадесетгодишни полски евреи. Враждебност, раздразнение, страсти. Приятелката на Богна, Анка, мълчи и не разговаря с никой друг освен Богна, при това само шепнешком, и само на идиш.

Дагмара е облечена в огненочервен пулover, на врата ѝ виси звезда на Давид. Тя е раздразнителна, дръзка и изпълнена с гняв. Мразела израелците, които дори не искали да разговарят с малкото полски евреи, които срещали по време на поклонническите си пътувания до Полша. Освен това мразела и израелското правителство, което се отнасяло така

1 Квартал във Варшава, от източната страна на река Висла. Бел. Пр.

презрително към нея и приятелите ѝ, не искало дори да чуе гласовете им.

„И какво сме ние тогава?“, вика тя. „Само пазачи на надгробни камъни?“

Искала извинения, съдебни процеси, възмездия. Техният приятел Куба отхвърля всичко това. Той подкрепя идеята за просвещение.

„И какво тогава?“, креши му Дагмарата. „Може би пра-пра-правнуките ми ще видят резултатите...“

Облечена в сако, вратовръзка и ярмулка¹, Куба изглежда като дете, преоблечено като възрастен. Дошъл е тук заедно с Мириам, която носи голям черен шал, наметнат върху раменете и шапка, покриваща косите ѝ, макар че не е омъжена, макар че може би дори не е религиозна. Тя крачи навън-навътре в кухнята и пуши цигари по време на Шабат.

Картофите стояха на масата. Когато Мириам научава, че съм дошла заедно с приятел, който живее в Ерусалим, тя иска да разговоря на иврит.

„Това ще е развлекателно“, казва Дагмарата, вторачена в Мириам. Сред тях единствено Мириам говори малко иврит.

Миг по-късно гневът на Дагмарата се е прехвърлил от израелците върху поляците. Сега тя креши на Куба, който отхвърля нейното настояване както върху колективната, така и върху наследената вина.

„И какво, **Бартошевски**² също ли трябва да се извини на евреите?“, креши обратно Куба. Владислав Бартошевски беше член на полския парламент. По време на войната, като много млад човек – и католик – той е рискувал живота си, за да спасява евреи. И е спасил мнозина. Куба не вярва, че като цяло поляците са толкова враждебно настроени. Той също би предпочел да остане в Полша – за разлика от Мириам, която е прекарала една година в йешива (религиозно училище) в Ерусалим и може би дори ще постигне алия (преселване в Израел).

„Няма такова нещо като наследена отговорност!“ Сега е ред на Мириам да креши на Дагмарата. Никой не може да се извини на Мириам за смъртта на баба ѝ в Холокоста. Онези, на които се дължи извинение, са мъртви, поляците са виновни, но не за унищожението, а за безразличи-

1 Традиционна еврейска шапчица, носена от някои евреи в съгласие с ортодоксалното изискване главата на мъжа да бъде покрита по всяко време. Бел. пр.

2 Владислав Бартошевски (1922–2015) – полски политик, социален активист, писател и историк. Бивш затворник от Аушвиц, участник в полската съпротива и Варшавското въстание. След войната е репресиран от комунистите. Бел. пр.

ето, което е отговорност от напълно различен вид. Мириам не изиска извинения от никого – именно този вид колективизиращо мислене е довело до Холокоста на първо място.

Дагмара протестира: аргументът на Мириам е философски, докато самата Дагмара говорела за политика.

„А кой съм аз?“, крещи Мириам, вече треперейки. „Баща ми и чичо ми строяха комунизма. Аз също ли съм отговорна за това?“

„Говориш в личен план!“, отговаря Дагмара. Тя мисли за символични извинения, за политически изказвания.

Но разбира се тук политическото винаги е лично.

Вече е късно, когато се прибирам заедно с Куба и Мириам. Докато чакаме на автобусната спирка разговаряме бързо, Мириам и Куба все още са възбудени. Идват няколко млади мъже, които също чакат автобуса. Куба и Мириам внезапно замъркват. По пътя обратно почти не разговаряме.

* * *

След падането на комунизма стотици европейски тийнейджъри – от Съединените щати, от Израел, от десетки други страни, започват да идват в Полша. Идват в Полша, носейки звездите на Давид. Идват тук след пътувания до лагерите на смъртта, за да оплакват мъртвите в една страна, която разглеждат като гробище. Пътуванията се наричат „Маршове на живите“ и завършват в Израел: новия свят, новата надежда, страната на Новите евреи. Не искат да разговарят с полски журналисти. Не искат да разговарят с никакви поляци.

Те не са дошли в Полша да водят диалог, казва едно момче на полски репортер. Дошли са да кажат кадиш (еврейска молитва) за своите мъртви.

Полско момиче, което живее в градчето, наричано Аушвиц от германците и Освиенцим от поляците, казва на младите посетители, нейни връстници: „Баба ми си спомняше, че когато вятерът духал, те подушвали миризмата на горящи евреи.“

Посетителите се разгневили. „Зашо“, попитали те, „тя не казва миризма на горящи хора?“

Но самите те са дошли тук като евреи.

Когато поляците се опитват да разговарят с тях, тези млади евреи искат да разберат как е възможно те да живеят тук – в една страна, която е гробище? Искат да знаят защо поляците не са спасили евреите. Смятат,

че не е случайно това, че германците са избрали Полша като място за лагерите на смъртта. Не знаят нищо за героичната полска съпротива. Не знаят, че в Аушвиц са умирали и поляци. Не искат да го знаят.

Но не само младите поляци са обидени от младите евреи, които идват в страната им и не искат да видят в нея нищо повече от останките на крематориум. Обидени са и Богна, и Дагмара, и техните приятели – малцината оставащи полски евреи.

Еврейски студент от Варшавския университет се присъединил към един от Маршовете на живите и пътувал до Израел заедно с групата, чак до края на марша. Последната вечер студентите прекарали в израелска военна база. Всички били млади, всички се държали за ръце и танцували.

„В Полша съживявахме един спомен, но тук бяхме дошли, за да се почувствува като евреи. В Полша бяхме страдали, тук щяхме да се радваме, опитвайки вкуса на Израел. И внезапно всичко се разкри като огромна илюзия. Когато представители на четиридесет и три страни, участници в марша, бяха повикани на сцената, за да може всеки да каже по няколко думи пред микрофона, полските евреи бяха пропуснати. Това беше най-голямото унижение в живота ми.“

* * *

Отидох да видя Костек¹, издателя на Мидраш. Поверителната телефонна линия не е никакъв виц: списанието, обяснява ми Костек, е предназначено за евреи, които все още крият идентичността си.

Бивш активист на Солидарност, сега Костек е журналист в *Gazeta Wyborcza*, печелил е награди като военен кореспондент в Босна. Костек е син на убедени комунисти, „не-еврейски евреи“, син, който много е обичал родителите си – и който е прекарал голяма част от зрелия си живот в работа, свързана с демонтиране на системата, на чието построяване те пък са посветили собствените си животи. Именно през тези години – онези на комунизма, по време на които е намерил пътя към опозицията – той е започнал да намира и собствения си път към юдаизма. Днес вече носи ярмулка и спазва Шабата.

„Натalia се чувства така, сякаш е била изхвърлена от влака на историята и трябва да се качи обратно, каквото и да струва това“, казвам на Костек.

1 Константи Геберт, виден съвременен полски интелектуалец от еврейски произход. Бел. Пр.

„Ами то и аз не съм на малко име с историята“. Той се усмихва.

Разговаряме за фашизма, комунизма, ционизма.

„А Израел съществува“, казвам му аз.

„Да, съществува.“

„Всеки път като отида там се удивявам, че тази страна изобщо съществува.“

„Аз също. Само дето ме удивява и това, че Полша също я има.“

Разговаряме за войната. Костек ми разказва, че за полската десница войната е била война между нации. За левицата тя е била война между идеологии. Ако бих бил евреин в Полша през 1939, нямаше ли и аз да приветствам пристигането на Червената армия? Поляците никога не са могли да им го простят.

А дали не каза, „Поляците никога не можаха да ни го простят“?

Майката на Костек е служила във втората полска дивизия, която се е борила заедно с Червената армия. Лежала е в окопите и е стреляла по германци.

„Точно нейната дивизия“, казва Костек, „е присъствала при освобождението на Майданек; когато пристигнали, пещите все още били горещи. За нея изборът беше ясен: Гулаг или газовите камери. А хората все пак се връщали обратно от Гулаг...“

Костек ми разказва за приятеля си Сташек, пра-правнук на Адолф Варски, приятеля на Роза Люксембург, един от водачите на **Социалдемократическата партия на Кралството Полша и Литва**, предшественицата на междувоенната Полска комунистическа партия. Сташек е син и внук на сталинисти – и той вярва, че евреите трябва да изкажат колективно извинение заради комунизма.

Очарована съм. Но Костек, журналистът от Солидарност, който също е син на сталинисти, не е съгласен.

„Очарователно? Не, това е глупаво. Чувствам се отговорен за комунизма като лявомислещ човек, но не и като евреин.“

* * *

Анита е красива, сякаш се опитва да се пробуди за живот откъм някоя фотография от 1940-те: боровинково-червена шапка, дебели черни очила, клоширано кремаво палто. Чувства се виновна, защото е Шабат¹,

1 Шабат – еврейският ден за почивка и седмият ден от еврейската седмица. Спазването му е свързано с въздържание от каквато и да било работа, понякога с изключителна строгост. Бел.пр.

а ние сме взели автобуса от синагогата до нейния апартамент. На масата в апартамента стоят двадесет и шест Шабат-свещи, защото днес е двадесет и петия рожден ден на Мириам. Пием чай, а Мириам и Анита рецитират собствена поезия. Мириам е писала за Адам, Ева и Райската градина. Не, тя не е била красива, пише Мириам за Ева. Красивата е била Лилит – Лилит с душа, създадена от Сатаната.

Когато е била на шестнадесет, Анита се влюбила в антисемит, който я напуснал за да се ожени за християнка. Не искал децата му да бъдат евреи. Сега Анита е омъжена за евреин, но не съпругът, а именно онзи антисемит е пробудил нейната женственост, признава тя срамежливо.

Ти си мъжът, когото не искам

Ти си мъжът, по когото копнея¹, рецитира тя.

Анита, също като останалите, не е възпитана като еврейка. Стигнала е до юдаизма едва по-късно, като младо момиче. За известно време е била будистка – седяла, дишала, медитирала, наблюдавала как мислите се реят във и извън ума ѝ. Будисткият учител ѝ казал, че върви през живота със затворени ръце, и че това е погрешно, защото ръцете ѝ трябва да са отворени – отворени, за да могат нещата да минават през тях, да идват и да си отиват.

Куба чете стихотворение, написано за сина му, още преди той да е бил роден. Той и жена му се разделили по-малко от три години след това. За пръв път научавам, че Куба има дете – или че някога е имал жена. Самият той изглежда като дете.

Мириам моли Куба да прочете още едно от стихотворенията си, и сега вече виждам, че тя е влюблена в него. Мириам, която е прекарала цяла година в женската йешива в Ерусалим, където деветнадесетгодишната ортодоксална девойка, която била нейна преподавателка, не искала да я учи на идеята за нечистота и миква¹, защото се чувствала притеснена. Но Мириам настоявала.

Тя не е антиционистка като Богна. В края на краищата, така смята Мириам, именно благодарение на Холокоста съществува и европейската държава. Според нейното разбиране, евреите са спечелили войната.

1 Еврейско ритуално измиване, с чиято помощ в юдаизма се олицетворява идеята за пречистване от грехове и нечиести помисли. Бел. пр.

Богна е бясна. Как може Мириам да говори така за войната? Да, след Холокоста вече не е имало гето-чинове¹ – защото не е имало евреи! Щеше ли тя да бъде кръстена, ако не е имало Холокост?

Богна говори за католическото си кръщене като изнасилване, за непростимо насилие, извършено над нея. Мириам също е била кръстена. Всички те са били. Било е през 1982, по време на военното положение, и родителите им са се отдали на Солидарност, в знак на покаяние за греховете на безбожните си собствени родители. А Солидарност пък се е отдала на католическата църква. Това било знак на морално освобождение.

„Аз бях католичка, бях религиозна, вярвах!“ Богна плаче, измъчвана от чувства на вина и омраза. Никога нямало да прости на майка си.

Анита се опитва да я успокои. „Богна ли е виновна за това, че майка ѝ не я е водила в синагогата когато е била дете“, пита всички ни Анита. Тогава не е имало синагога. Никой от тях не е бил научен/а как да бъде евреин/еврейка.

Куба и Богна се надвижват. Жените започват да плачат.

„Богна няма право...“, казва Куба.

„А кой си ти, та да съдиш за правата на Богна?“, крещи му Мириам. Гневът им е повече от гняв. Това е по-скоро злоба, болка и измяна.

Богна презира Израел за това, че е откраднал приятелите ѝ. Когато веднъж отишла там, се срещнала с братовчед си за втори път. Защо той бил там, а тя в Полша? Ако бабата на Богна би била онази, която е взела другото решение... Не си казали нищо. Само стояли и се гледали, а след това си отишли, без да си кажат нито здравей, нито довиждане.

„Ние живеем във Варшава“, казва ми Богна. „Градът на две въстания по време на войната, и на много други преди това. Човек никога не може да забрави това тук. Бабите и дядовците ни никога не бяха щастливи – войната, Холокостът. Родителите ни никога не бяха щастливи. Комунизът, военното положение, споменът за Холокоста. Ние израснахме и също не можехме никога да бъдем щастливи. Всичко, което доставяше удоволствие, беше нещо лошо. Анита веднъж написа стихотворение...“

Куба я прекъсва. Той не иска да говорят за поезията, която са писали докато са били тийнейджъри.

1 Getto lawkowe (пол.): Основната форма на сегрегация в полските университети след 1935 г. Отделни места за полски и еврейски студенти в университетските аудитории. Бел. пр.

Богна крещи, „Аз те оставих да говориш! Защо трябва да ме прекъсваш, ако имам нужда да кажа още две изречения, за да обясня какво имам пред вид?“

„Прочети стихотворението“, окуражава я Мириам.

Но Богна вече не може, тя е прекалено гневна на Куба. Всички изчакваме докато тя се успокои, докато започне да чете стихотворението на Анита. Става дума за плуване, за завръщане във водата след като дълго време си бил навън, за усещането за собственото тяло във водата, за „удоволствието между краката ми“.

„Това стихотворение ми помогна“, казва Богна. „В продължение на години си го припомнях и то ми помагаше. Когато израствахме, изглеждаше така, сякаш всички бяха в траур“.

Говорят до безкрайност с невъзможно висок тон. Всичкият страх от миналото се примесва с онзи от настоящето, докато накрая вече не може да се направи разлика.

* * *

В университета се срещам с приятеля на Костек, Сташек. Той е математик, обсебен от въпроси на философията. Бащата на Сташек си е оставил сталинист дори и след като Сталин е убил баща му и майка му – бабата и дядото на Сташек – в Москва, по времето на Големия терор.

Ереите са като семейство, така вярва Сташек, и ако някой от семейството ти е извършил нещо лошо, ти също се чувствува зле. Така че, може би евреите биха могли, колективно...

Не бих употребил думите „да се извинят“, настоява той, „но може би да признаят, да се ангажират в диалог...“

Ереите, които са оцелели, обикновено са оцелели сами, без семействата си. След войната са се оказали сами, в празното, заобиколени от празнота – а резултатът от това бил радикализъм. Това е такъв огромен феномен, не трябва да е табу да се говори за него.

Сташек разговаря с мен и за еврейската традиция – една традиция, която той, също като Костек, е избрал в акт на свободна воля – чрез големи усилия и изучаване, защото не е имало никой, който да му я предаде. Случило се, когато вече е бил голям, по време на годините на Солидарност, годините на Летящия еврейски университет. Започнал да провижда дълбоките прилики между юдаизма и марксизма: ролята на цадик-

а¹, традицията на текстовите коментари, месианска надежда. Сталин се е превърнал в месия – по времето, когато е изглеждало, че човек трябва да избира между Сталин и Хитлер. За Сташек трагедията е не в това, че евреите са избрали Сталин пред Хитлер, а че са объркали Сталин с Месията. Едва през 1968 те научили, че комунизмът и фашизмът са много подобни.

Преди да напусне университетското кафе, Сташек си слага черна ярмулка. Той вярва, че поляците го уважават повече сега, когато се държи открито еврейски.

„Инак е много по-лошо“, казва той. „Обвиняват те в ,криене на произхода си“.

Докато се отдалечава, Сташек отново се обръща към мен. „Lokomotywa historii“, казва той на раздяла. „Локомотивът на историята“.

* * *

През септември 1999 *Gazeta Wyborcza* публикува открито писмо до полските евреи, написано от израелска жена – млада професорка по философия на име Шошана, която се оказала във Варшава когато съпругът ѝ, дипломат, бил назначен в тамошното израелско посолство.

Шошана не била особено впечатлена от поляците – „дори и от онези светски, образовани поляци“ – които реагирали със смущение, когато тя се представяла като еврейка. Още по-малко била впечатлена от поверителната телефонна линия за прикрити евреи, предлагана редом с поверителните телефонни линии за алкохолици и хора, страдащи от СПИН.

Но най-малко от всичко тя била впечатлена от варшавското „еврейско възраждане“. С голямо снизхождение тя посочвала патетичния характер на „новооткрития юдаизъм“ на хора като Костек и Сташек – които, след като доста причудливо са решили да се върнат обратно към еврейскостта, са избрали нейния най-тесногръден вид. Нещо повече, половината от тях дори не са халаха²-евреи: те не биха били приети от ортодоксалните евреи по други места, което пък прави новите им конструирани идентичности още по-абсурдни – и лицемерни.

Изборът на ортодоксалната еврейскост от страна на „новите евреи“ в Полша говори не само за липса на разбиране на същността на юдаизма и това какво означава да си евреин [...] Смея да твърдя, че е възмож-

1 Цадик: в еврейската традиция: праведна личност, духовен водач. Бел. пр.

2 Халаха: традиционното еврейско право, извлечено от писмената и устна Тора. Бел. пр.

но да бъдеш евреин по много различни начини, и че начинът, избран от „новите евреи“ в Полша е най-лошият от всички тях.“

Самата Шошана не страдала от комплекси за малоценност и съветвала полските евреи да последват примера ѝ, като предлагала вместо това една светска еврейскост – либерална, плуралистична и толерантна – в духа на Спиноза и Хаскала¹-философите, които са дошли след него, както и на модерните светила като Фройд, Айнщайн и Кафка. Именно светските евреи са по-уверените в себе си, по-интелигентните, по-добрите евреи. „Един нерелигиозен евреин“, писала младата преподавателка по философия, „притежава достатъчно силна еврейска идентичност, за да признае, че в един разказ на Кафка може да има повече мъдрост, отколкото в няколко глави от Талмуда“.

Костек се разсърдил. Той отговорил в същия вестник: в днешна Полша са останали много малко евреи. Онези, които са останали, са разпилени из цялата страна, изцяло асимилиирани, не говорят нито иврит, нито идиш, и не са в състояние да си изградят собствена, отличителна култура. Не точно антисемитизъмът – макар че той все още е силно разпространен – а по-скоро демографията била основната пречка срещу подновеното изграждане на еврейската общност. При тези обстоятелства единствено юдаизъмът – тоест една религиозна идентичност – предоставял на шепата полски евреи възможност да се ангажират незабавно, в определен смисъл изцяло, с еврейския свят.

Това била добре премислена защита. Но накрая Костек не успял да издържи на слизходителността на Шошана и добавил:

В името на интелектуалното любопитство, аз съм готов да подкрепя възможността някой разказ от Кафка, както пише тя, да съдържа повече мъдрост от няколко глави на Талмуда. Трудно ми е обаче да повярвам, че, когато споменава Талмуда, [Шошана] има реална представа от това за какво говори. И дори когато става дума за Кафка, вече започвам да се съмнявам.

Скоро след това между Костек и Шошана бил проведен публичен дебат, който се състоял в Идиш-театъра на Варшава. *Jak byc Zydem w Polsce?*, било залгавието. *Как да бъдеш евреин в Полша?*

1 Хаскала – просветителско движение сред европейските евреи от 18 и 19 век, насърчаващо евреите да се интегрират в европейското общество и да увеличават образоването си в светските дисциплини. Бел. пр.

Сташек е бил там. По-голямата част от залата обаче била изпълнена от възрастни полски евреи, най-старото поколение на оцелелите и последните, които си спомняли голямата ортодоксална общност, която векове преди войната е била у дома си във Варшава. Онзи, които били останали в Полша, за да строят тук социализма. Атеисти и комунисти. Достатъчно възрастни, за да бъдат дядовци и баби на Шошана, без да споделят никакъв език с младата израелска преподавателка. Хора, за които пък тя от своя страна не знаел нищо.

И те дошли, за да подкрепят Шошана. Шошана, светската израелка, която е писала за Ницше и Витгенщайн, и която била прекалено млада, за да си спомня дори 1968, която говорела английски и трябвало да се превежда, и която едва ли е мислела точно за тези възрастни хора, когато е пищела откритото си писмо до полските „нови евреи“.

Една възрастна жена се представила, казвайки, че е преживяла първите четиринадесет години от живота си преди войната. „Да си преживял всичко това и да бъдеш нормален – това е прекалено много“, казала тя.

Никой не аплодирал на Костек.

„Това са моите хора“, казал той няколко дни по-късно. „И те ме мразят“. Сега се опитвал да се успокои с мисълта, че Бог също би искал да прави света с помощта на по-добри евреи от онния, които Той имал.

* * *

Прекарах коледната вечер с приятелката на Наталия, Богна, в малкия ѝ апартамент в квартал Прага. Говорихме за баща ѝ, който е прекарал детството си в сибирско сиропиталище, където бил постоянно гладен – и където бил третиран като „враг на народа“, заради родителите си комунисти, които – като толкова много други полски комунисти – били изгубили благоволението на Сталин.

Питам Богна за баба и дядо ѝ.

„Моите баба и дядо? Те строяха комунизма. Строили го преди войната. А също и след войната.“

Баща ѝ бил евреин по рождение, майка ѝ – не. През 1970 той се ангажирал с опозицията. През 1979 и 1980 бил политически затворник; по време на военното положение бил хвърлен в затвора за повече от година. След това апартаментът им бил подслушван, а баща ѝ бил задържан периодично.

Родителите на много от приятелите на Богна, млади евреи на около двадесет години, са били част от опозицията, избирайки да симпатизират на Солидарност – в акт на бунт срещу, а може би изкупление на, изборите, направени от собствените им родители, които са били сред строителите на полския комунизъм. Папа Йоан Павел II бил най-големият покровител на Солидарност – за родителите, които кръщавали децата си, този католически ритуал бил акт на свободна воля.

Но Богна негодува горчично срещу това, че е била кръстена: ако би живяла в свободна страна, не би имало кръщене. Тя би била религиозна еврейка, тогава би имала Бат-митцва.¹

Или поне така вярва.

Сега вече е прекалено късно за Бат-митцва, но не и да научи идиш – езика, в който сега тя вижда начин да запази идентичността си.

Богна описва комунизма като „замразено време“. Идеологиите и емоциите, с които се срещнала като студентка през 1990-те, според нея са същите, каквито са били замразени около половин век по-рано, „сякаш това време не го е имало, сякаш не са изминали всичките онези петдесет години“. Антисемитизъмът на настоящето тя разбира като идентичен с предвоенния антисемитизъм. Като толкова много други идеи и взаимоотношения, след-1989-ия антисемитизъм се е разтопил, появявайки се в същата форма, в която някога е бил замразен.

Но по някакъв начин и самата Богна живее в предвоенните години, тя е пресъздала тези години в ума си. Нейният път към еврейскостта преминава не само през идиша, но също и през идишизма. Тя е определила себе си като диаспора-националистка и взема страстно участие в дебатите против асимилационистите, против привържениците на иврита, против ционистите. Но пък Богна е близка с Наталия – въпреки идеологическия им антагонизъм.

„Когато разговарям с Наталия“, казвам ѝ аз, „често имам усещането, че тя възприема целия си живот като грешка. Че всъщност би трябвало да е в Израел, че в определен смисъл е била изхвърлена от потока на историята“.

„Аз чувствам всичко това напълно различно“, казва Богна. „Смятам, че се намирам абсолютно в центъра на историческото течение – и само мога да съжалявам за това.“

1 Бар (за момчета) и Бат (за момичета)-митцва: еврейският ритуал, с който се отбелязва навлизането в зрелостта на младите еврейски хора. Бел.пр.

Богна не се оплаква, че баба и дядо ѝ не са пресекли онази граница с Чехословакия, а оттам да отидат в Израел. Напротив: би било ужасно, ако са го направили.

Когато започнали Маршовете на живите, Богна е била тийнейджър и по случайност веднъж се оказала поканена. Приела – мислела, че в програмата става дума за Холокоста, никой не бил ѝ казал, че всъщност това е ционистка програма. Когато, след като били посетили лагерите в собствената ѝ страна, тя отпътувала с групата за Израел, очаквала, че ще отидат в Яд Вашем.¹ Вместо това разбрала, че времето за говорене за Холокоста е свършило. Времето на групата, прекарано в Израел, било време за празнуване, имало песни и маршове – в които Богна отказала да участва. Когато станало време да се връща обратно в Полша, младите израелци ѝ казали, че предава страната си. Богна била обидена. Истината била точно обратната: тя се завръщала в страната си.

По-късно щяла да се среща с още много израелци и още американски евреи, докато минавали през Варшава за Маршовете на живите. Не ги обича особено много: те били агресивни, мразели Полша и не можели да разберат защо Богна и приятелите ѝ остават тук.

„Но това си е тежен проблем“, добавя тя.

* * *

През сталинските години, казва ми Ришарда, било нещо приятно да бъдеш дъщеря на толкова уважаван човек. Оттам нататък обаче не било толкова лесно. Отново и отново ѝ задавали все същия въпрос: „Ти ли си дъщерята на онзи...?“

„И трябваше да отговарям, да, аз съм.“

* * *

Един специален брой от списанието на Богна, *Jidele*, беше посветен на „внуците на юдео-болшевизма“. Двадесет и нещо годишните издатели на *Jidele* – Богна и приятелите ѝ, организираха дискусия сред полските евреи от собственото си поколение по въпроса за жидокомуната. Богна е съавторка на увода:

Често ни се повтаря, че евреинът, който стане комунист, престава да бъде евреин. Без да желаем да се впускаме в безполезна дискусия относно еврейскостта или еврейските комунисти, ние трябва да осъзнаваме един фундаментален факт: че една значителна, ако не доминантна, част

1 Националният израелски Мемориал на Холокоста, който се намира в Ерусалим. Бел. пр.

от нас – хора, гледащи на себе си като на млади полски евреи – имат баби и дядовци, които някога са били строители на комунистическата система.

Съавторът на Богна, Михал, започва дискусията със заострен въпрос: ако се гордеем с Фройд, то по какъв начин трябва да се отнасяме към Якуб Берман?

Заострен въпрос, без отговор.

Малко след като подготви онзи брой, Богна замина за Израел и не се върна обратно.

Статията се базира на реч, държана по време на 22-та Европейска среща на културните списания, Вилнюс, 8–11 май, 2009.

Марси Шор преподава културна и интелектуална история в Йейлския университет. Тя е авторка на *Caviar and Ashes: A Warsaw Generation's Life and Death in Marxism, 1918-1968* (Yale University Press, 2006) и преводачка на мемоара на Михал Гловински за Холокоста, *The Black Seasons* (Northwestern University Press, 2005).

- 11-07-2015|**Елиас М.**

И ние, евреите имаме предразсъдъци към себе си. Но понеже иде реч за общи човешки емоции, ето ви един кратък откъс от „Пратеникът на Матея“ – романа, за който дойде дума в някои по-нови читателски коментари:

„Самуел Леви повика брат си по телефона. Докато чакаха да дойде, отец Делан прелисти документите и сложи подписа си навсякъде, където беше необходимо.

- За да си спестим практическите неудобства – помоли той, когато Самуел Десни пристигна – нека онъ, който е господин Десни да седне отдясно, а Леви – отляво. Благодаря, господа. Разговорът продължи само шест минути. Отец Делан погледна настния часовник, стана от мястото си и каза делово:
 - Шест исторически минути, на шест очи. Съдебната регистрация на „*Lovely generation ООД*“ е за мен една нова надежда, след неуспешното начало. Сега, прочее, съм убеден, че вашето познанство с Мамона, подкрепено от безлихвената ми воля, ще предизвика бум от бременности, от които Отечеството ни така много се нуждае. Свети Андрей ми е възложил тая благочестива задача отдавна и с неговата закрила ние ще я осъществяваме заедно тепърва. Вярно е, че няма смъртен, който да върши добро и да не получава зло в замяна, но такъв е тъжния ни жребий на Земята. Аз, прочее, съм Лудия, който няма дя се примери с тая гола истина. Когато чета вечерната си молитва, не забравям да се помоля за всички примирени с нея, защото познавам вкуса на недоверието към близния. Като добри евреи сигурно знаете какво пише в първа книга Моисеева: „И като минаваха мадиамските търговци, извадиха Йосифа от рова, и го продадоха на измаилтяните за двайсет сребърника.“ Поучителна история, няма що. Ако сте я забравили, запомнете я, за да не се изкушавате. Желая успешно начало с проекта „Десниленд“, господа близнаци. Разчитам на вас. Имате ли някакви въпроси?
 - Аз имам един – отговори Самуел Десни. – Позволете да попитам: колко уместно би било да се разчита на близния, господин отец?
 - Настина ви казвам: такова нещо е неуместно като увиснала гуша и не бива да е по-голямо от синапово зърно. Ако искали да е повече, нужно е да го поливаме с рицарско недоверие, каквото и да значи това. Други такива въпроси?
- Самуел Леви и Десни се ръкуваха учтиво и ги изпратиха до вратата.

- 11-07-2015|**Кристина Георгиева-Смит**

Хареса ми израза „рицарско недоверие“, защото мисля че означава „търпимост, поносимост“. Аз виждам религиозната толерантност като една стръмна тясна пътека криволичеща по ръба на непоносимостта и недоверието ни един към друг. Прочетох този роман супер е, а г-н Стомин е едно много любопитно литературно явление по мнението на мои приятели. Чела съм други негови неща в Либерален Преглед и винаги се, простете за израза, кефя на маниера му, защото това е автор, който не просто разказва, а показва. Исках да го споделя отдавана тук с читателите на това чепато списание.

- 12-07-2015|**Златко**

Свят голям, хора много – срещаме се, разминаваме се. Но забелязвали ли сте как споменът за някои хора постепенно олеква с времето, докато накрая от него остане долу-горе колкото дупка от геврек (да не кажа и по-лошо)? Напротив, споменът за други започва да тежи все повече, та комай по някое време ще ни премаже под себе си.

Не мога да кажа, че знам със сигурност в какво точно се състои разликата, но да ме убие Господ, ако това не е едно от най-важните неща на тоя свят...

- 12-07-2015|**Златко**

Между другото, не знам защо точно, но всички коментари, в които се споменава името на Михаел Стомин, идват все от един и същи Интернет-адрес: (212.5.158.xxx).

Абе, вие да не седите всичките в едно и също кафене бе, хора?:):):)

- 13-07-2015|**Седно изречениe**

Всичко идва от нас, Златко, но ние сме по-скоро един клуб от индивидуалисти с щамтиш (Stammtisch е нещо като „запазена маса“) в едно модно за момента кафене тук, в центъра на черната дупка Гела, около която обсъждаме на домашна гроздова някои статии от „Либерален Преглед“, с идеална цел да намерим различна от тази на пъстрородните гелеанци, **наша** и единствена истина, съзнавайки отлично, че ще ни е нужно рицарското търпение на отец Делан, за да ги убедим в нея, при все, че – и ние като теб – отлично знаем как нищо юнашко няма да по-

никне и върже от тая патриотична гроздова идея – просто, защото сме обречени да си останем българи и тука.

- 14-07-2015|**Чингиз Кан**

Току-що при мен престигна о. Тодор Чернев и ми съобщи, че днес е деня на свети Акила, очевидец на еврейското прогонване от император Кла-Кла- Клавдий. А вчера, съобщи ми още отецът, през Нова Чудесатия преминал някакъв тайфун. Станало набързо и хората нямали време да му намерят по-подходящото име от „Елпе“. По-важното обаче било, че нанесените щети са минимални – само две вдигнати във въздуха магарета и една стара линейка на Бърза помощ, превозваща краставици за инвалидите от войната на пътя. Слава Богу, рече отец Тодор, и се прекръсти по навик. Предложих му кумис, но отказа. Сега бил на „Мъжете знаят какво“. Така да е, съгласих се, нека тогава жените на Нова Чудесатия пият „А ние знаем кога“. Жените ви, драги ми далечни сънародници, знаят най-добре какво значи да се учиш от успехите си. И още нещо: Не забравяйте да застраховате къщите си срещу такива и тем подобни бедствия. След два часа тръгвам пеш за природно защитения курорт „Морски завой“. Ако на Златко му хрумне да тури златния си пръст върху „delete“, минете на режим „wait“ докато се върна.

ваш Чингиз Кан

Дори още по-лошо, отколкото си мислехме

Автор(и): Джулиан Барнс

*Престъплението и мълчанието:
конфронтацията с клането на евреите в Йедвабне*
От Ана Биконт, превод от полски: Алиса Валс
Farragut, Straus and Giroux, 544 pp., \$30.00

Томас Ман е смятал, че всички добри истории са бавни истории. Без съмнение той е мислел за Вагнер, човека, който му е окказал най-силно литературно влияние – но разбира се, и за самия себе си. Действително, в добри ръце бавността може да се възприема като най-точната за истинността скорост. В по-малко сигурни ръце тя може да произведе нещо като максималистки минимализъм: виж например Карл Ове Кнаусгор. Но правилото на Ман е валидно и за други разказвателни форми, като например документалния филм.

Един от най-великите документални филми на последните петдесет години е *Шоа* на Клод Ланцман. Този най-ужасен от всички възможни филми не започва с някакви натрапчиви образи или заявления, отправяни гръмко от глас зад кадър. Той започва със звука на песен. Един мъж пее първо полска песен, а след това германски марш, докато малка лодка се придвижва бавно по реката Нарва, покрай мирни зелени поляни. Това е, както се оказва, четиридесет и седем годишен оцелял евреин от лагера в Хелмно, който, като тринадесетгодишен пленник и „талисман“ на германците, е пеел същите песни, докато е гребял по същите тези места, за да скубе трева за любимите зайчета на своите господари. Темпото на филма е определяно от темпото на тази лодка. Направление-то, нагоре по течението, през води, пълни с пречки, тиня и лъжи, е към истината при изворите на тази река.

Бавността на *Шоа* е избрана нарочно. Камерата се държи в продължение на дълги моменти върху привидно безизразните лица на свидетели на ужасяващи отминали събития; ние мислим и се опитваме да

си представим [нещата], докато те мислят и не могат да преустановят спомените. А освен това е налице и въпросът с превода. Ланцман задава въпрос на френски, преводачът го превежда на полски, а понякога на иврит. Ние чуваме отговора на този език, а след това превода на френски. И през цялото време ние, англоезичните, четем субтитрите. Всичко това би могло да изглежда доста тромаво, но на практика е точно обратното. Ние чакаме отговора, точно както го чака и Ланцман – бил той някакъв ужасяващо-обикновен детайл, безсрамно измъкване или напрегнато отричане. И в процеса на чакане ние оценяваме надеждността на свидетеля, точно както го прави и той.

Наблюдаваме, например, как цяла поредица застаряващи поляци ухилено демонстрират жеста за прерязване на гърлото, с който някога са посрещали евреите, пристигащи на железопътните станции близо до смъртоносните места. Техниката на Ланцман, както по време на разговорите, така и при следващите ги редакции, е доста подобна на онази, използвана от археолога: внимателно почистване на пръстта, така че находката да бъде показана точно на мястото и по начина, по който е била заровена. Методът имитира целта: онази на абсолютното търсене на истината.

Има много бавност и в *Престъплението и мълчанието*, авторитетното изследване на Ана Биконт за едно малко клане в градчето Йедвабне от североизточна Полша през юли 1941. Една част от всичко това е обусловена от авторката: необходимо-бавни са стъпките към по възможност най-неоспоримата истина, която може да се открие толкова време след събитията. Друга част е обусловена от читателя: текстът е изпъстрен с имена – някои от тях объркващо-подобни, но чийто притежатели са имали диаметрално противоположни съдби – с места и детайли, които трябва да се запомнят, както и с няколко припокриващи се времеви периоди. Но има и една бавност, която е наложена на читателя от ужастостта на темата. През януари 2004 Биконт е показала ръкописа си на Ячек Курон, „теоретикът на Солидарност“, който по онова време преживява последните месеци от живота си. Отговорът му е очевидно обезкуражителен:

„Не знам колко хора ще прочетат това“, тревожи се той. „теоретично аз бях подготвен за цялото нещо, ти вече беше ми разказала толкова много, но дори и така ми се наложи да спирам четенето на всеки няколко десетки страници, толкова непосилно го намирах“.

Дори и онези, които идват при книгата от историческа и географска дистанция, ще се почувстват принудени да снижават темпото. Не става въпрос единствено за прегълъщането на отделни изблици на зверска жестокост. Става дума за един по-мащабен въпрос: степента, до която можем да преглътнем истините за безчовечността на човек към човека, и да размишляваме върху техните причини.

Да вземем първо въпроса за цифрите. Невъзможно е да си представим, освен само в най-общи черти, смъртта на шест милиона души. Четенето за Холокоста, гледането на филми за онези фабрики на смъртта, ни изпълват с ужас и състрадание, които често замъгяват ума. Така че, какъв би могъл да бъде „перфектният“ брой на мъртвците, който да ни позволи да почувствуем големината на масовата смърт, но заедно с това и да я индивидуализираме? В модерните времена това може би е нещо като броя на жертвите при самолетна катастрофа: един край, който е сравнително лесен за представяне, но и индивидуализиран за нас, когато се появят онези снимки и кратки биографии-некролози във вестниците от следващия ден.

В Йедвабне броят на жертвите е невъзможен за точно оценяване. Биха могли да бъдат чак до около 1,500; или, както консервативно е преценил прокурорът, назначен от Института за националната памет през 2000, „не по-малко от 340“. Ако приемем (изключително предпазливата) по-ниска цифра, клането в Йедвабне би било сравнимо с катастрофата на пътнически самолет. Само че сравнението е силно недостатъчно. Дори и ако си представим как капитанът преднамерено бълска самолета, така че това е убийство, а не случайност, остава си следната разлика. Представете си самолетна катастрофа, при която немалък брой от пътниците оцеляват. И докато се влачат травматизирани сред разрухата, членове на екипажа ги пребиват до смърт с тояги, колове и железни пръти, гонят ги до блатата, където те потъват или ги хвърлят с главата надолу в кладенци. Това вече се приближава малко повече до реалността [на Йедвабне].

Ереи са живели в градчето Йедвабне от 1660 насам. В края на деветнадесети век те вълизат на около 80 процента от тукашното население. Около началото на Втората световна война балансът между етнически поляци и евреи се оценява като приблизително равен. Между 1939 и 1944 градчето е окupирано последователно от германци, Съвети (които, след принудителен референдум, го обявяват за част от западна Беларус),

отново германци, и накрая отново Съвети. Всеки от нашествениците провежда свои собствени чистки; всеки противо-нашественик, противо-чистки. Каквото и да са били, скритите напрежения между различните населния се оказват силно влошени от тези смени на управлението. Онези, които са сътрудничили при единия режим, са наказвани от следващия; онези, които са се борили срещу него, са награждавани.

Но нещата са още по-сложни: има случаи, при които врагът на моя враг не може да се счита непременно за мой приятел. Така че, макар и много от евреите може и да са се почувствали облекчени от първото пристигане на Съветите през 1939, което ги освобождава от антисемитски настроените нацисти, нахлули малко по-рано през същата година, новопристигналите носят със себе си свой собствен (руски и атеистичен) антисемитизъм: еврейските училища са закрити, Йом Кипур е обявен за обикновен работен ден, а много магазини и бизнеси (които са се намирали до голяма степен в еврейски ръце) – съветизирани.

Нито пък – имайки пред вид параноята на сталинизма – е било в какъвто и да било смисъл сигурно човек да се окаже идеалистично настроен привърженик на съветските власти. Да бъдеш полски комунист е било опасно нещо; да бъдеш полско-еврейски комунист, двойно повече. Сталин е разтурил Полската комунистическа партия през 1937, обявил привържениците ѝ за саботьори и привикал мнозина от тях в Русия, където те са разстреляни.

Когато германците се завръщат в Йедвабне през юли 1941, те сигурно са пазели пресни в паметта си директивите, издадени само няколко дни по-рано, на 29 юни, от Райнхард Хайдрих, по онова време шеф на Главната служба за сигурност на райха:

Не трябва да се създават никакви трудности пред желанията за себе-пречистване от страна на антикомунистическите и антиеврейски кръгове в насоката окупирани територии. Напротив, такива аспирации трябва да се провокират без да се оставят следи, и ако е необходимо трябва да бъдат подсилвани и поставяни на правилни релси... Целта е да се предизвикат местни народни погроми.

Първият погром в областта се случва във Вонсош на 5 юли, вторият („изключително добре документиран“, по мнението на Биконт) в Радзилов, на петнадесет километра от Йедвабне, на 7 юли, а най-големият – в самия Йедвабне на 10 юли. Не е имало недостиг на местни, „желаещи себе-пречистване“ хора. Евреите са извлечани от къщите си и преби-

вани, закарвани до пазара, за да го плевят с лъжици, принуждавани да съборят една статуя на Ленин и да бягат около пазара с парчета от нея, докато пеят „ние сме виновни за войната“.

Няколко десетки са натикани в една плевня, разстреляни и захвърлени в яма; след това повечето от останалите са докарани в плевнята, която е залята с газ и подпалена. Онези, които успяват да избягат от пла-
мъците или са се скрили преди това, са системно издирвани и избива-
ни. На този ден еврейската общност в Йедвабне престава да съществува.
Домовете и магазините им са първо обрани, а след това заети от етнически поляци.

Но кой го е направил? Германците, разбира се. Точно по същия начин, по който германците са извършили и клането от Катин. Имало е съдебен процес по времето на ранния комунизъм, през 1949, на който дванадесет етнически поляци са осъдени за сътрудничество с немците. По-късно има продължение през 1953, както и едно безкрайно разследване, продължило от 1967 до 1974, по време на което прокурорът е успял да разпита цели шестнадесет свидетели, с твърдото заключение, че вината лежи изцяло при германците. (Всичко това съвпада с анти-семитската кампания на полското правителство от 1968). Така че тази съчинена история се превръща в утвърдена история в продължение на повече от половин век, означенувана като такава на градския площад и публикувана като такава в уеб сайта на местното училище.

Нещото, което променя всичко това е публикацията, през май 2000, на книгата *Съседи: Унищожаването на еврейската общност в Йедвабне, Полша* от Ян Томаш Грос, в която, освен съдебните архиви, се използват широко свидетелствата на Шмул Васерщайн, един от оцелелите след клането евреи, както и на *Паметната книга за Йедвабне*, съставена в САЩ по спомени на еврейски емигранти от градчето. Заключенията на Грос – че това е „колективно убийство“, че германското участие е само минимално, и че броят на убитите в плевнята е около 1,600 – предизвикват цяла буря от опровержения, насрещни обвинения и яростно безразличие. Официалната реакция е да се пусне в ход разследване, ръководено от прокурора Радослав Игнатиев (от Института за националната памет).

Книгата на Биконт, която започва като журналистическо разследване за *Gazeta Wyborcza*, е педантично точна в процедурите си, абсолютна в ангажимента към истината и – може би точно поради това – силно отчайваща. Книгата разширява историческия си хоризонт, за да пред-

стави отвратителния предвоенен антисемитизъм в Полша – ръководен от католическата църква и професионалните елити – и дори още по-отвратителния следвоенен антисемитизъм (98 процента от евреите в страната са избити, но все още има полски фашисти и „патриоти“, изпълнени от желание да свалят от влаковете пристигащите евреи и да ги избият).

И все пак тесният фокус върху избиването на съседите на това място, през тези години, означава, че механизмите и отличителните черти на антисемитизма са показани още по-ясно и мрачно. Както и по други места, тук евреите са поставени пред всевъзможни неразрешими дileми. Ако са били насилиствено държани настрана от обществото, това е било интерпретирано в смисъл, че са по природа далечни и чужди; ако са се асимилирали, то е било, защото са желали да подкопаят Полша отвътре. В предвоенна Полша им е било забранено да купуват земя, а след това им е било заявено, че – въпреки многовековното присъствие – тук те са „гости“, без „връзка със страната“.

Паметник на евреите, убити през 1941 в Йедвабне, Полша, издигнат през 2001 и поруган със свастики десет години по-късно, през септември 2011

Снимка: Artur Reszko/AFP/Getty Images

По същия начин срещу тях са обърнати и добродетелите им. Ако възрастни мъже, жени и деца не са се съпротивявали срещу мъжете с оръжия и тояги, това означавало, че са заслужили съдбата си. Ако отчаяно са се опитвали да си помогнат взаимно, и понякога са били откривани в някоя канавка, стиснали бутилка водка, това означавало, че ги ръководи жаждата за злато и открадване ризата от гърба на бедния поляк. И ако сега, в началото на новия век, те искат да разкрият какво точно се е случило през юли 1941, то сигурно тук става дума не толкова за търсене на истината, колкото на обезщетения: още едно доказателство за „историческата“ им жаждата за злато.

Изведнъж се понасят слухове за изисквания в размер на 65 милиарда долара (откъде се е появила тази цифра? Биконт не обяснява), а знае че евреите отново, за кой ли път, се опитват да съсипят Полша. И така отново се заражда новият мит за това „колко отмъстителни са чифути“. През 2001, когато Биконт е започнала разследването си, пред църквата в Йедвабне все още са се предлагали екземпляри от *Протоколите на ционските мъдреци*; един полски епископ говори безочливо за „бизнеса с Шоата“; президентът на Американския полски конгрес обяснява как „евреите са решили, че Полша не трябва да бъде Полша, а предградие на Израел“; някой си отец Бартник заявява, че евреите „все още причиняват гнойни рани“; докато Лех Валенса прави безгрижен и силно срамен коментар. Както през 1936 е отбелязал един познански седмичник, неиронично наречен „Култура“, „Еврейският проблем може да съществува дори и ако не е останал нито един евреин повече“.

Едно от широките заключения от разследването на прокурора Игнатиев, което върви паралелно с това на Биконт, идва за нея като шок: а именно „колко всеобща е в този случай тенденцията да се лъже“. Броят на поляците, които са се заклели, че са видели германци да организират и изпълняват клането, с точни спомени за личен състав, униформи и военно оборудване, е такъв, че спокойно може да се говори за масова халюцинация. Всъщност, това би било единственото обяснение, ако не беше дребният детайл, че изобретателните памети правят различните разкази несъвместими едни с други. (В *Шоа* им сцена, в която група полски селяни уверено разказват как са виждали да пристигат луксозни пътнически вагони, пълни с богати френски евреи, всички облечени

шикарно, обядващи във вагон-ресторанта или заети с игра на карти, което са пристигали на железопътната станция).

Безсрамните твърдения, че нито един етнически поляк не е бил замесен в клането от Йедвабне също идват в най-различни и конфликтни форми. Имало е многократни лъжесвидетелствания, някои от тях от особено мъчителен вид: когато се провежда процеса от 1949, една [еврейска] жена, която се е спасила, като е приела католицизма, е свидетелствала в защита на най-добре известните в градчето убийци, в мълчалива замяна срещу правото да продължи да живее там. Кшишоф Годлевски, кмет на Йедвабне когато Биконт е започвала разследването си, почтен човек, който постоянно се е опитвал да помири непримириими едни с други фракции, ѝ казва: „Естествено е да се избере по-лесната истина“. Той смята – по-скоро се надява – че „по-трудната истина постепенно си проправя път“.

Но по-лесната истина, както открива Биконт, е изключително жилава, особено когато е изграждана върху лъжи, които човек си е повтарял в течение на десетилетия – лъжи, които например оправдават факта, че живеете в къща, която някога е принадлежала на семейство евреи, убити от съседите ви. В Шоаланцман нарочно играе ролята на объркан, не-заплашителен интервюиращ, който пуски и кима разсеяно, понякога се усмихва, но всъщност не разбира какво точно се е случило преди всички тези години. Понякога обаче тонът му става по-сардоничен – ако и никога ненужно провокативен – както например когато се изкачва по стъпалата в къща, някога принадлежала на евреи в градчето Грабов:

Барбара [преводачката му], кажи на тези хора, че имат хубава къща... Моля, ви, разкажете ми за украсата на тази къща, вратите, какво означава това?... Аaaa, евреи ли са я притежавали?... И колко време живеят в нея тези двамата?... Къде са живели преди това?... Забогатели са...

През март 2001 един добре облечен господин някъде в тридесетте си години, който разговаря с Биконт през оградата на улица Пржитулска 7, ѝ обяснява същността на проблема така, както го разбира той: „Евреите притежават позиции в правителството и църквата“, започва той. („Църквата“?)

Зашо ровите всичко това? Ами защото е златна мина... Евреите се държат така, сякаш са у дома си, но когато живеят в чужда страна, аз не мога да правя каквото си поискам. Не е правилно това, че властите в

Йедвабне са позволили на журналисти да изровят еврейската истина. Това не е нашата истина.

Откъде ли може да е придобил тези идеи? Може би от някой като Валдемар Кростовски, свещеник и професор, заместник-ректор на Католическия университет във Варшава. Ето какво казва той, през януари 2003, по ред въпроси: „Защо се говори за цифрата хиляда и шестстотин, въпреки ексхумацията? Ние християните бихме искали да реконструираме фактите. За евреите фактите нямат значение“. Полска истина, еврейска истина; католически факти, еврейски факти. Тази истина, която се търси с надежда някъде нагоре по течението на реката, се оказва вечно изпълъзваща се: тя е не толкова единичен извор, колкото набор от влажни течове.

Един от първите отрицатели и обвинители на жертвите, разпитван от Биконт – и според когото германци с пушки собственоръчно са натирани повече от хиляда евреи в плевнята – твърди, че жертвите сами си били виновни „защото не се защитаваха... Поляците щяха да им помогнат, ако бяха се съпротивявали срещу германците“. Неуморимото шаблонизиране означава, че е наистина рядък случай, ако се получи така, че някой поляк не изглежда като пълен лицемер, а евреинът – не като пасивен мъченик. Със сигурност е имало поляци, които са защитавали евреите (около 100,000 души са го правили само във Варшава), а повечето цивилни лица са се държали по-скоро пасивно, отколкото активно; въпреки това „грехът на безразличието“ е не по-малко отровен от други грехове. По същия начин е имало и свещеници, които не са проповядвали омраза, нито са давали духовно разрешение за погроми, макар и да изглежда, че това са били по-скоро низшите чинове в йерархията. Що се отнася до евреите: имало е един, който е отказал да носи бюста на Ленин по пазарния площад; имало е „петима еврейски хулигани“, които са се перчili из градчето все едно им е дадена власт, когато руснаците пристигат за пръв път (но не за дълго); имало е евреи, които са заговорничели и са се борили за оцеляване с всички възможни средства, за да могат по-късно да освидетелстват престъпленията.

Едно от оплакванията на етническите поляци за това как евреите са се държали след като тази част от Полша е била присъединена към западна Беларус е, че те са сътрудничили на Съветите и са предавали поляци. А освен това, че вече не носели подигравки, а били се научили да се подиграват обратно. И по-специално със следния напев: „Искахте

Полша без евреи, сега имате евреи без Полша“. Такава дръзка безочливост е била запомнена, разбира се, когато германците са се върнали обратно.

Друг читател, на когото Биконт е показвала ръкописа, е отговорил така: „За мен най-трудното за понасяне е не това, че евреите в Йедвабне и околните му селища са били избити, а че убийствата са извършени с такава жестокост и това е доставяло такова удоволствие“. Това действително е най-трудната за преглъщане част – онази, която тихичко ви увещава да се отчаете от човечеството, да се предадете на един смут, според който най-вероятно всички сме такива, или способни да бъдем такива, на някакво ниво, там долу. Удоволствието, подигравките, ликуването от клането, а след това безсрамието на жената на убието, която се появява на църква в неделя, облечена в коженото палто, което само дни преди това е било носено от еврейка.

Именно това наслаждение от убиването, както и перченето с плячката, ни карат да си задаваме най-трудния въпрос. Можем да разберем най-вероятните причини за случилото се: крайният антисемитизъм на обществения живот, моралното *trahison*¹ на професионалните класи, особените обстоятелства, при които Йедвабне и околните градчета са били прехвърляни от едни ръце в други по време на войната; вековната омраза срещу онези, които са различни, и така нататък. Това са малките „защо“-та, които ни водят към едно голямо, съкрушително „защо“ – такова, пред което често отказват както езикът, така и мисълта. Като се има пред, че повечето от хората, въвлечени в събитията и от двете страни, са имали и имат религиозни вярвания, или поне са спазвали някаква религиозност, въпросът става още по-гигантски. „Просто не знам къде е бил Бог в този момент“, коментира един поляк-католик, който е спасил, а след това се е оженил, за еврейска жена.

Друг свидетел, след множество усуквания (включващи собственото му саркастично признание, че нещата вече „бяха се развили добре в Радзилов, там бяха се освободили от проблема“), заключава: „И накрая, четвърто, Сатаната дойде в градчето“. Подобно обяснение се дава и по повод на злата воля, лъжите и антисемитизма на един доскоро уважаван полски историк, Томаш Стржембош. Един негов колега и приятел

1 Предателство (фр.) Тук авторът прави намек за една от известните политически книги на двадесети век, „Предателството на интелектуалците“ [La Trahison des Clercs] от френския автор Жулиен Бенда. Бел.пр.

обяснява, че „аферата Йедвабне пробуди някакъв демон в [душата на] този традиционен полски патриот“.

Бог си е взел отпуск за един ден? Сатаната се е настанил в градчето? Пробуждат се демони? За хората с нерелигиозно и по-механистично разбиране за света, обяснението може и да се окаже малко по-лесно, ако и не по-малко мрачно. То най-вероятно ще бъде определено под формата на неща като липса – загуба? – на емпатия, един вид масов аутизъм, както и привикване с баналността на злото. Един поляк, чиято майка е скрила две еврейски деца в деня на клането, си спомня как като момче е вземал писък от еврейските гробове и камъни от изгорялата плевня, за градежа на основите на семейната им къща:

Всички го правеха. Веднъж намерих една кост и я захвърлих яростно, а мой приятел хвърли в реката череп. Толкова е срамно, когато си мисля за това сега, но по онова време не ни стигаше въображение, за да го разберем.

Но нещата отиват отвъд историческите предразсъдъци, моралното безразличие, плюс пощипването от благата на съседа. Един от убийците се е хвалил в пиянско опиянение, че „за мен един човек не е нищо повече от писък на вятера“. И така отново се завръщаме към „наслаждението“ в и от клането. Както се изразява последният оцелял водач от Въстанието във варшавското гето, „У човека има нещо, което го кара да харесва убийството“.

Биконт не се занимава с въпроси за природата на злото; вместо това – и правилно – тя е достатъчно заета с описането и документирането на неговите проявления. Окото и ухото ѝ не пропускат почти нищо. Онези лъжици, използвани за плевенето на пазара в Йедвабне, се откриват десетилетия по-късно, при разкопките в плевнята: но когато са намерени, те са изкривени от работата, която някога са вършили. Също като Ланцман, тя почти винаги е неуморно учтива. Тук тя запечатва криволичещата мисъл и думи на една седемдесет и три годишна пенсионирана шивачка, умът ѝ напълно изкривен – или може би по-скоро подкрепен – от ултрадясно-консервативното католическо „Радио Мария“:

Светото писание ни учи, че евреите са племе от усойници, перверзници; те са лъжливи и безбожни. Те са играли номера на сания Бог, ето защо той е трябвало да им изпраща мор. Накарал ги е да се лутат из пустинята в продължение на тридесет години. Не е случайно това, че ги е наказал по тия начини. Знам

всичко това отпреди войната, от религиозното ми образование. Всичко помня. На седемдесет и три съм и нямам никаква склероза, макар че не ям маргарин, а само масло, защото маргаринът се прави от еврейски компании.

Последното изречение е едновременно и напълно несъществено, и централно. Когато същата жена е запозната с факта, че Иисус е бил евреин, тя отговаря, „Ама какво говорите, той е синът на Бога, това племе няма нищо общо с него. Той не е говорил иврит и изобщо никакъв идиш“.¹

Или да вземем този инцидент от времето малко след погрома в Радзилов. Една еврейска жена, Чая Финкелщайн, която е избегнала първата вълна от убийства, смело отива при хората, които са го направили, в опит да договори сделка за спасяване на семейството си, дивашки нападнато предишната нощ. Тя е последователно препращана към по-горните началства, накрая към предвоенния водач на селото. Самата тя е покрита не само с драскотини, а и с отворени рани. Става дума, възможно най-просто, за това дали семейството ѝ ще живее или ще загине:

Той прикри раздразнението от появата ми зад учтива усмивка. Разхождаше се напред-назад из стаята. Всеки път когато минаваше покрай бюфета си отрязваше малка филия хляб, слагаше отгоре парчета сланина и спокойно предъвкваше. Изслуша историята ми без сянка от съчувствие. Трябва да е знаел за нападението, може би сам го е разпоредил.

Това е като някаква черна, преобърната версия на ядящия динята Гуров от „Дамата с кученцето“². Човек неволно би се изкушил да нарече тази подробност от книгата на Биконт „литературна“, ако това не би внушавало, че тя звучи като измислена. Но именно такива подробности романистът създава, за да потвърди усещането, че разказаното е истинна.

Ако това би било морална притча или комерсиален филм (като онзи, предложен от ветерана-кинематографист Йежи Сколимовски – за доживотната любов между еврейска жена и героичния поляк, който е спасил живота ѝ – докато Биконт го е срязала с обяснението, че „Йедувабне не предоставя идеалния материал за един про-полски филм“), то истината би имала пречистващо въздействие; градчето би се „изправи-

1 И двата езика са породени едва в модерно време. Бел.пр.

2 Класическа сцена от едноименната повест на Чехов, в която, малко след като главната героиня Ана Сергеевна и случайният ѝ любовник Дмитрий Гуров са имали интимност, той яде диня, докато слуша изблиците на гузната ѝ съвест. Бел.пр.

ло пред миналото си“, би признало какво се е случило и дори, може би, „продължило напред“. При всички случаи е имало огромно количество обществени полемики и множество истини вече са излезли на бял свят. Биконт твърди – в послеслов към полското, но не и английското издание на книгата си – че „само малко страни могат да се сравняват с нас при разпознаването на призраците от миналото“.

Може би наистина е така. Но много от гласовете в собствената ѝ книга оспорват това твърдение. Тя разказва за резултатите от изследването на полски социолог, че „след аферата Йедвабне броят на антисемитите в Полша се увеличи значително. Защо? Йедвабне изостри нашето усещане за конкурентно страдание“. Отричането на Холокоста си остава: едно изследване от 2002 показва, че само 14 процента от поляците вярват, че в Аушвиц са били избивани основно евреи (90 процента от убитите там са евреи). Самата Биконт – която вече като зряла жена по случайност открива, че майка ѝ е била еврейка – често бива охулвана като „анти-полячка“, „главна еврейска клеветница“ и „журналистическа хиена“. В различни моменти от повествованието читателят се безпокои за сигурността ѝ, например когато тя тръгва сама да разпитва добре известни убийци и семействата им. Исак Васерщайн, синът на Шмул, когото Биконт среща в Коста Рика, ѝ казва през 2001: „Имам само един въпрос към вас. Как може един евреин да живее в Полша?“ Той продължава, „Когато бях във Варшава, отидох в синагогата, за да задам същия въпрос на евреите и никой от тях не можа да ми отговори“.

Градчето Йедвабне, според собствения ѝ разказ, продължава да живее в отрицание. Пътеуказателят към мястото на мъченничеството е бил премахнат; новият паметник на жертвите е бил поруган със зелени свастики и надпис „Те бяха запалими“. Един анти-паметник в чест на етническите поляци, депортирани по време на войната, днес е издигнат на пазара, който някога евреите са били принудени да плевят с лъжици. Двама от основните свидетели и разказвачи на истината са емигрирали в САЩ. (Един от тях, Майор Годлевски, смутено отбелязва, че по анти-семитизъм „Йедвабне е нищо в сравнение с Чикаго“).

През средновековието е имало традиция по време на еврейски молитви да се четат дълги списъци с имената на хората, загинали в погроми. Това е довело до създаването на т. нар. „книги на паметта“. Книгата на Биконт е нещо повече от книга на паметта. Освен това тя е и книга за забравата, за зацепването на паметта, за конфликта между лесната,

удобна истина и неудобната, трудна истина. Тя е работа, която надравства журналистическия си маниер и източници, за да прерасне в мощно писане на необходимата история.

Когато председателствах журито, което даде на *Престъплението и мълчанието* Европейската литературна награда за 2011, се появи неочеквана трудност. Книгата беше публикувана на полски език няколко години преди френското издание, което четяха членовете на журито. Дали едно такова закъснение нямаше да се окаже пречка пред получаването на наградата? Замислихме се за момент, докато един умен и учив (и разбира се, френски) журналист измисли решението. „Това е била полска книга през 2004, но европейска книга през 2011“. Сега, да се надяваме, с появата си и на английски език, тя ще стане световна книга през 2015.

Джулиан Барнс (1946) е английски писател, есеист, литературен критик, един от видните представители на литературния постмодернизъм. Лауреат на най-голямата британска литературна награда „Букър“ (2011).

Проблемът с Полша

Автор(и): Ян Вернер Мюлер

През 2011 Ярослав Качински, водачът на полската Партия на законността и справедливостта (позната под съкращението PiS), обяви, че желаел да създаде „Будапеща във Варшава“. Откак партията му спечели убедителна победа на изборите през октомври, консервативният политик изпълнява обещанието си. Ръководено от протежето на Качински, Беата Шидло, новото правителство на PiS направи всичко възможно, за да подражава възможно най-ревностно на **авторитарния курс на унгарския премиер-министрър Виктор Орбан**: то вече атакува върховния съд, подкопа правомощията на полската гражданска служба¹ и постави под директен правителствен контрол държавните медии. Но за разлика от случая с Унгария, този път Европейският съзън реагира бързо. Водещи фигури в ЕС заявиха, че някои фундаментални демократични ценности са поставени под заплаха от Варшава. А Европейската комисия се оказа достатъчно загрижена от случая, за да открие на 13 януари процедура по „проверка“ на начините, по които в Полша се осигурява изискването за върховенство на закона – безпрецедентна стъпка в историята на ЕС.

Авторитарният поврат в Централна Европа изненада множество западни наблюдатели. Защо, питат се те, това се случва в страни, които след 1989 бяха в авангарда на движението за превръщането на комунистическите диктатури в либерални европейски демокрации? И защо точно Полша, която е единствената сред големите европейски икономики, преминала през Голямата рецесия от 2008 с продължаващ икономически растеж и която е сред най-големите печеливши от субсидиите на ЕС? Онова, което външните наблюдатели често пропускат да видят е, че широкият консенсус относно присъединяването към ЕС в Полша и Унгария всъщност прикриваше дълбоки икономически и културни разцепления – както и един съпровождащ ги манталитет на „победители-

1 Под названието „*Służba Cywilna*“ (гражданска служба) в Полша са известни членовете на по-високите етажи от полския управленически апарат. Бел.пр.

те вземат всичко“, властващ сред политическите елити на двете страни. Малцина забелязаха очевидния парадокс, че, колкото повече се отдалечаваше времето на държавния социализъм, толкова по-интензивни ставаха антикомунистическите кръстоносни походи на водачи като Орбан и Качински.

И двамата притежаваха безуспорни реномета на дисиденти: Качински е бил член, ако и не особено виден, на най-голямата антикомунистическа движение в Централна Европа, профсъюза Солидарност. Годините на личното му политическо оформяне съвпадат със средата на 1980-те, когато Солидарност трябваше да премине в нелегалност и се беше създадо усещането, че всеки съратник и дисидент може да се окаже предател. Орбан започна кариерата си като либерал – през 1989 е изпратен със стипендия на Сорос да учи право в Оксфорд (днес той публично осъждва Сорос за това, че насърчава притока на емигранти с цел да разруши традиционните национални държави).

И двамата са спечелили много от специфичния облик на посткомунистическите системи в страните си. В Унгария, както и в Полша, в края на краишата именно наследниците на комунистическите партии въведоха най-важните пазарни реформи. Тези номинално леви партии се изобретиха наново под формата на технократски управления, които са в състояние да извършат най-плавния преход към [учасието в] Европейския съюз. Особено в Унгария, самообявилите се социалисти се надяваха да модернизират страната, като изберат „третия път“, подхванат първоначално от Бил Клинтън и Тони Блеър, но в хода на процеса започнаха да изглеждат като поддръжници на един вид шурбаджанашки капитализъм. По този начин левицата постепенно изгуби голяма част от доверието на хората: антикомунистите подозираха, че от приватизацията се възползва най-вече бившата номенклатура, докато работниците се чувстваха изоставени от предполагаемите си представители.

Отгоре на всичко няколко последователни корупционни скандала дискредитираха сериозно както унгарските, така и полските леви партии; последната не спечели нито едно място в Сейма, полския парламент, на изборите от миналата година. И макар че либералните партии, появили се и в двете страни през последните двадесет и пет години, насърчават ценности като толерантност и зачитане правата на малцинствата, те просто идват и си отиват, като оказват само слабо влияние

върху онова, което си остава, в социален смисъл, две дълбоко консервативни общества.

Резултатът от всички тези развития е една много специална политическа ситуация, която няма еквивалент в Западна Европа. Както в Полша, така и в Унгария най-големите партии са в десницата, а много от хората, реално губещи от прехода към капитализъм, които биха били естественото избирателно тяло за някаква реална социалдемократическа партия, в края на краишата подкрепят по-радикалните версии на десницата в двете страни: расистката партия Йобик в Унгария и PiS в Полша. И двете партии обещават повече защита срещу [произвола на] пазара, и двете се радват на силна подкрепа сред селските източни части на съответните страни. И все пак онова, което се случва в Полша и Унгария не е напълно симетрично. Орбан няма конкуренция от страна на крайната унгарска десница, докато в Полша Качински е изправен пред сила опозиция от страна на Християнската демократично-гражданска партия (*Platforma*), която ръководеше предишното правителство. Платформа винаги се е опитвала да се представя като прозрачна, рационална алтернатива на PiS, надявайки се да привлече социално консервативните избиратели, но заедно с това обещавайки технократско управление и про-ЕС настроени политики. Партията поддържа [идеята за] сериозни ограничения в правото на аборт, но представителите ѝ никога не биха си позволили да атакуват самата идея за „отворено общество“ по начина, по който го прави Орбан („вече не съществува Родина, има само място за инвестиции“), нито пък да се съгласят с Качински, че единствената алтернатива на католицизма е нихилизъмът. Но с триумфа на PiS във Варшава днес и в Полша, и в Унгария се предлага един вид токсична идеологическа кашора, която силно напомня за времената на междувоенна Европа: тук и антикомунизъмът, и антикапитализъмът могат да бъдат комбинирани в едно цяло, и да бъдат оправдани в името на един силно нетolerантен национализъм, основаващ се на „християнски ценности“ които да определят кой в края на краишата е „истински“ унгарец или поляк.

Това обяснява защо тук Европейският съюз не се възприема като неутрален арбитър в сферата на вътрешните конфликти. Платформа, на власт от 2007, беше се опитвала да направи от Полша образцов европейски ученик, в противоположност на онова, което по собствения език на партията е вид „свадлива, хаотична и разхвърляна източноевропей-

ска „демокрация““. Нейният образован в Оксфорд външен министър Радослав Сикорски обяви в една много известна реч от 2011 в Берлин, че се страхува от немската мощ по-малко, отколкото от немското бездействие, с което на практика помоли Меркел да поеме изцяло ръководството на ЕС. Платформа подкрепяше напълно германската канцлерка по време на Еврокризата. От своя страна Меркел проведе санкции срещу Русия след присъединяването на Крим, въпреки значителната съпротива от страна на германските бизнес-среди. През миналата есен Полша обеща да приеме 7,000 бежанци, с което се разграничи от Орбан и други източноевропейски водачи. По време на предизборната си кампания Качински пък обеща да не приема абсолютно никакви бежанци – и не просто го обеща, но и „предупреди“ сънародниците си, че бежанците могат да носят със себе си паразити и „болести, които са силно опасни и не са били срещани в Европа от дълго време насам“.

Трудно е да се избегне усещането, че Централна Европа изживява 1989 в обратен ход. През онези години мирните революции в името на либералната демокрация се разпространяваха от една комунистическа страна към друга. Днес сме свидетели на появата в региона на един нов Авторитарен Интернационал – с потенциални членове Словакия, Чехия и може би Хърватска, заедно с Унгария и Полша. Удобна илюзия е, че либералните демокрации вършат множество грешки, но в края на краишата винаги успяват да се самокоригират, докато авторитарните режими не са в състояние да признаят грешките си и евентуално биват поваляни от собственото упорито преследване на злополучни политики. Както Орбан, така и Качински извлякоха поуки от предишните си периоди на управление (съответно 1998-2002 и 2005-2007), през които бяха съумели да отчуждят дълбоко големи части от обществата си и да осъзнайат, че някои независими институции, като върховните съдилища, са сериозна пречка пред осъществяването на програмите им. Наблюдателите бяха се надявали, че, ако получат втори шансове за управление, и двамата политици ще се окажат по-малко поляризиращи и по-държавнически настроени. Вместо това се оказа, че те са научили един много по-различен урок:proto-авторитарните управления не трябва да се задоволяват единствено с воденето на културни войни. Освен това те трябва и да превземат по-важните институции като законодателните органи и медиите. И колкото по-бързо се действа в посоката на институционалните преобразования, толкова по-лесно ще бъде и да се отразява

критиката, идеща отвън страната. ЕС придава огромна важност на спазването на коректни – тоест бавни – процедурни подходи. Той винаги ще се опитва да постигне консенсус или поне компромис. И способността да се говори по „правилния начин“ с Брюксел – тоест да се изпълнява онова, което Орбан нарича „пауновия танц“, който той трябвало да танцува пред западните публики – предоставя жизнено важно време за укрепването на нещото, което днес Орбан открито нарича у дома си „нелиберална държава“. Това, както можем да си представим, сигурно са били и „научените уроци“, които Орбан е преподавал на Качински по време на частната им среща в южна Полша в началото на тази година.

Нито Орбан, нито Качински изпитват някакви задръжки във връзка с директната измама: по време на предизборната си кампания през 2010, в резултат на която дойде на власт, Орбан никога не беше споменавал, че би желал да промени решително конституцията на страната. Но след това той прокара конституция, поддържана единствено от собствената му партия. По време на полската избирателна кампания от миналата есен PiS говореше за „диалог“ и се придържаше към една предимно икономическа платформа за намаляване на пенсионната възраст и предоставяне на повече социални помощи за семействата. Партията предложи като кандидат за премиер-министрър Beata Шидло – една много по-малко разделителна от Качински политическа фигура. На практика обаче както Шидло, така и настоящият президент на страната, политикът от PiS Анджей Дуда, следват заповедите на Качински, който си остава просто обикновен член на парламента. Той е най-силният човек в Полша, но заедно с това изцяло неотговорен за действията на „своето“ правителство. Тази ситуация напомня странно за комунистическите времена, когато решаващата политическа фигура често беше „просто“ генералният секретар на комунистическата партия, а не официалният ръководител на правителството.

Когато ЕС започна да се тревожи за състоянието на полската демокрация, Качински започна да следва правилата на играта, измислени от Орбан, Също като Орбан той се преструва, че конфликтът се върти около ценности, а не около основни демократични институции. Той заклеймява вътрешните си критики като врагове на нацията – „поляци от най-лошия сорт“ – които били генетически предразположени към измяна. Външният му министър се надсмива над визията за „ново смесване на културите и расите – някакъв нов свят на велосипедисти

и вегетарианци, които ... се борят срещу всякакви форми на религия“. Нека отбележим, че, според PiS, това бил светът, проповядван от техния конкурент, Платформа, която е излязла съсноцентристка партия.

И все пак има важна разлика между стратегията на Качински и павловия танц на Орбан около ЕС. До кризата с бежанците Орбан никога не беше си позволявал да критикува Германия директно. Той знаеше много добре, че християндемократите на Меркел са основната сила в наднационалната консервативна Европейска народна партия (EPP), която на практика предпазваше Будапеща от критиката на ЕС. Но PiS не е член на EPP; тя е в съюз с торите на Дейвид Камерън и други евроскептични партии. Варшава се опитва да представи идещата от Брюксел критика като нещо, което се диктува от Берлин, а заедно с това експлоатира по циничен начин спомените от Втората световна война, както и един вид [традиционнa] образност, представяща Полша като вечен мъченик. Министърът на правосъдието на PiS се опитва да подхване игра на тантото-за-танто, като твърди, че на практика германските медии не са свободни, защото са били инструктирани от политиците да не отразяват правдиво нападенията срещу жени в Кьолн през новогодишната вечер на 2016. Засега Германия отказва да играе по същите правила, като оставя всички диспути по въпросите на демокрацията на ЕС. По време на една скорошна визита във Варшава, германският външен министър Франк-Валтер Щайнмайер подчертава позицията на страната си, използвайки цитат от либералния полски философ Лешек Колаковски, който е казал, че „не всеки обича броколи, но това още не е причина да се разваля едно приятелство“.

А междувременно полското правителство обвинява ЕС, че с разследването на възможните нарушения на принципите на Съюза, той не зачитал полското право на суверенитет. Но реалният проблем е не в това, че Брюксел не притежава мандат за защитаване на демокрацията в страните-членки на ЕС; проблемът е в това, че там явно липсват средствата за осъществяването на този мандат. Резултатът от конфронтацията най-вероятно ще се окаже пореден случай, при който ЕС ще изглежда като империалист по амбиции, но импотентен на практика, както се оказа по времената на Еврокризата и във все още продължаващата криза на бежанците.

Брюксел не е снабден с достатъчно добър инвентар за водене на културни войни. Но от него се очаква да защитава ценностите, на които се

основава Съюзът. През късните 1990 години, по време на продължителната подготовка за източното разширение от 2004, Австрия и Италия настояваха за въвеждането на механизъм, който да позволява провеждането на санкции срещу страни, нарушили тези ценности. По ирония на съдбата първата страна, която се оказа подложена на тези санкции, беше самата Австрия. В началото на 2000-та година австрийските християндемократи влязоха в коалиция с крайно дясната Партия на свободата на Йорг Хайдер. И тъй като тогавашното австрийско правителство не беше извършило нищо, което можеше да се разглежда като наруширане на базисни ценности, тогавашните четиринаесет останали страни-членки постановиха прокарването на двустранни, до голяма степен символични санкции срещу Виена, като например отказ да се приемат австрийски кандидатури за постове в международни организации. Канцлерът Волфганг Шюселе ловко разпространи впечатлението, че доминиращите френски и особено германски политици се опитват да се нахвърлят върху алпийската република. В края на краищата един комитет от мъдреци, набързо събрани от Брюксел, постанови, че във Виена всъщност нямало нищо истински грешно. Взаимните санкции бяха отменени.

Брюксел се опита да си извади поука от този широко възприеман като катастрофа PR-прецедент. Беше въведена т. нар. „предупредителна фаза“, преди да стане възможно правата на някоя страна-членка, нарушила правилата, да бъдат замразени. Но тази предварителна тревога никога не беше включена в действие, когато през 2010 Орбан започна да изгражда онова, което, на подходящ оруелски език, самият той наричаше „система за национално сътрудничество“. Проблемът, оказа се, е в това, че четири пети от страните-членки трябва да се съгласят, че е налице „рисък“ от наруширане на фундаментални ценности, за да може евентуално да се доведе дадена страна до фазата на предупреждението. За да се стигне пък до евентуални санкции е необходимо съгласието на всички страни-членки. Множество национални лидери ще са на мнение, че неща като посочване с пръст, засрамване и наказване, са малко в повече за сегашна Европа: Брюксел вече има право да казва на страните от Еврозоната какви национални бюджети могат да имат, както и да инструктира някои от тях колко мюсюлмани могат да приемат. А сега ще изглежда така, сякаш той раздава и лекции по демокрация. Орбан

вече официално е заявил, че ще подложи на вето евентуалните санкции срещу Варшава.

Но Полша все още не е изгубена.¹ В Унгария партията на Орбан разполагаше с достатъчно места в парламента, за да създаде каквато си поиска конституция, като с това ефективно се защити от обвиненията, че новата „нелиберална държава“ е незаконна. За разлика от нея, PiS на Качински не разполага с достатъчно мнозинство, за да подложи на предизвикателство полската конституция и [по неволя] трябва да продължава да нарушава сегашната. В резултат от това поддръжниците на полската опозиция демонстрират в подкрепа на плуралистката, включваща правата на всички конституция, в чийто широко възхваляван увод се е намерило място както за католически, така и за хуманистки, тоест нерелигиозни, ценности. Поляците са уверени, може би малко прекалено уверени, че тяхното гражданско общество, с дългата му традиция на съпротива срещу всякакви авторитаризми, превъзхожда унгарското (което **полският наблюдател Адам Кржемински** нарича „незряло“ в сравнение с полското). Десетки хиляди излязоха по улиците през последните седмици, за да протестират, често пеейки националния химн, понякога облечени във фланелки с надписи „поляци от най-лошия сорт“. Координацията се осъществява от KOD, Комитета за защита на демокрацията, по аналогия с KOR – легендарна дисидентска организация от 1970-те. В Полша има много енергична и жива сцена на млади интелектуалци в двадесетте и тридесетте си години, с успешни списания и мрежи, намиращи се вляво от центъра – всъщност някои либерални тухашни групи като *Kultura Liberalna* и *Krytyka Polityczna* вече са добре известни из цяла Европа. Отсрещната страна обаче разполага с католически радиостанции и части от църковната йерархия, които открито подкрепят PiS.

ЕС може да се надява, че ситуацията евентуално ще се самокоригира, както го направи Италия след Берлускони. Или пък може да се разиграе окончателния коз на съюза: Брюксел може да започне да преразглежда фондовете, които в хода на годините допринесоха толкова много за полското икономическо чудо (в днешни долари размерите им са по-големи от онези на плана Маршал, заделен някога за цялата следвоенна Западна Европа). В Унгария субсидиите на ЕС – не по-малко от шест процента

¹ Намек за първия ред от полския национален химн. Бел. пр.

от тукашния БВП – функционират по същия начин, по който петролът функционира за арабските автокрации: те помагат да се държи народът доволен, като предоставят работни места, особено във връзка с инфраструктурни проекти; нещо повече, те могат да бъдат разпределени сред „свои хора“, с което помагат да се циментира властта. Антикорупционната служба на ЕС е обвинила Унгария в кражбата на 8,3 miliona долара, които са били предоставени... за антикорупционни мерки.

Остава да се изчака, за да се види какво ще прави правителството на PiS с европейските пари, но при всички случаи пледоариите за ограничаване на европейската помощ не са ограничени от наличието или липсата на свидетелства за директни злоупотреби. Съюзът се основава на принципа за взаимно доверие и, както се уточнява в договорите му, „задължението за лоялно сътрудничество“. Неформалните преговори за следващия голям бюджет на Съюза вече започнаха. Защо да се плаща на хора, които подкопават основите му, за да останат сами на власт? Защо да се купува броколи за хора, които и без това казват, че не го обичат?

Ян Вернер Мюлер е асистент-професор в университета Принстън, САЩ.

Коментари (3)

- 04-03-2016 | **Никола**

Не би било лошо най-напред да се потърси отговор на въпроса защо зряло общество (според текста имам право така да нарека полското) след осем години управление на демократичната Платформа (пак според текста – в противодействие на авторитарния ПИС) отхвърли това управление толкова решително при положение, че в основата на политическата доктрина на Платформата беше totally разобличаване на ПИС

като националистическа, антидемократична и тоталитарна партия. Как така Качински, който осем години беше най-лошото, което може да се случи на Полша, успя да спечели изборите с мнозинство, което и Платформата не беше постигала.

- 07-03-2016|**Петър**

Бих искал да уточня, че Платформата съвсем не е Християн-демократическа партия(въпреки че в Европарламента е член на тази фракция) Тази партия не нито христианска, нито демократическа. Спечели предишните избори като дясна либерална партия, а загуби тези като лявоцентристка. Разочароването на поляците от Платформата е огромно, а тази статия е поредният плач на Германия, която не може да преглътне факта, че „Пруското крило“, както наричат Платформата се провали.

- 08-03-2016|**Зара**

Статията е свидетелство за абсолютно преиначаване на политическата обстановка в Полша. Авторът би трябвало да знае, че сега действащото правителство, както и президентът, са избрани чрез демократични избори и с доста голямо мнозинство, и най-малко поради това не може да се нарече авторитарен курсът на Полша, нито пък Качински да се сравнява с комунистическите диктатори. Много тежки думи и обиди за политиката на Полша – все едно, че чета „Gazeta Wyborcza“ на български.

Почетният орден на Ян Грос

Автор(и): Ана Биконт

1.

Ние поляците имахме президентски избори миналата година. В един телевизионен дебат – най-важният дебат в цялата надпревара – двамата кандидати си задаваха въпроси. Първият рунд от тези въпроси, задавани от кандидата Анджей Дуда, не се занимаваше със състоянието на полската икономика, нито с отношенията с Украйна или Русия. Вместо това той беше посветен на едно престъпление, извършено преди 70 години в **Йедвабне** – селце в североизточна Полша, където полски католици са изгорили еврейските си съседи. Всичко това беше разкрито десетилетия по-късно от полско-американския историк Ян Грос, днес професор в Принстън. Дуда укоряваше опонента си, тогавашния президент Бронислав Коморовски, че е позволил на поляците „да бъдат погрешно обвинявани от други, че са участвали в Холокоста“. Той попита защо президентът не се е опитал да защити доброто име на Полша.

Изборите бяха спечелени от Анджей Дуда, кандидатът, който решително отричаше мъчителната истина от Йедвабне. Новият президент обяви след това „нова стратегия на историческата политика“, която щяла да подобри възприемането на Полша по света. Тази политика вече е в ход. И един важен компонент от нея е кампанията против Ян Грос. През януари президентът Дуда отиде в Министерството на външните работи, за да получи мнение по въпроса за отнемането на Полския орден за заслуги, даден преди това на Грос. Според говорителя на офиса, Президентската служба е била засипана от писма на гневни граждани, настояващи точно за това. Президентът не можел просто да игнорира – или накара да замълчат – тези гласове.

Всичко това се получи като мрачна шега, имайки предвид, че в следващите мразовити дни хиляди хора излязоха по улиците навсякъде в Полша, за да протестират срещу новите политики на президента, но

този път гласовете на протестиращите си останаха напълно нечути. Ние протестирахме срещу заплахата към демокрацията, очертаваща се след отказа на президента да закълне трима законно избрани съдии в Конституционния трибунал. Ние протестирахме – демонстрации бяха проведени в 36 града – в името на свободата, против действията на едно правителство, ограничаващо гражданските свободи по най-различни начини: чрез нови регулатации на наблюдението, нови криминални процедури, политизация на обществените служби и изземване на обществените медии от страна на управляващата партия. Ние пишем и писма. Те остават без отговори. В защита на Грос най-известните полски интелектуалци написаха протестни писма, а историкът **Тимъти Снайдър** от Йейлския университет обяви, че ще се откаже от собствения си Полски орден.

Грос, чийто орден е поставен сега под въпрос, беше преди това на два пъти отличаван от полската държава.

Първият път беше през 1996 (преди да започне да пише книгите, които разгневиха толкова много поляци). Той получи Почетния орден на Република Полша за книгите си, посветени на нелегалните държавни структури по време на Втората световна война и полските деца, изпратени в Сибир, както и за собствената му съпротива срещу съветското управление, за участието си в протестите от 1968 и подкрепата за независимото съпротивително движение след емигрирането му.

Вторият път беше символичен. Той се случи на 10 юли 2001, на шестдесетата годишнина от **престъплението в Йедвабне**. Тогавашният президент Александър Квасниевски се извини към жертвите в церемония, излъчвана от телевизията по целия свят. Всичко това се дължеше на сравнително тънка книжка, написана от Грос, на име *Съседи: унищожаването на еврейската общност в Йедвабне, Полша*, публикувана една година преди това. Книга, която постави в ход цяла лавина, най-големият дебат в Полша откак тя беше отново извоювала независимостта си през 1989.

Именно този втори Почетен орден правителството се опитва да отнеме на Грос и да изличи от обществената памет. И докато се занимават с това, те се опитват да отнемат и ордена, който той получи за абсолютно безспорни заслуги пред Полша, даже и според наложените наскоро политически критерии.

2.

Преди няколко години в Краков наблюдавах как група фотожурналисти се бълскаха около Грос, опитвайки се да намерят по-добър ъгъл, от който да го заснемат с кипа¹ на главата. Събитието се въртеше около книгата му *Страх: антисемитизъм в Полша след Аушвиц*, в която се говореше за погрома в Киецце и други случаи на убийства на евреи веднага след края на войната. Организирано беше от ежегодния Еврейски фестивал, който се провежда в синагогата Купа в Краков – място на множество културни събития, където всеки посетител получаваше на входа кипа. Снимките, на които Грос носи на главата си „еврейски оглавник“ се появиха по заглавните страници на всички вестници и бяха показани по телевизията. Посланието беше ясно: Грос е евреин, а следователно чужденец, външен човек, а следователно лъже. Може би си струва тук да се отбележи, че от Втората световна война насам, в резултат на Холокоста и изместването на полските граници, почти всички поляци са от полски произход.

Произходът на Ян Грос би трябвало да се води по майчината му страна², но очевидно това не е достатъчно. Хана Шиманска-Грос произхожда от заможно селско семейство; след като написва книгата за Йедвабне, Ян даже открива, че първият кастелан, или управител, на областта Ломза, където се е случила трагедията от Йедвабне, е бил негов предшественик. По време на Втората световна война Хана Шиманска-Грос е работила за нелегалното съпротивително движение, Армия крайова (АК). Докато разпространявала нелегалните издания на АК, тя се срещнала със Зигмунт Грос, който се криел, а след войната станала негова жена. Когато Ян Грос беше обвинен, че никога не е писал за помощта, оказвана на евреи от поляци, той обясни, че сам е плод на една такава помощ, но онова, кое-то го интересува е какво ли точно се е случило [в Полша], за да започнат поляците, които наистина са спасявали евреи по време на Холокоста, да се страхуват да говорят за това след войната.

Ян Грос има безброй много заслуги пред Полша (същото важи и за еврейските му предшественици). Може да се каже, че той е играл роля в съпротивата още от самото си детство: в гимназията, на 14 години, той създава нелегална организация на име *Клуб на търсачите на противоречия*, заедно с **Адам Михник** (който е бил на 15). Във Варшавския уни-

1 Еврейска церемониална шапчица. Бел. пр.

2 Преценяването на произхода при евреите се води по майчина линия. Бел. пр.

верситет той е част от студентските групи, които организират протести. След един особено шумен митинг в двора на университета през март 1968 Грос е арестуван и прекарва пет месеца в затвора. През 1969 той и семейството му напускат Полша поради антисемитските кампании. Подобно на множество други емигранти, които са по същество изхвърлени от Полша и чието гражданство е отнето, Грос поддържа полското съпротивително движение, като разпространява информация за дейността на активистите в чужбина. Той е съосновател на фантастичното емигрантско списание *Aneks*. Пише дисертацията си в Йейл върху полското съпротивително движение [по време на войната]. По-късно тя става основа за книгата му *Полското общество под германска окупация*. В средата на 1970-те години Иrena Грудзинска-Грос и Ян Грос попадат на уникална документация за полски граждани, депортирани в дълбините на СССР. Публикуват я на полски език като книга, озаглавена *През 1940, мамо, те ни изпратиха в Сибир*. През 1980-те, въз основа на документи, издирени най-вече в архива Хувър, Грос пише книгата *Революция от чужбина: съветското завладяване на полска западна Украйна и западна Белорусия*.

Самият той ми каза: „Писах за преследването на поляците, а евреите не са част от полската история. Евреите се изследват от учени от други области. Дори и аз бях сляпо приел това разграничение“.

Докато накрая открива документи, които завинаги ще променят онova, което пише. Първият е непознат откъс от доклад на [Ян Карски](#), куриер и емисар на Полското нелегално правителство. Карски пише, че отношението на обществото като цяло към евреите е предимно изпълнено с безразличие, често безмилостно и че това създава „нещо като тесен мост, на който германците и голяма част от полското общество се пресрещат достатъчно приятелски“. Когато по-късно открива свидетелствата на Шмул Васерщайн от Йедвабне, който описва как семейството му, както и цялото еврейско население на селото, е било изгорено в една плевня от полските си съседи, това се превръща в основа за книгата му *Съседи*, която завинаги промени полското съзнание. Макар, разбира се, не съзнанието на всички поляци. Ярослав Качински, основателят на сегашната управляваща партия в Полша, Ред и Справедливост (PiS), както и водещ играч в полската политика, е заявявал, че *Съседи* е анти-полска клевета и резултат от анти-полската истерия на Грос.

След *Съседи* се появиха *Страх и Златна жътва*, написани заедно с Иrena Груджинска-Грос. Появата на всяка от тези книги беше голямо съ-

битие дори и в Полша, където те предизвикаха ожесточени дебати. Стилът на Грос допринася в голяма степен за това ожесточение: той е емоционален, възбуждащ и принуждаващ читателя наистина да се бори с материала. Златна жътва започва с фотография на поляци, хванати от полицията след войната, докато са копаели на мястото на бившия концентрационен лагер Треблинка в търсене на златни зъби и други ценности. Авторите пишат, „Ние започваме да разбираме... че обичайната реакция на поляка срещу евреи, срещнати в арийската страна... е била по-скоро да ги предава, отколкото да им предложи скривалище. ... Ето защо фотографията на селяните от Треблинка – без съмнение, „нормални, обикновени, трудолюбиви, религиозни и притежаващи цяла поредица други добродетели“ – освен, че предизвиква отвращение, е толкова плашеща: Ние не можем да знаем със сигурност дали някой ден тя няма да бъде открита и в собствения ни семеен албум“.

Заедно с издаването на книгите на Грос се появиха много пиеси, артистични изяви и романи за съдбата на евреите в Полша. Ще дам само един пример за това как написаното от Грос вече е навлязло в областта на популлярното съзнание. В полския роман *Нощта на живите евреи* главният герой живее в жилищен блок, изграден на мястото на бившето Варшавско гето, което е било изгорено до основи. Убитите евреи започват да излизат от мазето на сградата и да се качват в апартамента му. В романа има и един Дядо, сякаш взет направо от някой семеен фотоалбум, който произнася монолог пред главния герой и приятелката му, разказвайки как е прекарал войната: „Ние също имахме партита, знаете ли – да не мислите, че вие сте първите, които са измислили всичко това? Спомням си как се срещахме с приятелите ми и излизахме да търсим момичета, да танцувахме, да пием, просто да лудеем, да опитаме нещо. Седях в градчето – джобовете ми пълни със златни зъби. Морето ни беше до колене!“ Интересното е, че авторът на тази книга, Игор Остахович, беше по онова време служител в правителството на Доналд Туск. Без съмнение нещо такова не би могло да се случи днес.

3.

През септември 2015 Ян Грос написа статия за *Project Syndicate*, в която се тревожеше от липсата на солидарност към бегълците, докато в Европа се разгръщаше съответната криза. Той открива причините за това

в полските поведения по време на Втората световна война и факта, че поляците не са преработили миналото си, когато „по време на войната поляците са убили повече евреи, отколкото германци“.

Министерството на външните работи окачестви този текст като „исторически неточен, злостен и обиден за Полша“, а Полската прокуратура започна да разследва Грос. Основата за това беше един параграф от Криминалния кодекс: „Публичното обиждане на полската нация или република се наказва със затвор до три години“.

Фондацията, подходящо наречена „Полска анти-клеветническа лига“ организира петиция и кампания за писане на писма, с която да се направи опит за отнемане ордена на Грос. Примери за стила на фондацията: „Грос е изключително опасен клеветник“, „Грос е пресякъл всички възможни граници в оплюването на Полша“, „Грос е смъртоносна заплаха за Полша“. Сред членовете на управителния съвет на тази фондация се намират заместник-министърът и министърът на културата, насърко назначени от крайно десния режим.

През януари президентът Дуда се обърна към министерството на външните работи с молба за мнение по въпроса за отнемането на Почетния орден на Грос (който беше получил отличията си именно по нареждане на Външното министерство). Не мисля, че ще се стигне до това, нито пък отнемането на ордена е най-важният въпрос в момента. Важното тук е търсенето на изкупителна жертва, всяването на омраза и затварянето на съзнанието пред някаква въображаема обсада. Когато потърсих в Гугъл имената на Грос и Магиеровски (шефът не президентската прес-служба, който е говорил публично против Грос), резултатът бяха последните туийтове [на Магиеровски], начело на които беше нечий туийт по адрес на Грос: „Отнемете гражданството на гадината. Лай-но такова!“ Именно този тон постепенно се усиства в Полша. Десницата става все по- и по-крайна, като разширява кръга на враговете си и говори все по-често на езика на омразата. Децата на Ян Грос ми казаха, че са помолили баща си да придърпва шапката си по-надолу, когато е на улицата в Полша, от страх за сигурността му.

Всичко това прилична на *déjà vu*. По комунистически времена властите също смятаяха, че могат да определят какво може да се говори публично. Човек можеше да свърши зад решетките за три години, заради мнения, изказани в писмо, изпратено в чужбина. Най-тежкото нарушение беше да се публикува критика в пресата на Германската федерална

република. Анти-германската омраза караше много граждани да мислят, че властите са прави в това. Статията на Ян Грос за бегълците, първоначално публикувана в американския сайт *Project Syndicate*, беше публикувана и в германския вестник *Die Welt*, както и на много други места. Сега при всяко споменаване на статията в полските вестници, по телевизията или в официални заявления, това винаги включва и злокобните думи *Die Welt*. И за нещастие всичко това работи. В определен смисъл е силно интересно да се наблюдава как нашето крайно дясното правителство възпроизвежда днес старите комунистически навици.

Трудно е да се залъгваме с мисълта, че идеята за отнемането на ордена на Грос е еднократно ненормално изключение. Атаката срещу Грос не е атака единствено срещу него. Тя е атака срещу свободата на словото и срещу независимостта на научната мисъл. Със сигурност трябва да се очакват и други такива случаи.

4.

Разкритията на Грос за престъплението в Йедвабне доведоха до революция в полското мислене за полско-еврейските отношения. Полша се намираше в авангарда на европейските нации, преработващи военното си минало. Но в момента се случва нещо като контрапреволюция, която поставя край, според твърденията на новото правителство, на „педагогиката на срама“. Само дето това не е изобретение на новите власти. Основите на това мислене са положени отдавна. Контрапреволюцията в Полша върви вече в течение на няколко години. Изпращането на случая срещу Грос до прокуратурата се случи при предишното правителство (десният кандидат стана президент през август 2015, а дясното правителство дойде на власт през ноември същата година).

Някои елементи на революцията, както винаги се случва в историята, все пак са били абсорбираны. Престъплението в Йедвабне, както и погромът от Килце от 1946, се появяват в главното изложение на новооткрития **Музей на историята на полските евреи във Варшава**. Полският център за изследвания на Холокоста, виден научен център, върши великолепна работа, публикува много добро списание и чудесни книги. Но трудните и болезнени страни от историята на полско-еврейските отношения са изтласкани по границите на обществения дебат. Днес е време, в което се говори за това колко добро са извършили поляците на

евреите – за това говорят историците, правителството, държавните институции, министерството на външните работи и медиите.

За мнозина поляци най-важното около Холокоста е да се докаже на света, че поляците са се държали по образцов начин през този период. „Какво ще си помисли светът за нас?“ винаги е бил натрапчив въпрос тук. И разкритията за престъплението в Йедвабне направиха въпроса за полско-еврейските отношения по времето на Холокоста още по-чувствителен. Днес той е нерв, който кара полското его да страда.

Обикновено историческите ни герои са били хора, загинали във въстания и войни. Днес ние имаме двама национални герои, които се опитваме да популяризират в чужбина: Ян Карски, който е информирал западните правителства и президента Рузвелт за лагерите за унищожение на евреи, както и [Ирена Сендлер](#), която е спасявала еврейски деца. Те са хората, които трябва да оформят задължителния канон на онова, за кое то се говори когато става дума за полското отношение към евреите през Втората световна война. Те са се опитвали да разтърсят равнодушието на света, да посочат мъченията на евреите. Те са спасявали евреи, макар в тогавашна Полша това да се е наказвало със смърт.

Ян Карски и Ирена Сендлер (както и жените, които са симпатизирали на каузата ѝ) са фантастични хора, но тяхното съчувствие към евреите не е представително за общо-полското отношение по време на войната. Повечето от хората, спасявали евреи, са били отделни личности, действащи напук на преобладаващите норми и страхуваващи се да говорят дори и след войната за онова, което са направили, зад а не бъдат отълчени от обществото си.

Твърдението на Грос, че по време на войната поляците са убили по-вече евреи отколкото германци, колкото и трудно за приемане, е за мен неоспоримо. Нивото на предателства и убийства на евреи, извършени по време на войната, е смайващо. В продължение вече на много години аз съм водила интервюта с оцелели хора, изследвала съм множество архиви и аз мен все още е трудно да приема изцяло информацията, която чувам и чета. На всяко кътче от [полската] карта, където се случи да попадна, аз откривам евреи, убити от съседите си.

Като полякиня аз бих желала историята на полско-еврейските отношения да бъде такава, каквато я представят сегашните власти, а не каквато е описвана от Ян Грос. Бих предпочитала същото и като еврейка. Сред роднините ми, живеещи в Скрихишин, малко селце в източна Полша, не

е оцелял нито един човек, останал там по време на Холокоста. В новата, подобрена версия на историята сигурно щеше да бъде пощадено поне едно дете, скрито от някой съсед. „Работя върху света/ [в една] поправена, подобрена версия“, е писала нашата поетеса и Нобелова лауреатка Вислава Шимборска. Но онова, което подхожда на поетесата, не подхожда на политиците.

Ана Биконт е полска журналистка и сътрудничка на *Gazeta Wyborcza*, водещият полски вестник, при чието основаване през 1989 е била активна участничка. Тя е авторка на книгата „Престъплението и мълчанието“, за която е носителка на Европейската литературна награда за 2011 г.

Коментари (6)

- 07-11-2016|**Златко**

Надявам се поне младите хора в България – някои от тях – да са запазили в душите си по някоя и друга... как се казваше, май беше „искрица“, която може и да се поразпали малко от сиянието на един толкова непреклонен човек...

- 16-11-2016|**Българин от БАН**

Българин учили и живяли дълго в Полша

Само болен, злобен мозък може да твърди, че „по време на войната поляците са убили повече евреи, отколкото германци“. Знае ли този извратен лъжец и циник Грос колко поляци са убити от немците, защото са укривали евреи? Не знае ли какво са правили с поляците след войната шефовете на специалните служби, почти всички евреи, евреите прокурори и съдии? Храни куче, за да те лае, казва нашата поговорка.

- 16-11-2016|**Златко**

Уважаеми господине от БАН, Грос е експерт в областта, в която прави оценки – и в забележката под линия, свързана с тази оценка, има съответни аргументи. Във вашия анонимен коментар, напротив, има единствено кръчмарски заявления и обиди. Нищо ново под слънцето, като добавим и вечно неприятното усещане, че откъм България (или поне нейната говореща из Интернет населенческа част) по принцип не може да се чуе нищо друго освен арогантни и агресивни глупости, глупости и пак глупости...

- 16-11-2016|**Златко**

А със споменаването на Българската академия на науките не вършите нищо друго освен поредна лоша услуга на дълбоко обезкъренената си, дълбоко импотентна „научна“ институция. Мдаааа...

- 16-11-2016|**Българин от БАН**

Българин от БАН

Господине Златко, Грос е експерт в областта на лъжата и злобата и това е очевидно. Защо не сте го разбрали?

ПиС и полската история

Автор(и): Матеуш Мацини

Как Партията използва миналото, за да оформя бъдещето

На 5 април Полският върховен административен съд издаде постановление, с което се позволява на правителството да съчетае в едно [Националния музей на Втората световна война](#), в Гданск, с Музея Вестерплате – по-малка институция,увековечаваща първата битка от войната между германските и полски войски, в същия град. Музеят на Втората световна война беше създаден от либералното правителство на бившия министър Доналд Туск през 2008 и той представя конфликта от международна перспектива, опитвайки се да отразява универсалността на страданието, причинено от него. Управляващата днес консервативна партия Право и справедливост (PiC) отхвърля такова представяне на нещата, твърдейки, с думите на министъра на културата Пiotr Gliński, че то „не поставя достатъчно силен акцент върху полската гледна точка“.

Решението на съда е последният епизод от продължаващата борба между полските либерално настроени еврофили и евроскептичните консерватори относно това как да се подхожда към полската история. Откак PiC пое властта през късната 2015, тя постоянно критикува ролята на полските либерали през късната комунистическа епоха и представя историята на полското след-преходно ръководство като катастрофална. Партията успява в това отчасти и поради факта, че самите полски либерали не успяха да намерят удачен подход към трънливото минало на страната, виждайки сравнително малко политически изгоди в, примерно, увековечаването на нейния [демократичен преход](#). Това създаде вакуум, който днес PiC запълва, обслужвайки своите собствени цели.

Миналите господари

Откак ПиС взе властта Полша е залята от вълна от официален исторически ревизионизъм. Първо, някои политици на ПиС започнаха да внушават, че важни фигури от прехода, които днес служат като опозиционни законодатели, всъщност са били съюзници на бившите комунистически власти. През декември 2015, говорейки на събитие в чест на полските бунтове от 1970, президентът Анджей Дуда заяви, че след-преходните водачи на страната били третирали „[комунистическите престъпници](#)“ като „[хора на честта](#)“. Коментарите му бяха повторени от други представители на ПиС, като заместник-министъра на вътрешните работи Ярослав Зиелински, който обвини заместник-говорителя на Сената Богдан Борусевич – бивш член на профсъюза „[Солидарност](#)“, че бил [покровителствал комунистически информатори](#) по време на едно по-скорошно гласуване за намаляване пенсийте на бившите сътрудници на тайните служби.

За полските либерали [преходът](#) представлява рядка история на успех сред посткомунистическите държави: през 1990-те страната е изградила здрава демокрация и стабилна финансова система. Дуда и Зиелински се обръщат към поляците, които вместо това смятат, че либералите от времето на прехода са позволили на бившите комунистически елити да запазят голяма част от влиянието си, с което са подкопали демократизацията на Полша и са изключили много граждани от достъп до плодовете на икономическия растеж.

Офанзивата достигна апогея си през февруари 2016, когато Институтът за национално припомняне – изследователска организация, свързана с полското правителство – пусна в обръщение електронни документи, които изглежда доказваха, че Лех Валеса, една от иконите на полската антикомунистическа съпротива, както и енергичен критик на ръководството на ПиС – бил сътрудничил на тайната полиция на комунистическото правителство през 1970-те. Официозите на управляваща партия видяха във всичко това ясна възможност [за отплата]: Яшек Сасин, законодател на ПиС, предложи Валеса да бъде лишен от статуята му на икона на Солидарност и бъде заменен от братята Качински, плюс някои други. Вярно е, че Ярослав Качински – както и брат му Лех, бившият полски президент, който загина в самолетна катастрофа през 2010 – е играл важна роля в Солидарност, а също е възможно Валеса да е

бил информатор преди формирането на профсъюза. Но интензивността, с която ПиС тласка поляците към преобръщане на полската история с главата надолу е наистина удивителна.

Също толкова удивителна е и липсата на съпротива от страна на полската либерална опозиция. Разкъсвани от вътрешни конфликти, отвлечани от ежедневната политика, полските либерали се опитаха да защитят Валеса и други висши фигури, но не реагираха на подлежащата тенденция: променената интерпретация на най-новата полска история. Когато либералната законодателка Камила Гасюк-Пихович твърдеше през януари, че „[въпросите на историята трябва да бъдат оставени на историците, а не на политиците](#)“, тя, също като други хора от опозицията, не успяше да разпознае степента, до която действията на ПиС бяха вече направили подобно разпределение на труда невъзможно.

Колебливата реакция на либералите е резултат от една по-широка неспособност за подобаваща оценка на полската история. През 27-те години на преход към демокрация либералните поляци най-често избягваха конфронтацията с миналото. Изглежда те смятат, че такъв род конфронтация би била свързана с рискове от скъпо струващи разногласия. Помислете например за наследството на Разговорите на кръглата маса от 1989 между комунистическите власти и демократичната опозиция: някои бивши членове на Солидарност поставят под въпрос отстъпките, направени към бившите официози на режима и по този начин разглеждат разговорите повече като провал, отколкото като успех. В резултат на това годишнините от разговорите често са били маркирани от полемики и липса на официално единство – както например през 2009, когато възпоменателните чествания бяха проведени паралелно от тогавашния президент Качински и от някои участници в разговорите.

В Полша няма официален празник, който да отбележва прехода от комунизма, няма отделен ден, който да увековечава момента, в който Полша е станала демокрация, макар че тази страна съблюдава годишнините на няколко повече или по-малко важни събития от преходния период. От 1989 насам християнското Богоявление е превърнато в официален празник; освен това полското правителство е обявило отново за празници датите, свързани с пролетното подписване на една ранна конституция от 1791, както и създаването през 1918 на Втората полска република. Но никое правителство не е отбелзвало приключването на Разговорите около кръглата маса или изборите от юни 1989 – първите

свободни избори в страната след Втората световна война – по също та-
къв начин, а учебните планове в страната се [занимават само повърх-
ностно](#) с периодите на късния комунизъм и прехода.

Именно този вакуум, създаден от няколко последователни полски
правителства, се запълва днес от ПиС. Партията подчертава моменти на
героизъм и национална слава, но омаловажава спорните въпроси като
ролята на поляците при убийствата на евреи по времето на Втората све-
товна война. Много от тези техники са откровено партийни: миналата
година например правителството смеси в едно честването на самолет-
ната катастрофа, в която беше убит Лех Качински (централно събитие от
историята на ПиС) с честването на [Варшавското въстание](#).

Множество млади поляци, особено политически активните сред тях,
са запленени от полския преход от комунизъм към демокрация, както и
от други повратни точки в най-новата история на страната. Проблемът
обикновено се състои в източниците на тяхното историческо познание.
Търде често то идва от крайно десни организации като националисти-
ческия Национално-радикален лагер или Все-полска младеж, както и
неформални групи като футболни клубове. Такива групи често насярча-
ват един вид [алиберален](#) национализъм, който отхвърля европейската
интеграция, мултикултурализма и религиозното разнообразие, често
в ксенофобска терминология. Разпространени достатъчно широко, по-
добни позиции представляват опасност за самата основа на демокра-
тичното общество. В Полша, както и по други места, най-добрият начин
за подобряване на политическите дебати е чрез спонтанни граждански
движения, които да насярчават фактическото представяне на историята,
освободено от тесни визии за националната идентичност.

Матеуш Мацини е докторант към Лондонския институт за славянски и източноевропейски изследвания и Полската академия на науките.

Коментари (12)

- 21-05-2017|**Искра Баева**

Все пак с риск отново да ме нарушаете, ще направя бележката, че на български името Lech Wałęsa се транскрибира Лех Валенса заради носовката. Има проблем и с други полски имена.

- 21-05-2017|**Яни Милчаков**

Към бележката на Искра Баева – Институт за национална ПАМЕТ, а не „припомняне“ (Instytut Pamięci Narodowej).

Иначе – приличен като курсова работа, но смайващо плосък като заравнището на „Либерален преглед“ текст.

- 21-05-2017|**Златко**

Благодаря и за двете забележки. Не познавам (или съм забравил) много от утвърдените преводи на чужди имена, такива грешки ми се случват постоянно.

Разбираам огорчението Ви от онзи предишен сблъсък, госпожо Баева. Може би е вече време да се придвижим напред. Поднасям извинение и ви приканвам към по-активно участие в коментарите тук. Вече преминах половината на петдесетте си години и се надявам да съм надраснал онази фаза на яростен гняв към всяка критична забележка.

Към професор Милчаков: познавам Ви като добросъвестен и сравнително задълбочен коментатор. Не бих се учудил, ако сте на страната на ПиС в тази борба около историческата памет, но БИХ очаквал няка-

къв по-съдържателен коментар от (сравнително плоското му) отхвърляне. Това е информационен текст, не особено дълбок като анализ, но важен. Битката за паметта тече в цяла Европа, източна и западна. Ще ми бъде интересно да чуя някакви открити мнения. Ако ще се борим, нека се борим, вместо да се щипем.

- 21-05-2017 | **Яни Милчаков**

Скъпи Златко,

Думите Ви „информационен текст, не особено дълбок като анализ“ могат от лингвистична гледна точка, да бъдат дефинирани като синоними на моята оценка. Сега- с неудобството на всяка употреба на „аз“, биографични траектории и пр. аргументи в дискусия, моля като полски докторант, посланик в Полша 4 години и носител на най-високото ѝ държавно отличие да ми бъде призната една ограничена, или най-много средна интелектуална способност за анализ на полските проблеми.

1. Радикалният национализъм не се появява сега и не ПиС е първата му манифестация, а полската комунистическа партия (ПОРП). В историята В Полша по силата на много фактори, както и в страните на Изток от Берлинската стена националкомунизъмът (дискретен или направо панаирджийски като при Чаушеску) се проявява от средата на 60-те. Тенденцията илюстрира полската националкомунистическа разновидност в доктрината на „мочаризма“, персонализиран от името на всевластния в един момент вътрешен министър Мечислав Мочар (между другото и основен резидент на ГРУ в Полша). Мочаризъмът комбинира командноразпределителните принципи на комунистическата икономика и твърдия социален ред с националкатолически, антисемититски, антикосмополитични, антилиберални и антиинтелектуални обертонове. Резултатът-погромът от март 1968 и изгнанието на бъдещи световни интелектуалци (предимно „критични марксисти“, ще рече „ревизионисти“ – Лешек Колаковски, Бронислав Бачко, Мария Хиршович). От този момент (идването на Герек-сам френски кадър в някакъв смисъл) обаче ПОРП се сепна и зачеркна всякакви идейни експресии в името на технократизма, благоденствието и отвореността към Запада. Националконсерватизъмът се ситуира ясно като едно от трите направления в антикомунистическата съпротива, наред с либералното КОС-КОР и синдикалисткото (бъдещата „Солидарност“).

2. Какво става в интелектуалната сфера? Разговорите на Кръглата маса имат предистория в ЕДНА ВАЖНА СПЕЦИФИКА НА ПОЛША – АКТИВНОСТТА НА СИЛНО РЕФОРМАТОРСКО КРИЛО в ПОРП и периферната левица с тежък философски бекграунд- Адам Шаф, Й. Вятр и др. Така интелектуалците и комунисти, и дисиденти от 60-70 в някакъв вид партньорство искат да открият и свържат в полемична система всички възможни аргументи, които да обосноват превъзходството на интелектуалния над институционално – бюрократизирания марксизъм. (цитирам нещо, писано от мен): Сред големите книги на 60-те години е капиталната студия по религиозна антропология на Лешек Колаковски „Религиозно съзнание и църковна връзка. Изследвания върху неизповядваното християнство на XVII век“. Есетата на философа, писани в емиграция след 1968 г., създават интелектуалния фундамент в стратегията на полската съпротива срещу комунистическата система. При появата си книгата в Полша обаче се чете в злободневен алгоричен ключ. Историята на утопичните проекти и човешките надежди в екуменизма, който ще обедини видимата с невидимата църква, ще примери схоластичните спорове за екзегетиката на Светото писание с прозренията в дълбинните му ценности, ще възьари толерантността и свободата на „вътрешната религия“ и ще освободи от церемониала, диктата, принудата и насилието на формалната църковна практика, се разбира като духовна диагноза на несвободното съвремие. Освен интерпретаторски размах и ерудитски блясък у Колаковски говорят емоционалната съпричастност и интелектуалната симпатия в рефлексиите му върху сблъсъка между разума и доктрина, разкъсали драматичните съдби на много религиозни мислители, които трескаво преминават през всички теологични системи на своето време – католицизъм, протестантство, йезуитство, янсенизъм, калвинизъм, мистицизъм- за да създадат поредната идея за обновление на християнството. Иносказание за това, как съществува самотният критичен интелектуалец, все още наричащ се „марксист“, и всички обречени еретици на Новата вяра, (както Чеслав Милош нарече марксизма), сред тягостното битово всекидневие, бюрократичния надзор над културата, блокираното общуване с големия свят, празните колективни ритуали в „единното“ съветизирано общество – при безочливата каствост на властовите привилегии.

3. Да не досаждам, но кого колко ценя може да се разбере от автографа на Лешек Колаковски на книгите му, подарени през 1992 г. от големия

философ и историк на културата, на мое недостойно смирение- 4-те часа с него в София са сред най-щастливите, които съм преживял.

4. ПиС? Не крия, че съм бил близък с някои водещи фигури от тогавашната му структура (ПЦ) и високо ценя тяхната морална и политическа интегралност. Не аз ги избирам да управяват страната-лаборатория на всички успехи, постигнати в пространството между Балтика и Черно море, а поляците.

Поздрави сърдечни!

- 21-05-2017|**Яни Милчаков**

Добавям – това развитие, след компрометирането в МЕГАкорупционния скандал (аферата Ривин) и маргинализирането на посткомунистическата левица доста здравословно оформи полската политическа сцена. Днес тя донякъде наподобява американската- консерватори и либерали. С много по-остра конфронтация, разбира се, но и с типични и ясни определители. Да вметна – при непрестанен икономически бурум! А пък истериите и фантасмагориите, че на полските площи ще лумнат клади с непокорни журналисти и интелектуалци, не си заслужава и да им се изсмееш- Полша (в класацията на Репортери без граници) е на 54 място в света, а виж България на.....116! След Мали, Монголия, Източен Тимор...

И- Златко – дали симпатизирам на ПиС? Отговарям с малко неделен хумор от Чудомир от 1937 г. покрай Испания!

„Де да го знам какъв е, пита ме:

– Вий, каже, на Ларго Кабалеро ли симпатизирате, на Франко ли симпатизирате?

– Ами, как да ви кажа, аз лично симпатизирам на Ларго Кабалеро, ама и на Франко симпатизирам малко..

– Виж ти! Също като мен, също като мен!“

Че и моята работа- Симпатизирам на Гражданска платформа, ама, как да ти кажа- и на ПиС симпатизирам, ей тъй, колкото да е, че и малко отгоре... Просто защото Полша илюстрира много добри дела, постигнати и от двата политически лагера.

- 22-05-2017|**Яни Милчаков**

И още нещо. Интегрално десен човек съм без почти никакви премеси, но признавам и онова, което полската левица даде за просперитета

на днешна Полша. Така, както ценя общия ни полски академичен опит с лявата Искра Баева. Макар че в началото на 90-те нещо се показвахме като депутати от двете страни, с такъв опит и кръгозор нито тя е при-трябала на българската левица (каквото и да значи), нито пък аз-на българската десница (каквото и да значи), И не кадя тамян на ПиС, а само обръщам внимание на нещо, което ги изведе на политическия връх. Това е обратната страна на реформаторския консенсус между формално различните политически елити- не само усещането на милиони хора, че олигархичното взаимопроникване между тези елити е неморално, но и най-простото искане за справедливост. И-малко повече вглеждане в живота и делата „интелектуалните гурата“ като Адам Михник (какви ги е вършил брат му, за кратко-полският Вишински- моля, изгледайте филма „Разпит“

Но, все пак това е брат му..

Хайде сега, скъпи Златко, една въображаема история.

Германия, 2016 г., Берлин, Хумболд университет...

От чужбина, където живее дълги години, пристигна проф. Зигфрид Бауер- световен хуманитарен мислител, интелектуално светило, тихият титан, гуру на либералния мултикултурализъм и всепризнат интерпретатор на постмодернизма и глобализма. Проф. Бауер беше тържествено посрещнат в аулата на Университета от целия академичен елит, кмета на Берлин, политици и интелектуалци, след което гостът произнесе академична лекция и му бе присъдено званието Doctor honoris causa. Мотивирайки решението на Академичната общност, ректорът проф.д-р Валтер Кайзер изтъкна: убеден в идеалите на националсоциализма Зигфрид Бауер встъпва в редовете на НСДАП като младеж още през 1938 г., Той завършва школата на Гестапо, където специализира във воденето на разпити и следствия срещу враговете на Райха, след което работи всеотдайно като надзирател в Бухенвалд и в органите за сигурност като следовател. Мисля, че стига...за да бъда прекъснат-това не е възможно.

Не е възможно, наистина! Виж това е възможно.

Полша, 2017, Варшава, Университет..

От чужбина, където живее дълги години, пристигна проф. Зигмунт Бауман- световен хуманитарен мислител, интелектуално светило, тихият титан, гуру на либералния мултикултурализъм и всепризнат интерпретатор на постмодернизма и глобализма. Проф. Бауман беше тържествено посрещнат в аулата на Университета от целия академи-

чен елит, политици и интелектуалци, след което гостът произнесе академична лекция и му бе присъдено званието Doctor honoris causa. Мотивирати решението на Академичната общност, ректорът проф.д-р Кшищоф Ковалевски изтъкна: дълбоко убеден в идеалите на сталинизма Зигмунт Бауман встъпва в редовете на комунистическата партия, завършва школата на НКВД в Москва. (поляк! ТАМ по ТОВА време!-значи, че този светъл хуманитарен образ дословно е газил до уши в кръв!) Той специализира във воденето на разпити и следствия срещу антисъветски елементи, след което работи всеотдайно в органите за сигурност и Московската милиция от 1943 г. като следовател. Агент на ГРУ, до средата на 50-те години той заема различни длъжности с следствения апарат на Народна Полша.

Жертви на някогашния сталински следовател и техни потомци организираха протест.

Та на поляците им дойде малко повече такива субекти да бъдат прозвеждани като богопомазани говорители на истините свише...

- 22-05-2017|**Златко**

Две забележки: първо, да се свежда живота и творчеството на Зигмунт Бауман – един от най-големите социолози и мислители на късния 20, ранния 21 век – до факта, че в младостта си е завършил школа на съветските тайни служби, е същото като да се свежда творчеството на Херберт Карайан, един от най-големите немски диригенти, до младежките му увлечения по националсоциализма. В интерес на обективността, професор Милчаков, това ми звучи толкова кощунствено и невежествено, че наистина трябва да ви попитам, вие имате ли каквато и да е представа от творчеството на този човек? Думите ви до такава степен преповтарят разбиранятията на догматичните комунисти, с които все още беше пълен философският факултет от моята младост (никакво четене на идеологически врагове), че направо се питам дали има граматическа разлика между един български комунист и българския вид „десничар“, поне от вашето поколение. Срамота, господин Милчаков! Ignorantia non est argumentum, е казал преди стотици години великият Спиноза, и в наши дни това си остава не по-малко вярно, отколкото в зората на Пропагандата.

Второ: да се разкрасява полската ПиС чрез определението „консерватори“ ми се струва форма на много опасно заблуждение. Съдейки по

начините, по които те и колегите им от Фидес в съседната Унгария подкопават някои от най-важните институционални устои на модерната демокрация – независимостта на съдебната система и медиите, например – според мен тези хора могат да бъдат наречени всичко друго, но не и консервативни. Това са авторитарно настроени, силно опасни РАДИКАЛИ, които по манталитет и убеждения се намират много по-близо до управляващите партии в Русия и Турция, отколкото до британските Тори.

Съжалявам, че за кой ли път тук ми се налага да използвам даскалски тон към хора, които би трябвало да бъдат схващани като някакъв интелектуален елит, но пълното безумие на горния коментар ми напомня единствено за фанатизма на бабичката, която добавила своето снопче дърва към кладата на Ян Хус.

Знаете какъв е отговорът срещу това, нали?

- 22-05-2017|**Златко**

А между другото, Лешек Колаковски, един също толкова голям съвременен полски мислител, е добре известен с младежките си увлечения по марксизма и комунизма. Кои са причините за силно избирателния морален патос, професор Милчаков?

- 22-05-2017|**Яни Милчаков**

Уважаеми Златко,

Кратки отговори, които Ви дължа преди да прекратя абонамента за Вашия чудесен сайт. С цялото ми уважение към Вас и достойните Ви усилия да го поддържате, не съм длъжен благодушно да приемам груби лични обиди, които не съм предизвикал с нищо!

1. Лешек Колаковски не е измъчвал и убивал хора, полски патриоти. За разлика от Бауман.

2. Книги на Зигмунт Бауман имам на полски, английски и български, чел съм ги достатъчно, а и цитирал.

3. Винаги съм смятал, че идеите на който и да е мислител струват повече отколкото самият той и земните му дела.

4. Това с бабичката край кладата на Хус е малко изтъркано, нали...

5. Няма от какво да се срамувам. Но ако ролята Ви на мой морален и политически съдник е особено привлекателна -упражнявайте я свободно!

6. И нещо, с което се колебая дали да завърша като обобщение на несъстоялия се спор, защото не може от едната страна да звучат аргументи, а от другата – инвективи и анатеми... Точно защото такива като Вас искат просто да няма десница, тя да се извинява, че съществува, че все пак си има някакви нейни ценности, избуха всяка възможност за алтернативи за Германия и пр. уродливи политически продукти.

Пожелавам Ви здраве, енергия и успех в идеологически правилния подбор на автори и коментатори!

- 22-05-2017|**Златко**

Разбира се. Случва се не за първи път.

Но, за да продължа принципния разговор, професор Милчаков, още два въпроса, ако и *in absentia*:

Първо, наистина ли вярвате, че младежките грехове на Бауман (без да ги омаловажаваме, бил е сътрудник на армейските разузнавателни служби), са достатъчно основание, за да зачеркнем огромния му принос към модерните социални науки?

Второ, ако вярвате в нещо такова, то в какво тогава се състои разликата между вас и българските комунисти, които унищожиха Димитър Михалчев, точно по същия род чисто идеологически съображения? (Или, ако щете, гореспоменатата фанатична бабичка)?

- 22-05-2017|**Златко**

„Чете го като дяволът – Евангелието“ рекъл той мъдър присмехулник, Народът. Двамата сигурно сме чели напълно различни Баумановци, господин Милчаков...

- 22-05-2017|**Яни Милчаков**

Вече казах за стойностите различия между реалнобиографичния човек, идеите и думите му! Отнася се и за Бауман. А дали вярвам? Аз зная, драги Златко! Ето, порадвайте се на мутрата му!

wpolityce.pl/polityka/160560-kim-naprawd...la-brytyjskiej-prasy

Пък за разликата между мен и палачите на Михалчев, за които пиших тези дни, ами няма, щом сте рекли...

Наистина прекратявам диалога.

Крайнодясното полско правителство и положението на жените в Полша

Автор(и): Алекс Кокотас

На сутринта, когато започнали протестите, Барбара Новацка получила за пръв път усещането, че се случва нещо изключително. Било октомври 2016 и един неин познат консервативен журналист се обадил да попита как изглеждат нещата. Тя му отговорила, че няма представа какво ще се случи. Журналистът ѝ казал, че двете му дъщери отишли на училище, облечени в черно. Може би, помислила си Новацка, това би могло да стане нещо голямо.

Полският парламент беше издал проектозакон за забрана върху абортите шест месеца по-рано и Новацка – лявонастоена политическа и дълговременна социална активистка, е една от водещите фигури на движението, което се противопоставя срещу това. Общонационалните протести бяха насрочени за 3 октомври, но като повечето хора тя нямала особено големи надежди, че те ще успеят. Може би щяло да им се удаде да съберат добра тълпа, известно представяне в медийте; в края на краишата обаче всичко щяло да се окаже само жестикулация. Законът щял да мине.

А последиците от този нов закон щяха да бъдат мрачни: край на всяка форми на аборт в Полша, затворнически присъди за жени, които правят нелегални аборти, криминални разследвания на „подозрителните“ помятания и ограничен достъп до предроджени прегледи, тъй като докторите биха се страхували от неволно причиняване на аборт. Подобни предложения бяха правени неведнъж в хода на последното десетилетие, но през последните дванадесет месеца политическата атмосфера се беше променила. През октомври 2015 крайнодясната партия Право и справедливост (ПИС), тясно съюзена с консервативното крило на мощната в Полша католическа църква, беше станала първата полска политическа партия, която спечели директно мнозинство в парламента от 1989 насам.

Почувствали шанса си, различните анти-аборт-групи, обединени в мрежа под название „Стоп наaborta“, обявиха няколко месеца след изборите, че ще се опитат да въведат нова забрана. За да въведат парламентарен дебат по темата те се нуждаеха от 100,000 подписа. С мълчаливата подкрепа на католическата църква „Стоп на aborta“ успя да събере почти половин милион. На 31 март 2016 Ярослав Качински, водачът на ПИС, обяви, че ще подкрепи предложението, добавяйки, че няма да задължава партията си да гласува за забрана, но с прогнозата, че повечето от членовете ѝ сигурно ще я подкрепят.

Това заявление породи вихър от реакции, които далеч надминаха рамките на малките феминистки кръгове в страната. Предложението беше породило сериозни страхове, споделяни от множество полски жени, че църквата ще започне да играе все по-голяма роля в животите им. През следващите дни в страната бяха формирани множество нови групи, докато жените разговаряха из социалните медии, за да организират маршове и събрания. Най-голямата от групите, **Dziewuchy Dziewuchom** (Момичета за момичета) започна съществуването си като Фейсбук-група и бързо се разшири до 100,000 члена.

„Не можех да понасям арогантността на хората от правителството по отношение на жените“, казва Ева-Кацак-Ниемчук, която е нова в активизма. Тя се е присъединила към Dziewuchy и е била на първия си протест на 3 октомври. Новацка и нейни колежки-активистки решили да отговорят [на проектозакона] със собствено предложение за нов закон, „Спасете жените“, който би освободил напълно abortите в страната. Те знаели, че шансовете за прокарването му били нищожни, но парламентарните правила постановяват, че предложението за една и съща тема трябва да бъдат дискутиирани заедно; по този начин те поне щели да бъдат чути. Доброволци започнали да събират подписи по улиците през май и в края на краищата събрали поти четвърт милион.

На 23 септември и двете предложения бяха представени в парламента под формата на дебат, широко представян от медиите. Три дни преди това лявата партия Разем беше призовала полските жени да носят черно в знак на противопоставянето си срещу проектозакона. (В Полша това е стара традиция. През 19 век полските жени са носели черно в знак на жалеене на загубата на суверенност и разделянето на страната. Много от лозунгите и визуалните мотиви на протестиращите подкопават националната символика). По социалните медии започна да циркулира

специален хаштаг – #czarnyprotest [#чаренпротест] – допълнително повишавайки публичната видимост на забраната и нейните последствия.

Както може да се очаква, полският парламент отхвърли „Спасете жените“ и реши да изпрати „Стоп на аборт“ до насрочения за целта комитет, за по-нататъшно четене. В отговор на това поражение активистките предложиха национална стачка, използвайки социалните медии, за да призовават жените да отсъстват от работа в понеделник, на 3 октомври, ако могат – или да носят черно, ако не могат – в знак на протест срещу предстоящата забрана. По-късно този протест щеше да стане международно известен под названието „чарен понеделник“. Получи се истински порой от страсти и подкрепа – един от лозунгите гласеше „Ние искаеме да обичаме, а не да умираме!“ – но това не гарантираше никакъв поврат на нещата.

В съботата преди протестите организаторките във Варшава се беспокоели, че няма да се получи достатъчно голяма група. Обадили се на Новацка, за да се уверят, че ще дойде. Никой не очаквал онова, което се случи след това.

В едно общество, инак сковано от политическа апатия, около 100,000 души взеха участие в общо 143 протesta в различни градове, градчета и села из цяла Полша. Много хиляди носеха черно на работа и в училище. Протестите бяха забележителни както поради спонтанността си – те бяха организирани в течение на по-малко от две седмици – така и поради локалния им характер. Нямаше централен организатор, нито пък обединяващ план за действие; из цялата страна жените поеха инициативата и представиха собствени идеи за начините, по които биха искали да протестират.

Само във Варшава в този ден имаше над 60 различни събития. Две жени без предишни ангажименти в политиката организираха протест пред офиса на Качински, на който дойдоха 1,000 души; други организираха четения и дискусии на феминистки текстове; мъже раздаваха сандвичи на участничките, а кулминацијата на деня беше демонстрация на 30,000 души в центъра на града.

Два дни по-късно проектозаконът беше оттеглен. Това беше първото поражение на партията Право и справедливост от поемането на властта насам. Ярослав Говин, министър на науката и висшето образование, каза, че протестите „ни накараха да мислим и ни научиха на смирение“.

Активността на полските жени предизвика отзук по целия свят. Те се превърнаха в символ на съпротива срещу надигащата се вълна от крайнодесен популизъм. Преди гласуването полски емигранти бяха организирали протести в Берлин, Лондон, Брюксел и други места. През следващите седмици жените организираха стачки в защита на правата и свободите си в Корея и Аржентина, а полската стачка беше цитирана като източник на вдъхновение за Международната женска стачка в САЩ на 8 март тази година. Барбара Новацка и колежката ѝ – политическата активистка Агнешка Джемянович-Бак – бяха наречени „водещи глобални мислителки“ от списание *Foreign Policy*. Друго списание, *New York magazine*, покани полски жени да съветват американските си колежки как най-добре да защитават репродуктивните си права. С тези протести, **писа авторът на една статия**, „полските жени си възвърнаха някои от правата“.

Но протестите, ако и впечатляващи, само предотвратиха влошаването на една ситуация, която и без това е достатъчно лоша. Малко са страните, в които е имало толкова постоянно и последователно подкопаване на репродуктивните права, както това става в Полша през последните десетилетия. Макар че никой в Полша не отива в затвора за правене на аборт, в страната е налице една де факто забрана, и то още от 1993 насам. Социалният натиск от страна на различни църковни групи, както и непрозрачният начин, по който е организиран процесът на одобрение, заплашват съществуващите права. Оралните противозачатъчни средства се получават с много трудности, а спешните такива днес вече изискват рецептата, след прокарването на съответно законодателство през юли.

И въпреки това в Полша е налице един сигурен начин, по който полските жени могат да утвърдят репродуктивните си права. Това става чрез купуването им.

* * *

Абортът се намира на пресечната точка между две основни тенденции, които се оформиха в полското общество след падането на комунизма през 1989. Първата от тях е социалният консерватизъм, който произтича от пробудената за нов живот католическа църква. Втората е ентузиазираното възприемане на икономическия либерализъм, което започна през късната 1989, когато Полша стана една от първите страни, които доброволно се подложиха на „шоковата терапия“ на Международния валутен фонд (МВФ). Напорът на църквата за забрана на абортите беше съчетан с

желанието на неолибералите да доведат до минимум намесата на държавата в икономическия живот. От една страна абортът престанала да бъде чисто медицинска процедура и се превърна в морален въпрос; от друга страна той престанала да бъде медицинско право и се превърна в стока.

Натискът за забрана на абортите, които бяха законни в Полша от 1956 насам, започна незабавно след падането на комунизма. Още вторият проектозакон, въведен след падането на комунизма през 1989, беше за пълна забрана на абортите (той отпадна след широкоразпространени протести). Забраняването на абортите се разбираше като отстъпка пред църквата – един вид награда за ролята ѝ в подкрепата на съпротивата срещу комунизма. След директна намеса от страна на папа Йоан Павел II, сегашният закон за абортите беше приет през 1993, въпреки социологическите проучвания, които показваха, че 60% от поляците са против него.

При този закон абортите са позволени при извънредни обстоятелства: ако животът или здравето на майката се намират в опасност; ако зародишът страда от някакво сериозно увреждане; накрая, ако бременността е резултат от изнасилване или инцест. Жените, които правят абORTI, не се смятат за извършителки на престъпление. Но ако някой предостави на жена помош за извършване на аборт извън тези предпоставки, той или тя подлежи на съдебно преследване и наказанието е затвор.

На практика е много трудно да се получи законен аборт, освен ако човек се вписва в тези критерии. Откак законът е влязъл в сила, официално в страната е имало по не повече от 1,000aborta годишно (в страна с почти 40милиона жители). Преди 1989 в Полша е имало повече от 500,000аборта годишно и повече от 97% от жените са казвали, че ги правят по социално-икономически причини.

В страната бързо се оформя черен пазар за хирургически абORTI, първоначално в частните кабинети на множество гинеколози. Законът никога не е бил прилаган истински сериозно. Преследването на докторите с криминални обвинения би довело до риск от социални проблеми, а черният пазар удобно разрешава противоречието между показната католическа моралност на полското общество и съществуващата социална реалност.

Да се намерят извършители на нелегални абORTI никога не е било особено трудно. След въвеждането на закона във вестниците бързо започват да се появяват множество обяви от вида: „Гинеколог: интервенции“,

„Възвръщане на менструалния цикъл“ или „Пълни гинекологически услуги“, придружени от съответен телефонен номер.

Забраната на абортите се превръща в златна мина за докторите, готови да извършват процедурите незаконно. Цените за нелегално прекратяване на бременност са високи, приблизително равни на средната месечна работна заплата (понастоящем 4,256 злоти – около 2,000 лева). Незаконните аборти в Полша са по правило безопасни, те се правят от професионални гинеколози и смъртните случаи са рядкост, но извършването на процедурата е толкова по-неприятно и потискащо в една нерегулирана и изпълнена с тормоз обстановка.

Агнешка, която срещнах миналото лято в Берлин, била на 19 когато открила, че е бременна, през 1994. Намерила клиника в Лодз чрез приятели. Не можела да си позволи операцията, така че за нея платил приятелят ѝ. Докторът бил „доста страшен. Всичко беше ужасно.“ След процедурата тя кървила в продължение на три седмици и изгубила сили до такава степен, че едва можела да ходи. Накрая ѝ се наложило да се върне в клиниката, за да може същият доктор да оправи повреденото.

„Доктори, които вземат много пари [за извършване на аборт], размишлява тя днес. „В това има две страни: те вършат нещо добро, защото всяка жена има право да решава самостоятелно, но от друга страна...“

Според преценки на [Федерацията за жените и планирането на семейството](#) (Федера, най-старата организация за репродуктивни права в Полша), противно на онези 1,000 прекратявания, заявявани от официалната статистика, цифрата е по-скоро 150,000. Антроположката Агата Челстовска преценява, че през 2011 нелегалните аборти са генерирали около 59 милиона долара печалби за медиците, които ги извършват.

„Щом само абортът напусне публичната сфера, той навлиза в сивата зона на частното: частни договорки, частно здравно осигуряване и – най-частният от всички аспекти – частни грижи“, пише Челстовска. „В частния сектор нелегалните аборти трябва да бъдат внимателно уредени и платени от собствения джоб. Когато една жена навлезе в тази сфера, грехът ѝ се превръща в злато. Частните ѝ грижи се превръщат в частна печалба за някой друг“.

Ванда Новицка, основателката на Федера, е казала на Честовска: „Тук говорим за огромен, необлаган с данъци източник на доходи. Това е

причината, поради която медицинската професия не е заинтересувана от промяна на закона за абортите.“

Елжбета Королчук, социологка и дългогодишна активистка, се е срещнала по време на миналогодишните протести с млади жени, които, тъй като разполагат със средствата за това, преди това не са знаели, че абортите в Полша са незаконни. „Много жени разполагат със [свободен] достъп до абORTI, така че си мислят: „какъв е проблемът?“, казва Королчук.

Докторите, които все пак бъдат осъдени, обикновено получават условни присъди и не отиват в затвора, нито пък губят разрешителното си за практика. Толерирайки черния пазар, правителството по същество е изнесло абортите в областта на една нерегулирана индустрия.

* * *

Около 2011 активистките, обслужващи телефонната линия на Федера, забелязали, че все повече жени започват да питат за клиники в чужбина. Жените, търсещи по-евтини алтернативи, ги питали също за таблетки, причиняващи помятане, както и възможностите за купуването им онлайн.

През 2012 Евелина била в ранните си 20 години и се срещала с мъж, с когото не желела да остане заедно, когато открила, че е бременна в шестата седмица. „Не изпитвах никакво майчинско чувство“, казва тя. „Поскоро го чувствах като болест, от която трябва да се отърва.“ Обърнала се към различни полски Интернет-форуми с въпрос за достъп до аборт, както и към полскоезичните страници на два холандски сайта, [Women on Waves](#) и [Women on Web](#), за да разбере какви точно са опциите ѝ. Научила за лекарство против остеоартрит, което може да причини помятане като страничен ефект.

Евелина успяла да получи лекарството чрез познат, който можел да издава рецепти. Казала му, че било за баба ѝ. „Единственият ми страх беше, че лекарството може и да не проработи“, казва тя. Отишла в апартамента на приятелка, близо до някаква болница, и започнала да гълта по три хапчета на двучасови интервали, накрая общо девет. Пет часа след последната доза почувствала остри спазми и започнала да кърви. На следващата сутрин отишла в болницата и била изследвана с ултразвук. Медиците ѝ казали, че няма сърцевиене. От облекчение започнала да плаче; докторът погрешно разбрал сълзите ѝ като признак на мъка.

[Уебсайтът] Women on Web е създаден през 2006 за изпращане на лекарствата Misoprostol и Mifepristone до жените, които ги желаят, така че да могат да прекратят бременността си у дома. От тях се иска дарение от 70-90 евро, ако могат да си го позволят, за да се покрие стойността на хапчетата, които обикновено пристигат след няколко седмици от производителя, който се намира в Индия. Няколко хиляди полски жени поръчват хапчета от Women on Web ежегодно, според основателката на сайта Ребека Гомпертс. (Една друга организация, [Women Help Women](#), предлага подобна услуга). Но между Индия и Полша няма особено активен пощенски обмен и митническите служби в няколко полски региона са започнали да проследяват и конфискуват тези пратки.

Полските Интернет-форуми, които дават информация за достъп до аборт, са започнали да се появяват през ранните 2000 г., окуражавайки жените да извършват прекратяванията медикаментозно, вместо чрез хирургическа процедура. Макар че модераторите им не окуражават тази практика, форумите могат да служат и като място на търговия, където купувачи и продавачи на хапчетата могат да влязат в контакт едни с други.

След като узнала, че е бременна в шестата седмица, Баша решила да прекрати бременността си. Чрез един онлайн-форум партньорът ѝ намерил друга двойка, от Варшава, която се съгласила да им продаде хапчета, причиняващи аборт, срещу 500 злоти (около 235 лева).

Баша не знае какви точно били хапчетата, но взела две, може би три. След няколко часа започнала да изпитва силно болезнени спазми. „По време на най-силните спазми бях много уплашена“, казва тя. Най-лошото преминало, но Баша кървила в продължение на три седмици, докато отишла в болница, където ѝ направили D&C (дилатация и кюретаж – обичайната медицинска процедура след помятане). Не е ясно защо е имала екстремна реакция, но тъй като е купила хапчетата на черния пазар, тя никога няма да узнае причините.

Причиняващите аборт хапчета като Misoprostol и Mifepristone имат за полските жени базисното предимство, че са по-евтини. Но с нарастващето на търсенето им, разбира се, нарастват и възможностите за търсене на печалби и измами. Лекарите, извършващи незаконни аборт, също са започнали да продават хапчета. С помощта на преводач аз успях да се свържа с двама [онлайн]-продавачи. Единият предлагаше хапчета на цени между 400 и 600 злоти или хирургическа намеса за 4,000 злоти. Вторият предлагаше хапчета за 1,300 злоти.

Тъй като Women on Web е недостъпен в някои полски региони, а и някои от жените смятат, че нямат време за чакане, много от тях се обръщат вместо това към местния черен пазар – към продавачи без медицинска подготовка и без качествен контрол.

Д-р Ануш Рудзински, полски гинеколог, който се установил в Германия, преценява, че около 75% процента от полските му пациентки са минали през неуспешен аборт с таблетки от черния пазар. Над 1,300 полски жени прекосяват границата всяка година, за да извършат аборт в клиниката на Радзински в Пренцлау, на около 100 км северно от Берлин, близо до полската граница. Той получава 10 до 150 телефонни обаждания от Полша, всеки ден. Пациентките му идват от всички краища на страната. Повечето намират номера му онлайн.

Рудзински е напуснал Полша преди абортите да се превърнат в морален въпрос и рязката реторика, с която темата е свързана в Полша, не го вълнува особено много. „Това беше нещо напълно нормално“, каза ми той. „Никой не говореше за него. Ако някоя жена дойде в клиниката и поискаше аборт, тя го получаваше“.

Цените на клиничните аборти започват да спадат, тъй като клиниките в съседните страни вече са достъпни за полските жени. Една клиника във Виена има на щат специален полски преводач. Много жени пътуват до Чешката република, въпреки закона, прокаран от чешкото правителство, целящ да им попречи да идват. Най-честата дестинация обаче е Словакия, тъй като там аборти се извършват най-евтино и най-ефективно. Някои тамошни клиники вече имат дълги списъци за чакане на ред. Цените в тези клиники са по-ниски от незаконните прекратявания в Полша: 500-550 евро в Германия, 370-390 евро в Словакия. И там жените не са принудени да се чувстват като престъпнички.

Пазарите са дискриминационно нещо – онези, на които липсват пари или информация, са изключени от тях. Докато има забрана върху аборти, или дори само строги ограничения, то неизбежно ще има и жени, отчаяно търсещи някакво решение, и черният пазар ще процъфтява. Всякакви опити за либерализация на полските закони за аборта обаче трябва да се съобразяват с утвърдената власт на католическата църква в страната.

* * *

Либерализацията на аборти, която никоя от основните полски партии не поддържа в момента, изисква политическа партия, която да е

склонна да наруши едно друго табу в полското общество: политическата власт на църквата. Докато полската държава се оттегли и сви в хода на икономическата „шокова терапия“, църквата тук разшири ролята си в обществото и се превърна в алтернативен център на политическа власт.

Разделението на църквата и държавата е „комунистически-вдъхновена“ система, казваше Йозеф Глемп, тогава (през 1991) римокатолически архиепископ на страната. По онова време мнозинството в страната е посещавало неделната служба всяка седмица, а църковните водачи са насърчавали енориашите си да поддържат „само онези политически групи, които подкрепят защитата на живота, от първия момент на зачеването“.

Йоан Павел II, първият полски папа и фигура с огромна популярност в родната си страна, е виждал в Полша бастион на християнските ценности и маяк на моралното обновление в Европа. Но докато безработицата се качваше до 16,4%, а доходите спаднаха рязко в хода на прилагането на икономическите мерки, населението стана все по-малко заинтересувано от моралното обновление, а все повече разтревожено от неща като изхранването на собствените семейства. През 1991 едно допитване откри, че преобладаващите мнозинства сред поляците се противопоставят на църковната доминация върху политики като например противозачатъчни средства (81%) и аборт (71%). И въпреки това престижът на църквата и контролът ѝ над публичното влияние бяха неща, които политиците трудно можеха да си позволяват да игнорират.

Поставено под такъв натиск, правителството първо премахна субсидиите на противозачатъчните хапчета през 1991, с което устрои цената им. Цената на противозачатъчните средства в наши дни вече не е чак толкова висока, или поне на теория, при около 40 злоти месечно. Но някои доктори отказват да предписват такива средства, някои аптеки отказват да ги продават, а и е трудно те да се намерят в обществени болници.

Полската система на здравеопазване е раздвоена между евтин обществен сектор, измъчван от дълги чакания и ниско качество на услуги, и по-скъп частен сектор с по-добри и по-леснодостъпни услуги. Една от активистките, с които разговарях, Каролина Брзичка, каза че в нейната обществена болница, в късните 90 години, само един на четирима гинеколози би предписал хормонални противозачатъчни средства. Жените започвали да чакат на опашка от четири часа сутринта.

Според един доклад на ООН от 2015, Полша е една от страните с най-нисък достъп до противозачатъчни средства в Европа. По-малко от половината от жените тук използват някакви модерни начини за контрол над бременността. Ако някоя жена желае противозачатъчни средства без дълго чакане, тя трябва да плати за преглед в частна клиника. Прегледът струва около 400 злоти (190 лв), плюс 120 злоти (57 лева) за тримесечна доза хапчета. Рецептата трябва да се подновява четири пъти годишно, при което цената се равнява на 13% от средния доход.

Новият закон, който беше прокаран през юли тази година, ще ограничи достъпа още повече. Спешното предпазно хапче ellaOne – най-популярното средство за след-секс в Полша, и единственото, което преди това беше достъпно официално – сега вече изисква рецепт. (Viagra обаче насъкоро беше освободена от предписване).

Новият закон не е технически равнозначен на забрана. Някои жени, особено в големите градове, ще бъдат в състояние да получат рецепта в кратък срок при случай на нужда, или ако могат да си позволят да платят за нея. Но повечето хора не могат да си го позволят. Ако нямате пари, ако сте от губещата страна на полската икономическа трансформация, вие сте в плен на религиозната дограма.

Въпреки широката обществена подкрепа, църквата успява засега да задуши всички опити за въвеждане на сексуално образование в училищата. В едно писмо от 2014, адресирано към вярващите, полските епископи предупредиха, че сексуалното образование кара учениците да „стават редовни клиенти на фармацевтични, еротични, порнографски, педофилски и такива за абORTи, предприятия“. Няколко активистки, с които разговарях, си припомнряха, че вместо това в училище им е бил показан анти-аборт-филма „Тихият вик“ [от 1984]. Друга от тях, Барбара Баран, си спомни, че е била принуждавана да пее песен против абортите, изпълнявана от гледната точка на пометнат зародиши.

Но дори и така Полша има едно от най-ниските нива на раждаемост в света, според някои пресмятания най-ниското в Европа. Полското Министерство на здравеопазването насъкоро издаде видео, в което **зайците се представят като здравословен модел** за размножителни навици. И докато влиянието на църквата не успява да помогне при размножаването на паството, то успява да създаде табу около абортите. Църковните групи тормозят пациентките, пристигащи в лекарските кабинети чрез страховити плакати. Между една четвърт и една трета от полските жени

са правили аборт(и), но никой не говори за това. Една активистка ми каза, че едва след цяла година на протести е узнала, че три от приятелите ѝ са имали абORTи.

Влиянието на църквата не е непременно показателно за онова, което хората желаят. Седмичната посещаемост на църковните служби е спаднала от повече от 60% процента през 1990-те до около 40% днес; спадът е особено рязък сред жените. От 2005 насам полската политика, като повреден метроном, се люлее между дясното (по време на управлението на Гражданска платформа) и крайнодясното (по време на управлението на Право и справедливост), като и двете жадно търсят покровителството на църквата и осигуряване на църковната политическа власт, макар че обществената ѝ поддръжка спада.

Всякаква „хуманност“, която правителството може да е научило от протестите през миналата година, изглежда е била краткотрайна. В момента са налице няколко предложения, целящи да затегнат още повече съществуващия закон за абORTите, чрез премахване на правото на прекратяване в случаите когато зародишът има увреждания. Църквата и водачите на Право и справедливост вече сигнализираха подкрепата си, „Спасете жените“ се противопоставя чрез предложение за либерализиране на достъпа до абORTи.

На 10 ноември беше разпространено едно юридическо мнение, в което се предлага всеки човек, предоставящ информация как да се използват таблетки или клиники, да бъде преследван за насищчаване на абORT. Документът е написан от Ordo Iuris – група от ултра-католически адвокати с връзки в партията Право и справедливост. Засега властите не реагират на препоръката, но тя изглежда е предназначена да окаже натиск върху активистите, предлагачи информация на жените.

Някъде по същото време полските митници започнаха да конфискуват пратки на хапчета от сайтовете Women on Web и Women Help Women. Натискът за по-нататъшно затягане на сегашния закон за абORTите, заплахите срещу онези, които предоставят информация и продължаващите конфискации на таблетки показват ограниченията върху ефективната борба срещу законовите мерки против абORTите. Без политическа власт няма как да се води ефективна борба.

Алекс Кокотас е международно активен журналист, който живее в Берлин.
Негови статии са публикувани в издания като *Jacobin, Tablet, The New Inquiry, Full Stop Magazine, The Awl и Quartz*.

Коментари (3)

- 09-01-2018 | **Гост**

Според мен проблемът е в желанието на обществата да живеят като една група с еднакви ценности, а те не са. Най-голямата, шумна и влиятелна група променя закона, от което страда другата група – нарича се борбата за демократията. Демокрацията би трябвало да е строй, който позволява разслояването на обществото на културен принцип. Църквата да си гледа и да поучава единствено хората, които ходят там, а не да влияе на общото законодателство. Естествено, че вярващият човек няма да направи аборт, защото за него Животът е дар и той не се вижда упълномощен да има толкова голяма власт над битието и над Божиите дела. От друга страна хората, които имат убеждението, че човекът не е част от свят с по-висше законодателство и воля от неговата собствена, не бива да бъдат спирани да живеят по убежденията си. Но защо, да му се не види и двете групи искат да регулират всичко, защо трябва да пишат закони, които да определят живота и на останалите? Разбира се, че не можеш да вкарваш идеите си в образователна система монополист, когато те не се споделят от всички, по същия начин, както не можеш да ги вкарваш в конституцията. Защото ето тук е насилието, насилието над по-малката група, която утре ще стане по-голяма и ще ти го върне! Ти за своето право на аборт ли се бориш или те дразни, че изобщо съществуват хора, които нямат секунален живот извън законното си семейство и възпитават децата си в християнски ценности? Защо искаш всички

деца, включително чуждите, да ги възпитаваш като себе си? Детето е част от семейството, то е защитено в него и докато не навърши пълнолетие, всеки трябва да се съобразява с неговите родители, има видове образование, видове образователни системи, видове учебници. Образование без идеология и ценности няма, а те не са еднакви у хората. Когато хората се смирят, че винаги ще бъдат само една група и че не могат и не бива да направят всички като себе си, тогава ще има демокрация.

- 02-02-2018|**Гост**

Оригиналът на хипократовата клетва гласи:

„...Никога и никому няма да препоръчвам употребата на отрови и ще отказвам да давам на когото и да било подобно нещо. **Също така не ще дам на жена песар за унощожаване на плода; ще пазя своя живот и своето изкуство винаги чисти и неопетнени от никакво престъпление.** Нито пък ще оперирям страдащите от камъни, а ще оставя това на тези които са специалисти в тази област. Когато влизам в някоя къща, това ще бъде само за да лекувам някой болен, като се предпазвам от всяка волна неправда и най-вече от всякакви сластолюбия към жените и мъжете, били те свободни или роби...“

Българските лекари, доколкото разбирам, са изхвърлили от клетвата думите заaborta и опазването от престъпление. Текстът на хипократовата клетва в България, според информацията, която имам, гласи (някой да ме поправи ако греша):

„...Никога и никому няма да препоръчвам употребата на отрови и ще отказвам да давам на когото и да било подобно нещо.

Когато влизам в някоя къща, това ще бъде само за да лекувам някой болен, като се предпазвам от всякаква волна неправда и най-вече от всякакви сластолюбия към жените и мъжете, били те свободни или роби...“

Интересно как еволюира разбирането за добро и зло. Абортът отпада от клетвата, боговете също отпадат, възможно е текстът за отровите („Neither will I administer a poison to anybody **when asked to do so**, nor will I suggest such a course.“) също да отпадне с въвеждането на евтаназията, кой знае дали след 100-200 години няма да отпаднат думите „жени“ и „мъже“; „свободни“ и „роби“ също биха могли да отпаднат, ако някой някъде повъзгласи, че е построил утопията... Чудя се обаче защо „ще пазя своя живот и своето изкуство винаги чисти и неопетнени от никакво

престъпление“ липсва. Вероятно варианта на българската клетва, който имам, не е правилният?.. Или по-добре да не се лъжем, и да кажем истината--човек не може да се опази неопетен и чист, в такъв свят.

Преди две-три години, спомням си, стояхме в така наречената senior room, беше надвечер, навън студ, но си бяхме приготвили вино, сирене, салатка, и си говорехме за секуларизация на вярата (Русо и тем подобни) и за Бог като Нищо; спомням си Джовани, (много) стара кримка, Хегелиянец от световен мащаб, както обикновено заспа, даже захърка, и някой в това време отбеляза, че трансхуманизмът е новата религия, която все още обаче си няма идеолог. Трансхуманизмът няма ясно изявени, широко популярни идеолози, но ще се появят, няма начин. Бъкли, и други, да не им казвам имената, кимнаха сякаш в съгласие, но тяхното съгласие е винаги „да, но...“ и така до безкрай. Бъкли тъкмо се беше върнал от Япония, каза че идва направо от летището (?!). Беше донесъл някакви японски, синтетични, поне за моя вкус, сладки. При зрелият трансхуманизъм, някой се замечта, синтетичният вкус ще бъде преодолян, а думите „права,“ същите тези думи, които работят в момента за неговото бурно, но все още не така ясно изявено развитие, ще загубят смисъл; ще загубят смисъл просто защото тялото, източника на нашата слабост и грях, ще престане да бъде фактор. Някой спомена Илон Мъск, във връзка с виртуалната реалност и компютърната симулация, това става преди Мъск да се изкаже публично, че е изключително притеснен от развитието на технологиите (помните как Зукърбърг реагира)... Аборти, евтаназия, жени, мъже, свободни, и роби, добро, и зло, в компютърната симулация на трансхуманния свят ще бъдат само „аватари,“ нищо повече... Като няма тяло, само съзнание, следователно ще има НИЩО... И пак се върнахме на Бог като Нищо, и към Русо, и темата за трансхуманизма се изгуби, и Джовани се събуди, започна да спори, стана весело, и т.н.

Авторът на статията се притеснява, според оригиналното ѝ заглавие („How Poland's far-right government is pushing abortion underground“), не за „правата“ на жените, а за действията на консервативното правителство в Полша, които могат да насищчат нелegalните аборти и по този начин да застрашат здравето на жените. Абортите очевидно не могат да бъдат спрени, и очевидно не трябва да бъдат насищчавани от никого (нито от държавата, нито от индивида), затова единственото решение е една масирана образователна кампания (от държава и семейство) сред младите хора, да знаят, че абортът е сериозно нещо, много по-сериозно от ка-

риера, преходна свобода, осъждане от близки и родници, безотговорност на бащата, и прочие, и че раждането на дете е ЩАСТИЕ и една реална възможност за САМОРЕАЛИЗАЦИЯ. Казвам това като човек, който не е изпитал това щастие (сега е момента да кажа, че предпочитам да остана анимен коментатор), и който години наред е желал дете, и който знае, колко празен може да бъде живота в „свобода“ и „безотговорност“. Вместо наказания и преследвания, жените и младите момичета трябва да бъдат подкрепяни, по всяка съдържание начин, първо да задържат плода, и второ, да получат възможност да се грижат за децата си, а тези, които не искат да се грижат за дете, да имат възможност да дадът детето на бездетни семейства...

Авторът пише:

„На практика е много трудно да се получи законен аборт, освен ако човек се вписва в тези критерии. Откак законът е влязъл в сила, официално в страната е имало по не повече от 1,000 аборта годишно (в страна с почти 40 miliona жители). **Преди 1989 в Полша е имало повече от 500,000 аборта годишно и повече от 97% от жените са казвали, че ги правят по социално-икономически причини.**“

Според мен, това последно изречение е много по-страшно. 500 000 потенциални човешки живота годишно, загубени безвъзвратно, в страна, която е социалистическа и която практически няма бедни (като днешните бедни в България имам предвид). Тук не говорим за права, тук по-скоро говорим за умонаагласа спрямо разбирането на аббота, за съзнание, или по скоро за липсата на съзнание по отношение на смисъла на човешкия живот и щастие...

- 03-02-2018|**Златко**

Оригиналът на Хипократовата клетва, поне според Уикипедия, идва някъде от времената на питагорейците, тоест някъде отпреди 2500 години, примерно. Сега, опитвам се да разбирам патоса ви, плюс това виждам, че не сте неук човек, но, ей Богу, защо така отново и отново се чувствате потопен в някаква псевдо-средновековна атмосфера – всеки път, когато слушам „аргументи“, идещи откъм някакъв буквалистки прочит на Библията или, както е в случая, на някакъв друг **античен** документ (отразяващ антични разбирания, антична етика, антично мислене).

Докога с тая античност бе, братя българи? И коя точно дата показват календарите ви, мили мои?

Полша копае дупка в паметта си

Автор(и): Марси Шор

„Животът, какъвто ни е даден, е прекалено тежък за нас“, пише Зигмунд Фройд. „За да го понасяме, ние не можем да минем без облекчаващи мерки“.

Откак дойде на власт в Полша през 2015, Право и справедливост (ПИС), националистическата популистка партия, водена от Ярослав Качински, предприе поредица от облекчаващи мерки. Най-скорошната от тях е един проектозакон, който прави незаконни обвиненията в полско участие при Холокоста и други престъпления, извършени по време на германската окупация на Полша. През последните дни проектозаконът беше одобрен и от двете законодателни камари – Сеймът и Сенатът. Полският президент Анджей Дуда получи срок от 21 дни, за да реши дали също ще го подпише.

Този законопроект е част от програма, въведена през последните две години, наречена от правителството на ПИС „добра промяна“. Промяната включва опити за узаконяване на правителствения контрол над медиите и **въвеждане на драконовски закони против абортите**. Освен това ПИС въведе един вид принизяващ публичен език, чрез употреба на фрази, които напомнят за езика от времената на комунизма. Либералите например станаха „praseta, лишени от достъп до копанята“.

„Volksdeutsch“ [„от немска националност“] някога се е използвало като обозначение за онези поляци, които по време на нацистката окупация са предавали Полша, регистрирайки се като етнически германци, за да си осигурят благосклонността на окапаторите. Днес „да станеш ‚Volksdeutsch‘“ е израз, който се използва за описание на полските граждани, които искат от Европейския съюз да разследва конституционните нарушения, извършвани от правителството – например, отричането на законовата сила на решенията, издавани от Конституционния трибунал и прокарване на закони, които премахват независимостта на съдебните органи.

Някога комунистите говореха за „врагове на народа“. Днес господин Качински нарича хората, които критикуват правителството „най-лошия вид поляци“. Те са онези, които отхвърлят „радостното настроение“ на истинските поляци, инак наричани привърженици на Право и справедливост. „Най-лошият вид“ са се засели да излизат по улиците и да протестираят в най-големия брой, който Полша е виждала от времената на „Солидарност“ насам.

За г-н Качински тези демонстранти „погазиха всичко най-свято в нашата култура“, особено неговата визия за неопетнен полски героизъм и мъченичество.

Правителството прочисти от критични гласове културните институции. В продължение на десетилетия един австрийски автор и преводач на полска литература, Мартин Полак, е бил незаменим за източно-западния диалог. През 2011 той получи Лайпцигската награда на книгата, за особен принос при европейското разбирането. Но след като публикува есе в австрийския вестник *Der Standard*, в което се критикува ПИС, той беше поставен в черния списък на Полския културен институт. Поредицата от литературни четения с полски автори, която господин Полак беше организирал във Виена, беше прекратена.

През 2016 министърът на културата в правителството на ПИС, Пьотр Глински, обяви намерението си да ликвидира по същество Музея на Втората световна война в Гданск. По онова време проектът, на стойност 120 милиона долара, се намираше в осмата година от реализацията си; откриването му се проведе през 2017. Музеят е от международен мащаб. Главното изложение започва с колапса на либералния ред, за установяването на който е направен опит след Първата световна война. Тук са представени италианския фашизъм, германския нацизъм, полския авторитаризъм, съветския сталинизъм, японския имперализъм.

Полската историчка Анна Мюлер, която преподава в Университета на Мичиган-Дърборн, е помагала оформлението на изложениета. Тя се е срещната с един полски свещеник, Миколай Склодовски, който е роден през 1945 в концентрационния лагер Равенсбрюк. Той ѝ е показал медальон на Св. Никола, който майка му е крила в парче сапун, докато е била в Равенсбрюк. Склодовски го е дарил на музея.

През 1938, тогава 24-годишният равин Якуб Пиекарз е напуснал малкото градче **Йедвабне**, в източна Полша, за да замине за Съединените щати. Три години по-късно, малко след като Червената армия се

оттеглила и Вермахтът навлязъл в градчето, евреите от Йедвабне, включително и родителите на г-н Пиекарз, са избити от полските си съседи. През 2000 г. историкът Ян Томаш Грос публикува книга за клането; онова, което последва, беше най-важният дебат за Холокоста, който някога се е случвал в посткомунистическа Европа. Г-н Пиекарз (тогава вече равин Бейкър) почина през 2006. През 2013 госпожа Мюлер е посетила дъщеря му в Ню Йорк; тя е дала на госпожа Мюлер писмата на баща си, а също и архив от снимки, както и паспорта, с който той е напуснал Полша през 1938.

Днес музеят разполага с над 13,000 дарени музейни обекти като медальона на отец Склодовски и паспорта на равин Бейкър. Правителството обаче вярва, че музеят отразява в недостатъчна степен „полската гледна точка“. Първоначалният директор на музея, Павел Мачевич, беше уволнен.

Засега оригиналното главно изложение си остава непокътнато, но петминутният филм, с който то приключва, беше отстранен. Цензурираният документален филм се придвижва в хронологичен ред от процесите в Нюрнберг през Корейската война, Ку Клукс Клан, смъртта на Сталин, речта на Мартин Лутър Кинг „Аз имам мечта“, убийството на Джон Ф. Кенеди, тестовете с атомни бомби, полската „антиционистка“ кампания от 1968, Нелсън Мандела, „Солидарност“, срещата на Роналд Рейгън с Михаил Горбачов, 11 септември, Иракската война, скорошният ад в Алепо и бегълците, давещи се в Средиземно море. Музиката, която съпровожда всичко това е „Къщата на изгряващото слънце“.

Това не е нещо анти-полско. То е космополитно – и особено съкрушително, тъй като ни принуждава да се питаме кое е специфично [местно] и кое универсално, кои ужаси сме оставили зад себе си и кои все още си остават с нас.

Отхвърлянето на универсалното – [в случая] настояването върху полската изключителност – е нещото, което се намира в ядрото на полската „историческа политика“, която се стреми да контролира разказа за 20 век по такъв начин, че той да възхвалява и оневинява поляците. Подлежащите принципи са прости: образност на християнско-подобно мъченичество; манихейско [черно-бяло] разделение между невинност и вина, както и настояване, че всичко лошо е дошло отвън.

Именно публикацията на „Съседи“ от Ян Грос беше нещото, което мотивира първите опити, през 2006 г., по време на тогавашното първо

правителство на ПИС, да се създаде такъв вид историческа политика. Идеята тогава, [както и днес], беше да се криминализира отхвърлянето на твърденията, че поляците нямат вина за каквите и да е нацистки или комунистически престъпления. По онова време полският историк Дариуш Стола протестираше срещу отхвърлянето на отговорността така: „Ако нито никакви групи, нито пък отделни полски граждани, не са имали нищо общо с тези престъпления, тогава защо е целият шум около беззаконията на комунистическия режим?“, попита той. „В края на краишата, всичко лошо е било извършено от никакви извънземни същества, най-вероятно марсианци“.

Преди няколко години полските съдилища обявиха първоначалния закон за неконституционен, по технически причини. Но на 26 януари Сеймът поднови този проект, като обяви един параграф, в който се постановява наказание от до три години затвор за онези, които „публично и противно на фактите приписват на полския народ или полската държава отговорност или съ-отговорност за нацистки престъпления, извършени от германския Третия райх“ или за „други престъпления срещу мира, човечеството или военни престъпления“.

Полският център за изследвания на Холокоста отговори така: „Ние считаме приетия закон за инструмент, чието предназначение е да улесни идеологическата манипулация и налагането на историческа политика върху полската държава“.

В този контекст (може да се твърди, че той не е много различен от онзи в Съединените щати), ксенофобията – независимо дали насочена против евреи, украинци, мюсюлмани, роми, L.G.B.T. хора или други групи – се демонстрира с все по-голяма безнаказаност. Между 2015 и 2017 регистрираните престъпления на омарата са се увеличили с 40 процента. През април 2016 Министерският съвет ликвидира *Съвета против расова дискриминация, ксенофобия и други подобни видове нетolerантност*, създаден през 2013.

През 2016 полският драматург Павел Демирски беше пребит брутално за това, че е защитавал пакистанец, нападнат от футболни запалянковци. През септември историкът Йежи Кохановски пътувал в трамвай във Варшава заедно с германски колега, който бил на посещение. Към Кохановски се приближил мъж, който му казал да престане да говори немски. Кохановски обясnil, че приятелят му не говори полски. Тога-

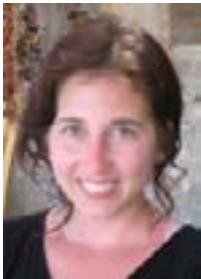
ва мъжът започнал да го бие. Ватманът отказал да повика полицията; в края на краишата професор Кохановски се оказал в болница, с пет шева.

На 11 ноември 2017, полския Ден на независимостта, хиляди националисти маршируваха под лозунги „Искаме Бог“ и „Полша само за поляците“. По-късно полският историк Марек Чодакиевич, който беше сред най-острите критици на Ян Грос, и който сега преподава полски изследвания в Института за световна политика във Вашингтон, писа, че така нареченият Марш на независимостта „се появи в резултат на необходимостта да се демонстрира нашата гордост от факта, че сме част от една историческа приемственост, която е достойна за защита срещу заплахите, идещи от либерализма и левичарството, включително марксизма-лесбанизма и мултикултурализма“. Полската преса съобщи, че президентът Тръмп се е консултиран с г-н Чодакиевич при подготовката на речта си, произнесена миналия юли във Варшава.

В книгата си „Усърдните палачи на Хитлер“, американският политолог Даниел Голдхаген твърди, че в хода на много поколения германците са били заразени с яростен антисемитизъм. Това са били зли хора, които са се наслаждавали на убийствата на евреи“. Най-големият опонент на г-н Голдхаген (откъм гроба) е Хана Арендт. „Вече в продължение на много години“, пише тя към края на войната, „ние се срещахме с германци, които заявяват, че се срамуват да бъдат германци. Често се чувствах изкушена да отговоря, че самата аз се срамувам да бъда човек“.

Обяснявайки апела на Голдхаген, чешкият политически теоретик Павел Барса писа, „ако Голдхаген е прав, то всички можем да спим спокойно“.

За съжаление, тъй като Арендт и Фройд имат право, а Голдхаген греши, ние никога повече не можем да спим спокойно. Едно от неприятните послания на Фройд е следното: онова, което ни заплашва, никога не е със сигурност извън самите нас. Историческата политика – също като национализма, в по-широк план (независимо дали в Полша или другаде) – служи като средство за избягване на отговорността, като опит за психическа консолидация чрез експлоатация на вината, като желание за намиране на сигурно място в света.

Марси Шор преподава културна и интелектуална история в Йейлския университет. Тя е авторка на *Caviar and Ashes: A Warsaw Generation's Life and Death in Marxism, 1918-1968* (Yale University Press, 2006) и преводачка на мемоара на Михал Гловински за Холокоста, *The Black Seasons* (Northwestern University Press, 2005).

Пренаписването на историята в Източна Европа

Автор(и): Волха Чарниш и Евгений Финкел

Новият закон за Холокоста в Полша и политиките на миналото

Миналата седмица полският президент Анджей Дуда подписа един оспорван закон, който поставя извън закона твърдения, приписващи отговорност за Холокоста и други нацистки престъпления на „полска-та нация“. В една телевизионна реч [Дуда каза](#), че законът защитава интересите, достойнството и историческата истина на Полша, „така че да не бъдем клеветени“. Това решение предизвика възмущение в западните страни. Human Rights Watch предупреди, че то ще има „смразяващ ефект върху свободата на словото“. Жан-Ив льо Дриан, френският външен министър, каза, че полското правителство не трябва да се опитва „да пренаписва историята“. А израелският премиер-министр Бенямин Нетаняху нарече закона „неоснователен“. „Аз съм силно против него“, каза той. „Не може да се променя историята и Холокостът не може да бъде отречен“.

Законът е само последна част от един по-мащабен опит за исторически ревизионизъм. Миналата година управляващата полска партия Право и справедливост (ПИС) [иззе управлението на музея на Втората световна война в Гданск](#), в опит да промени изложението му, с цел да се подчертава полското страдание и героизъм. Директорът на музея беше уволнен, бордът на настоятелите му променен чрез включване на десни полски историци с про-ПИС ориентация, а едно от изложението за съвременните конфликти по света беше заменено от патриотична анимация за борбите на Полша от началото на Втората световна война до падането на Съветския съюз. Освен това ПИС заговори за нови репарации от Германия и започна да премахва „паметниците на благодар-

ност“ към Червената армия, издигнати в страната след Втората световна война.

Но Полша не е единствената посткомунистическа страна, която се опитва да представи по нов начин историята на ролята си във Втората световна война и да защитава собственото си разбиране за това какво е било участието ѝ в Холокоста. Критиците на подобни политики казват, че те **фалшифицират историята**; защитниците им пък настояват, че те представляват **нормална и необходима фаза от изграждането на държавата** или дори смели опити за **запазване на историческата истина**. Всъщност подобни събития имат само малко общо с историческата точност или изграждането на държавата. Скорошният подем на опитите за преоформяне на историческата памет е задвижван от три взаимно свързани фактора: намаляващото влияние на институциите на ЕС, възхода на крайнодесните партии и увеличаващите се напрежения с Русия.

След комунизма

През 1990-те, докато международната общност беше изцяло заета с политическите и икономически реформи, предизвикани от падането на комунизма, източноевропейските държави бяха заети с един друг важен, но до голяма степен незабелязан процес: реконструиране и преопределение на националните им истории, особено що се отнася до преосмислянето на Втората световна война и Холокоста.

Централна част от това усилие е утвърждаването на национална жертвеност. През 1992 Литва откри **Музей на жертвите на геноциди**, който възпоменава престъпленията на съветската окупация, но първоначално игнорираше Холокоста. През 1998 Полша създаде **Институт за национално припомняне**, който изследва и преследва нацистки и съветски престъпления срещу полската нация. През 2002 Унгария превърна бившето главно управление на нацистката, а по-късно и комунистическа полиция в **Дом на терора** – музей, посветен на нацистките и съветски престъпления.

Тези институции не само възпоменават миналото и възпитават обществеността, но служат и на политически цели. Вътре в страните националната жертвеност е мощно средство за мобилизация на политическа подкрепа и легитимация на онези, които разиграват темата. В

чужбина правителствата използват фокуса върху миналите [собствени] страдания, за да оказват натиск в преговори с ЕС и НАТО.

И все пак в началото официалните опити за използване на историята трябваше да съществуват заедно с условията, наложени от ЕС, който изискваше поне реторическа конфронтация с наследствата на антисемитизма, Холокоста и Втората световна война. През 1990-те Европейският парламент прие множество **резолюции, възпоменаващи Холокоста** и призоваващи националните правителства да възстановят отнети еврейски собствености, както и да се борят срещу антисемитизма. И макар че не бяха обвързващи, тези резолюции подаваха сигнал за това какво западноевропейските страни очакват от бъдещите членове.

И правителствата в Източна Европа реагираха. Те създаваха комисии по Холокоста и включваха изучаването му в учебници, при това в почти същите обеми, **както и в западните учебници**. Някои страни, като балтийските, обръщаха само повърхностно внимание на миналите жестокости. Други бяха по-сериозни при конфронтацията с миналото. Полша например прокара през 1997 законодателство за възстановяване на общinsка еврейска собственост, конфискувана от нацистките и комунистически власти, на предвоенните собственици, а през 2003 създаде **Центрър за изследване на Холокоста** към престижната Полска академия на науките. Когато по време на изборите от 2001 отговорността за **клането в Йедвабне** от 1941, при което етнически поляци са избили няколкостотин от еврейските си съседи, се превърна в централен въпрос, либерално настроеният полски президент Александър Квасниевски се **извини за погрома**. Изглеждаше така, сякаш национализмът би могъл да съществува заедно с един плуралистичен разговор за миналото.

Но дори и тези първоначални, колебливи опити за конфронтация с Холокоста се оказаха много спорни. Едно социологическо допитване от 2001 показва, че 48 процента от поляците не одобряват извинението на Квасниевски. Когато през 1995 литовският президент Алгирдас Бразаускас поиска прошка за литовците, които са убивали евреи, той беше пресечнат с **искания от страна на някои части от литовската интелигенция, евреите също да се извинят** за начина, по който са третирали литовците по време на съветската окупация.

От приемане към съпротива

През последните години разказите за възпоменанието на Холокоста и източноевропейската жертвеност започват все повече да се сблъскват. С официалната институционализация на националното страдание, националистическите елити направиха ходове, целящи да маргинализират неудобното минало.

Полша води колоната, отчасти благодарение на крайнодясната и популистка ПИС. Партията отново и отново се опитва да представи плуралистичния разговор за миналото като **атака срещу полската чест**. От полските евреи се изиска да **докажат лоялността си към Полша**, като защитят новия Закон за Холокоста срещу чуждите критики. Позицията на ПИС е в съгласие с общественото мнение. **При едно допитване от 2015** само 23 процента от респондентите се съгласяват, че полските престъпления срещу евреите „са все още валидни и трябва да бъдат разкривани и публикувани публично“. Два пъти повече хора казват, че, ако и престъпленията трябва да се помнят, те не говорят нищо за по-широките настроения на поляците към евреите по време на Втората световна война. Дори и модерната полска музика черпи вдъхновение от идеята за жертвеността на страната. Рапъри като **Тадек** и пънк-рокери като **Кукиз** разпространяват националното послание.

Но Полша далеч не е нещо уникатно. В Унгария – друга страна, ръководена от крайнодясно популистко правителство – един паметник на Холокоста, издигнат през 2014, представя държавата като **невинна жертв** на германската агресия, въпреки военновременния съюз на страната с Германия и активното участие на унгарски колаборатори в Холокоста. Миналата година унгарският премиер-министр Виктор Орбан описа **адмирал Хорти**, който е управлявал Унгария от 1920 до 1944 и е въвлякъл страната в съюза ѝ с Германия, като „**изключителен държавник**“.

Историята е много подобна в Балтийските страни. През 2001 Литва допълни криминалното си законодателство със закон, който предвижда до две години затвор за ония, които „**отричат или грубо омаловажават**“ геноцидите, извършени от нацистка Германия или Съветския съюз срещу литовци. Една скорошна книга, в която се излага колаборацията на литовци в Холокоста предизвика **остра ответна реакция срещу авторката, журналистката Рута Ванагайте**. По-рано

този месец Латвия награди с финансова помощ всички ветерани от Втората световна война, [включително и доброволците в SS](#).

През 2015 украинският парламент прокара два закона, които преформулират опита на страната от Втората световна война. Първият криминализира отричането на наследството на „борбата за независимост на Украйна през 20 век“ и възхвалява брутално-насилствени групи като Организацията на украинските националисти, които са сътрудничили на нацистите и са избили големи групи от еврейски и полски цивилни граждани в името на украинската държавност по време на Втората световна война. Вторият закон [превръща в престъпление](#) отхвърлянето на „престъпния характер на комунистическия тоталитарен режим от 1917-91 в Украйна“.

Политиките на историята

Основен фактор зад нарастващата съпротива срещу неудобната история е намаляващото влияние на ЕС и отслабената привлекателност на западноевропейските норми. Досега повечето източноевропейски страни или вече са се присъединили към ЕС, или, като Украйна, са се отказали по същество от тази идея. Членството в ЕС освободи крайнодесните правителства в страни като Унгария и Полша от необходимостта да следват либерални норми не само при политическата свобода и върховенството на закона, но също и когато става дума за паметта на Холокоста. Централната роля на Германия в институциите на ЕС също предлага на държави като Полша и Унгария неустоимо изкушение да представят отново и отново собственото си страдание по време на Втората световна война – цел, която се намира в конфликт с централността на Холокоста в утвърдените разкази на ЕС за следвоенната европейска история.

Нещо повече, възходът на крайнодесните популистки партии из цяла Европа означава, че съюзът вече не говори с един глас. Санкционирането на някоя отделна държава днес е [вече по-трудно](#). Крайнодесните популистки политици, по традиция евросkeptици, днес са дори още по-склонни да предизвикат международно неодобрение и да печелят вътрешна популярност като разпалват национализма и оневиняват миналото. За да може да процъфтява, тяхната идеология се нуждае от реални или въображаеми заплахи от мощни „други“. Разказите за нацио-

нално мъченичество задоволяват тези потребности, а международната шумотевица, която те предизвикват, усилва твърденията, че нацията се намира под нападение от престъпни чужди, особено от **мощни евреи**.

Еднакво важна в това отношение, руската анексация на Крим от 2014 допълнително усили възприятията за национална уязвимост в източна Европа. Колкото по-видима е руската заплаха, реална или въображаема, толкова повече посткомунистическите държави усилват шумотевицата около националната жертвеност и се опитват да ограничат конкуриращия се с нея разказ за Холокоста. И макар че руската заплаха е най-очебийна в Украйна и Балтийските страни, тя мотивира и други посткомунистически страни, където има спомени за руска агресия, включително и Полша.

В държавите, които се чувстват директно заплашени от Русия и са управлявани от крайнодесни популистки партии, тенденцията към контролиране на историята и заглушаване на неудобните факти относно собствената им роля по време на Втората световна война най-вероятно ще продължат. Това ще изостри напреженията със **Съединените щати и Израел**, ще **разделя съюзници** дори и вътре в самата Източна Европа и ще задушава откритите дебати. Ироничното тук е, че автокрацията на Путин най-вероятно е онази, която ще спечели най-много от един такъв развой на нещата.

Но все още има надежда. Тъмните минали събития се третират по различни начини в страните, в които левицата си остава силна и където руската заплаха е по-малко осезаема. Левите партии са идеологически по-малко склонни да апелират към национализма, а десният наратив за жертвеността е по-малко убедителен без наличието на външна заплаха. В Словакия прокуратурата е изискала от Върховния съд да забрани крайнодясната Народна партия, която превръща в идол колаборационисткия лидер на страната от Втората световна война Йозеф Тисо. През 2016 президентът и мремиер-министърът на Словакия откриха **Музей на Холокоста в Серед**, който документира словашкия колаборационизъм с нацистите и съдбата на евреите в страната. Румъния, един от най-новите членове на съюза и германски съюзник по време на войната, представя един дори още по-положителен пример. В страната е поставено извън закона отричането на Холокоста, призната е собствената роля в него и се изплащат пенсии на хората, оцелели по време на антиеврейските преследвания от Втората световна война. Макар че минало-

то не може да бъде променено, някои държави показват, че са готови да се учат от него.

Евгений Финкел е асистент по политически науки и международни отношения в университета Джордж Вашингтон, САЩ

Волха Чарниш е белоруско-американска изследователка на най-близкото източноевропейско минало. Специализира се в областите на историческата политическа икономия, и етническите политики. Нейни изследвания са били публикувани в авторитетни научни издания като American Political Science Review, Comparative Political Studies, European Journal of International Relations. През 2016 е спечелила наградата за най-добра статия на Американската асоциация за политически науки. Получила е докторска степен от университета в Харвард през май 2017.

Коментари (3)

- 21-02-2018|**Петров**

Център на статията е отношението към Холокоста в Полша и другите източно европейци. Искам да добавя един малък пример от София.

В галерията на открито на Любомир Далчев, стои копие от неговия паметник в лагера Маутхаузен, където бяха смляни в дупката на кариецата хиляди евреи от Холандия и други ненужни на Райха хора. Това е една фигура, която с драма и сила възвестява края на Холокоста и началото на Свободата. Една скулптура, която е единствена в България за жертвите на Холокоста. Надали някой може да ѝ отрече художествената и драматична сила.

Но какво е отношението към този значителен паметник за Холокоста. Пълна тишина. Нито една снимка някъде, нито една дума от някого. За 35 години името на паметника и името на автора бяха изкъртени от ДС и общинарите, които въпреки, че всеки ден го виждат, не намериха няколко пари да възстановят табелките. Даже не можаха да намерят някои с парцал да отиде и да го почисти. И никой не го вижда. Направиха си пазар около него.

Министъра на Културата, когато беше в Австрия, посети Маутхаузен и се поклони на паметника на Далчев. Но в София от хората в неговото министерство и от стотиците платени да се грижат за изкуството нито дума. Защо се срамуват, или защо така се страхуват, че никой нищо да не знае. ДС го няма, бдящите за СОЦА ги няма. Има огромен персонал в медиите, които отразяват какво ли не. Но паметника за Холокоста не го виждат даже и в центъра и го „няма“ в България.

И това отношение към Холокоста да е само с този паметник

- 25-02-2018|**Гърдев**

Напълно съм съгласен. Копието от паметника на Далчев трябва да се почисти и експонира по подходящ начин. Сега.

- 04-03-2018|**Петров**

И не само това. Време е този паметник да се публикува някъде и да се разбере, че и ние сме направили нещо за Холокоста. Някои може да твърдят, че паметника е само за българите, или само за руснаците, или само за партийците. Това ще значи, че не признаваме Холокоста за ев-

реите, въпреки, че загиналите българи, руснаци, комунисти може и да са евреи. Други невежи може да твърдят, че Австрия не е Германия. А тя тогава беше Германия и Хитлер е роден само на десетина километра от Маутхаузен. Можем ли да кажем, когато един лагер е за евреите, че не е за тях, защото имало и не евреи. Или защото Далчев го е направил. Не знам защо толкова години се мълчеше за това. Може да има и други причини.

Прочистването на сложното полско минало

Автор(и): Алиса Валес

Този месец в Полша се навършват петдесет години от „[събитията от март](#)“, 1968, когато в страната избухват масови протести, в отговор на стагнацията в комунистическия режим на Владислав Гомулка и кампанията му за цензуриране и тормоз над полски евреи и интелектуалци. Годишнината идва в момент, когато настоящото правителство е изправено пред критика у дома и по цял свят, за подкопаване свободата на словото и независимостта на съдебната система, както и за отказа му да приеме каквito и да е бежанци. Сред грубите ходове, предназначени да установят идеологически контрол у дома и да демонстрират пренебрежение към мненията на Запад, е и един наскоро прокаран закон, чрез който се криминализират всякакви твърдения, че поляците са съучаствали или са поне съ-отговорни за Холокоста в страната си.

Законът със сигурност подканва към сравнения между времето днес и 1968. Но този път полското правителство не е подкрепяно от Москва; понастоящем то е изолирано както от Запада, така и от Изтока, а страната изглежда, не за първи път, приклещена в един вид менгеме – идеални условия за нов цикъл от ксенофобска истерия и фанатизъм.

Едва ли има нещо, което да напомня по-силно за цензурата от комунистическо време както принудителните, покровителствени идеологически коментари, с които културните чиновници от управляващата партия Право и справедливост, известна също и с полските си инициали ПИС¹, реагират през последните няколко години срещу определени книги, пиеси и фильми, свързани с Холокоста. Когато през 2016 по полската телевизия беше показан филмът на Павел Павликовски [Ида](#), където става дума за млада монахиня, която открива, че е еврейка, той беше [съ-проводждан](#) от въведение и „дискусия“ от държавно-одобрени експерти, които назидателно обясняваха на полските зрители как филмът бил

1 На много от западните езици думичката „пис“ звучи доста грубо, да не казваме директно неприлично (нещо като „пикая“ или „пикня“). Бел. пр.

„**обида срещу полската нация**,“ Миналият месец корицата на бюллетина на Института за национална памет (**IPN**), който се намира в центъра на опитите за защита на „доброто име“ на Полша, показваше на горната си половина снимка на затворници от концентрационен лагер, а на долната – снимка на усмихващи се нацистки офицери, с гордия надпис „Германци причиниха на хората тази съдба“.

Визуалното послание – германците са историческите злодеи – е ясно дори и за не-полска аудитория, но заглавието е по-специфично [и разбираемо единствено за поляци]. Всъщност то е позоваване, както и изкривяване, на класически литературен текст, който е част от редовната училищна програма в Полша, когато става дума за историята на Холокоста. През 1946 известната полска романистка Зофия Налковска (1884-1954) публикува малка, но съкрушителна прозаична сбирка под название Медальони¹, придружена от епиграфа *Ludzie ludziom zgotowali ten los*: „Хора причиниха на хората тази съдба“. В ръцете на днешните полски арбитри на истината, първоначалното твърдение, в което става дума за [общо]човешката злина (и чрез което читателите се приканват да размислят върху собствената си готовност за вършене на добро и зло), трябва да бъде ограничено и приспособено към едно тясно, предубедено разбиране на историята. Има основания за тревога при мисълта дали планът не е да се наложи една подобна операция за приспособяване и ограничаване върху цялата полска култура.

На 7 февруари Анджей Мелак, народен представител от управляващата партия, призова към снабдяване на Медальони с уводни коментари. Според него Налковска използва фрази от вида, срещу който се бори най-новото полско законодателство. В последния текст от сбирката, „Възрастните и децата от Аушвиц“, Налковска пише: „Не десетки хиляди, не стотици хиляди, а милиони човешки същества бяха превърнати в производствени сировини и стоки в полските лагери на смъртта“. А няколко абзаца по-нататък следва: „Германците обещаваха на евреите, арестувани в Италия, Холандия, Норвегия и Чехословакия, отлични условия за работа в полските лагери“ (мой курсив, и в двета случая, бел. авт.). Ето я фразата, не експлицитно уточнена от новия закон, но представляваща точно онзи вид език, срещу който той е насочен. Налковска, разбира се, е недостижима за съдебен процес, а и в самия закон се уточнява, че той няма да бъде

1 Книгата може да се намери на руски език в безплатен електронен вариант, на адрес <http://tululu.org/b14721/>. Бел. пр.

прилаган срещу историци или артисти, но това само повдига въпроса по какъв точно начин и срещу кого той ще бъде прилаган. На друга страница на уеб сайта си, **този път на английски**, Институтът за национална памет указва, че основни отговорници за онова, което според членовете му се счита за постоянно охулване на Полша, са „медиите“. Фактът обаче, че сред постоянните участници в дебатите върху полско-еврейската история се намират множество историци и артисти, прави ясно, че те също могат да бъдат подложени на съдебно преследване, ако гледищата им получат достатъчно широко разпространение.

Социоложката и журналистка Карolina Вигура **писа** наскоро, че законът комай е бил предназначен да запуши устата на една-единствена личност: историкът Ян Грос, който наруши мълчанието, поддържано в хода на десетилетия около историята на Йедвабне (в която местните евреи са били избити от съседите си поляци) – и упорито **поддържа тезата** си, че поляците „всъщност са убили през войната повече евреи, отколкото немци“. Но както казва самият Грос, правителството не се нуждае непременно от нов закон, за да го тормози – и в това законодателство трябва по-скоро да се вижда начин, по който партията Право и справедливост се подмазва на крайнодесните си избиратели. Правейки това, правителството само излага на показ собствения си провинциализъм и не сигурност.

Щом само новият „Закон за Холокоста“ влезе в сила по-рано този месец, една неправителствена група на име *Reduta Dobrego Imienia* (буквално „Редут на доброто име“, обикновено превеждано като „Лига против охулването“), направи стъпки за започване на граждански процес срещу един аржентински ежедневник, *Pagina 12*, за това, че е опетнил честта на Полша. Нарушението се състои в „смесване на две [исторически] нишки“ – *едната от тях клането от Йедвабне, а другата, историята на „обречените бойци“* (*żołnierzy wyklęci*) от полската националистическа съпротива по време на и след Втората световна война¹. Множество железопътни гари из цяла Полша бяха украсени този месец с плакати на IPN, в които се възпоменават тези бойци – важна част от полската история, която според десните коментатори е била премълчавана. Фактът, че аржентинските редактори

1 Става дума за бойците от антикомунистическите части на полското съпротивително движение, които продължават борбата срещу окупаторите, този път съветски, след края на Втората световна война. В известен смисъл тяхната съдба е много подобна на онази на българските горяни. Бел. пр.

са илюстрирали статия по темата за Йедвабне с фотография на полски войници, беше като разяване на червено знаме пред бик.

* * *

Осемте мрачни разказа, от които е съставен сборникът Медальони, са резултат от работата на Зофия Налковска като член на Централната комисия за разследване на германските престъпления, създадена през пролетта на 1945. Комисията (преименувана през 1949 на „за нацистки престъпления“) е институционалният предшественик на IPN, а историята ѝ показва ясно рисковете, свързани с предоставянето на право за раздаване на „историческа истина“ на държавни институции. Създадена под егидата на следвоенното полско правителство (ръководено от подгответи в Москва комунисти), Комисията винаги е действала под влиянието на политически императиви. Ако членовете ѝ са откривали свидетелства за съветски военнопрестъпления (като клането от Катин, в което НКВД унищожава повече от 20,000 полски офицери), те са били задължавани да ги унищожават или прикриват, по същия начин, по който всички поляци са се намирали под възможно най-силен натиск да се отнасят към Съветите като към „освободители“, а не „окупатори“.

Въпреки тези сериозни ограничения, Комисията все пак е извършила много сериозна работа по документиране на нацистките кампании за масови унищожения и поробвания в Полша, а собствената проза на Налковска, образцова в чистотата и трезвостта си, представя ужасите им по-добре от всяко друго литературно произведение, което ми е известно (освен писанията на самите оцелели от Холокоста). В комисията участват еврейски адвокати, изследователи, както и неколцината останали представители на еврейските общности. Тя събира и запазва германски документи, интервиюира свидетели и извършители, и помага да се подготвят процесите на главните престъпници от окupираната от нацистите част от Полша (т. нар. „Генерално губернаторство“): Рудолф Хес, Ханс Франк, Амон Гьот, Юрген Шрооп, както и помощниците им. В настоящия момент от полската история, когато Институтът за национална памет се възмущава срещу онова, което нарича „дефицит на историческа истина“ в приписването на вината за Холокоста, е важно да се отбележи, че Комисията е обвинявала и полските колаборатори.

Но когато верните служители на Stalin консолидират хватката си върху полската държава през 1949, дейността на Комисията е силно ограничена и изцяло подчинена на доминираните от комунистите проку-

рорски служби. В продължение на повече от едно десетилетие Комисията е била безсилна да направи нещо повече от запазване на документацията, която вече е събрала. През 1960-те партийните идеолози я активират отново, но този път тя е прочистена и пусната в ход като инструмент за прокарване на срамната държавно-подкрепяна кампания на антисемитизъм, която води до емиграцията на голяма част от останалите в Полша евреи. Под ръководството на нов директор, [Чеслав Пилиховски](#), сам той бивш член на крайнодясното движение Национално-радикален лагер, комисията възприема нова политика на „отблъскване на клеветническата кампания от лъжи“ за антисемитизма в Полша. Еврейските интелектуалци са публично обвинени, че клеветят Полша, с предполагаема помощ от страна както на ционисти, така и на неонацисти. Много от тях, включително и Грос, прекарват известно време в затвора.

Като наследник на тази опетнена институция, Институтът за национално припомняне е в същата степен подложен на натиск в зависимост от променящите се вълни на политическата власт. Под управлението на Право и справедливост именно Институтът е изработил проекта за новия закон. При едно от предишните правителства обаче, през 2001–2004, той направи подробно и напълно сериозно изследване на клането от Йедувабне, чиито „извършители *sensu stricto* [в стриктен смисъл]“, по думите на прокурора [Радослав Игнатиев](#), са били местни поляци.

Обхващайки [работата на] предишните комисии, IPN е създаден в 1998, най-вече като съхранител на голямо количество документи, останали от времената на комунистическите служби за сигурност. В печалната игра на конкуриращо се мъченичество, която Полша изглежда играе отново, милиони документи, свидетелстващи за комунистически престъпления, се противопоставят на милиони документи, свидетелстващи за нацистки престъпления. Това е един достоен за съжаление, счетоводителски подход към неизмеримите загуби и рани от войната, както е отбелязвано вече неведнъж. Липсващо от настоящия дебат около нещата, които могат или не могат да се казват за историята в настоящия момент, е присъствието на самите мъртви, които са толкова мощно представени в кратките истории на Налковска.

В Полша, както и буквално във всяка друга страна, която е била окупирана от враждебни сили, мъртвите са обезпокояващо присъствие, не просто защото са мъртви, а защото припомнянето на реалното им присъствие означава да се припомни и унижението от вида решения, които

хората са били принудени да вземат във военно време. В [заявлението си](#) историците от IPN изказват удивителното твърдение, че „истината никога не унижава“. Но, колкото и да ни се иска да седят мирно в ролята на мъченици (или престъпници), мъртвите винаги носят със себе си една обезпокоителна смесица от вина и невинност. Някои от полските бойци, които са се борили против нацистите и комунистите, са участвали и в акции за унищожаване на евреи. Хората, чиято идентичност и национална гордост е обвързана с онези бойци, могат (с немалка вероятност) да се почувствува унижени от този факт. В една демокрация тези сложни реалности на човешката история не могат да бъдат оставени на оценката единствено на държавни служители. Тези морални плетеници не са точно материалът, от който е възникната най-голямата полска литература. Ето защо този вид лукав идеологически контрол, който изглежда се завръща в Полша под управлението на ПИС, е толкова обезпокояващ и объркващ.

В чуждестранната си културна мисия полското правителство старательно популяризира подновеното възприемане и възпоменаване на исторически фигури, които според него са били забравени, включително и полски граждани, почетени в [Яд Вашем](#) като светци сред народите. Чрез своя Институт на книгата Полша освен това изтъква автори, разглеждани от сегашния режим като солидно „патриотични“ – например поетът и известен изследовател на романтизма Ярослав Марек Римкевич. По време на една държавно финансирана конференция по полска литература в превод, проведена миналото лято в Краков и организирана от Института на книгата, всички участници получиха като подарък специална чантичка, в която между другото се намираше и голямо ново полско издание на събраните стихове на Ян Полковски, католически поет с неоспорим талант, който е бил активен участник в „Солидарност“ през 1980, а днес е един от най-активните поддръжници на правителството на ПИС. Освен това чантичката съдържаше и красив бележник, на корицата на който се вижда лицето на Джоузеф Конрад, който, заседнал в Краков в навечерието на Първата световна война, е бил укоряван от семейството си, че не е достатъчно голям полски патриот. Днешна Полша се нуждае от Конрад, но не като лице на националната гордост, а заради трагичното му усещане за ирония, за това как благородните цели биват подкопавани от слепи сили, заради предупрежденията му, че човешкото знание е нещо проблематично и временено.

Да се правят опити за фиксиране на нечия национална история и жертвен статус чрез силата на закона е колкото глупаво, толкова и безполезно. Също като законите против отричането на Холокоста, полският закон няма да накара хората да престанат да говорят неща, които поляците намират обидни. Освен това той незабавно въвлича правителството в непоследователности. Полското правителство се противопоставя силно срещу **осъждането** си от Съда в Хага за това, че е предоставило на ЦРУ сгради (в градчето Старе Киекути) и друга подкрепа при осъществяване на програмата за незаконни мъчения на хора, заподозрени в тероризъм (**през 2002 и 2003**), както и достъп до специално летище, на което арестуваните са били доставяни и откарвани обратно. Но когато в този контекст се използва точно същия тип фразеология („полски черни места“), това не предизвиква същия вид законодателна треска.

* * *

Все пак има значителни разлики между правителствената цензура днес и онази отпреди половин век: през 1968 човек е можел да получи до десетгодишна присъда за „обида срещу полската държава“. Новият закон предвижда присъда от най-много три години. През 1969 е имало строга система за цензура, единственото средство срещу която е била нелегалната издателска сцена; днес основното разделение е между държавните медии и комерсиалните частни канали. Учебните програми и списъците за изпитна литература днес може и да отразяват консервативните литературни вкусове на избирателите на Право и солидарност, но няма почти никакви признания за това, че полските писатели и артисти, и без това силно школувани във всякакви форми на съпротива, се чувстват сериозно ограничени в работата си. А и не всички течения се движат в една и съща посока.

През 2016 в Полша се **появи** ново, „нецензурирано“ издание на известния Мемоар за Варшавското въстание от Мирон Биялошевски, в което са възстановени определен брой абзаци, които са липсвали в първоначалното издание (те съдържат най-вече описание на полски граждани, които се смеят и ликуват при вида на разстрелите, извършвани от германците във Варшавското гето). Изследванията върху антисемитизма от времето на Втората световна война продължават без ограничения, а освен това в полското общество има голям брой хора, които шумно се противопоставят на расовите и полови предразсъдъци, когато те биват използвани като политическо средство. Появиха се майсторски

нови книги за погрома в Килце от 1946 (от [Йоана Токарска-Бакир](#)), а също и за [Ирена Сендлер](#), една от най-високо тачените полски „праведни не-евреинки“ (от Ана Биконт). Има множество основания за надежда, че страната ще избере историческата комплексност пред исторически-те карикатури.

В края на последната глава от Медальони, Налковска споменава един нацистки закон, който е забранявал каквото и да е преследване на нацистки партийни членове за минали престъпления (в края на краишата, толкова много от тях са били набрани от най-различни престъпни среди). Законът на Право и справедливост е по-изкусен: той дава право поляците да бъдат обвинявани в определен вид престъпления (наричани „комунистически престъпления“), но заедно с това се опитва да ги защитава от обвинения, свързани с други престъпления от националното минало.

Алиса Валес е родена в Амстердам в смесено американско-холандско семейство. Израснала е в САЩ и Холандия, и е следвала славянска филология, литература и история в Лондон, а по-късно в различни университети в Полша, Русия и САЩ. Работила е за BBC World Service, Холандския институт за документация на войните и е Еврейския исторически институт във Варшава. В момента работи като независима писателка, редакторка и преводачка.

Коментари (1)

- 01-04-2018 | **JULIAN PETROV**

Тъжно и смешно! Идеологията – начин на употреба в журналистическа практика.

Картини от модерна Полша – част 1

Автор(и): Стивън Ерлангер

Снядово, Полша – Младият кмет на това малко градче, далеч в източна Полша, е безкрайно горд с новата си италианска пожарна кола, която проблясва редом с една друга, още от съветски времена. Недалеч оттук директорката на началното училище показва нови класни стаи и нова спортна зала с голямо електронно табло за резултати.

Всичко това – плюс пътища, слънчеви панели и подобрени канализационни и водно-пречиствателни системи, както и субсидии за млечните ферми – се изплаща до голяма степен от Европейския съюз, който финансира почти 60 процента от публичните инвестиции в Полша.

При такава щедрост човек едва ли би могъл да си представи, че Полша се намира в някакъв вид война с Европейския съюз. Но през последните месеци националистическото правителство на страната вече не веднъж е хапало ръката, която го храни.

Европейският съюз обвинява Полша, че поставя под голяма опасност демократичните ценности, че подкопава върховенството на закона като запълва съдилищата със собствени предани хора. Освен това западните лидери са критикували полската управляваща партия за това, че потиска буквально всички критични гласове сред държавните новинарски медии и ограничава свободата на словото с последния си закон, който криминализира всякакви твърдения, свързани с евентуалната отговорност на полската нация за Холокоста.

„Военното напрежение“ се засилва, докато Източна Европа се превръща в инкубатор на един нов модел на „нелиберална демокрация“, **основите на която се полагат от Унгария**. Но именно Полша – толкова голяма, толкова богата, толкова военно-силна и важна от геостратегическа гледна точка – е страната, от която ще зависи дали дългите усилия на Европейския съюз за интеграция на страните от бившия Съветски блок ще се увенчаят с успех или не.

Залозите тук, както вярват мнозина наблюдатели, са далеч по-големи от онези, свързани с британското напускане на Европейския съюз, тъй като в този случай блокът е изправен пред мъчителния въпрос дали, въпреки всичките му усилия за налагане на дисциплина, е позволил на антидемократичната вълна да се разпростира, и какво да прави в тази връзка.

Засилващият се конфликт между първоначалните западни страни-членки на блока и новите членки от Централна и Източна Европа, е основната заплаха за сцеплението и оцеляването на Европейския съюз. Това не е обикновен, а многостранен сблъсък на идентичности, истории, ценности, религии и интерпретации на демокрацията и „солидарността“.

„Това е ‚да‘ за Европа, но каква Европа?“, казва Михал Барановски, директор на варшавския офис на германската фондация Маршал, отбелязвайки че подкрепата сред полското население за Европейския съюз достига до 80 процента, но може да бъде доста плитка.

Полското правителство, което се доминира от [партията] Право и справедливост, самата тя доминирана зад кулисите от партийния шеф Ярослав Качински, изглежда има свой собствен отговор на този въпрос. То е повече от доволно да приема финансирането, идващо от Европейския съюз, но се беспокои, че полският дял би могъл да намалее, ако страните-членки използват бюджета, за да накарат Полша да приеме общата линия. Страната ще получи почти 9 процента от бюджета на Европейския съюз между 2014 и 2020, тоест около 85 милиарда евро.

Но приглушените заплахи да престане с използвачеството едва ще принудят правителството на Качински да се промени. То отговаря на европейските критики като от своя страна обвинява Брюксел и Германия – доскорошният най-голям съюзник на Полша в Европа – че диктуват условия на новите членове и се опитват да налагат една елитистка, секуларна визия [за бъдещето на Европа]. Освен това то се е позиционирало в авангарда на централно- и източноевропейските страни, които се противопоставят на идеята за имиграционни квоти, твърдейки, че действа в защита на християнските ценности.

Управляващата партия оформя кампаниите си на основата на полската национална гордост и „изправянето от коленичещата поза“. Освен това тя представя предимно католическа Полша, която по традиция вижда в себе си жертва на историята, като „Христос на нациите“.

След като в продължение на векове е била притискана между империи и окупирана поред от фашисти и комунисти, Полша вече е готова да приеме мястото си като равен сред равни, без да търпи статуса на второкласна държава, твърди господин Качински.

„Историята е част от нашата идентичност, която хората от други части на света не разбираят“, казва Славомир Дебски, директор на Полския институт за международни отношения. „Какво означава да бъдеш поляк? Ние сме нацията, която е оцеляла през Втората световна война, бидейки жертва и на двете тоталитарни системи“.

Тази комбинация от полски национализъм, религиозен консерватизъм, анти-елитизъм и атаки срещу онези, които уж се опитват да диктуват на Полша ценности и имигрантски квоти, е направила от Право и справедливост далеч най-голямата партия в една силно разделена страна с неорганизирана политическа опозиция.

Партията е повишила подкрепата си от почти 38 процента по време на изборите от 2015 до около 47 процента според последните социологически допитвания. Голяма част от този успех се приписва на инвестициите, направени в по-бедните провинциални райони, а по-голямата част от тези пари идват от Европейския съюз, както и достъпа до неговите пазари и работни места.

Но далеч повече от парите, влиянието на Право и справедливост се разраства въз основа на културните и идентичностни политики. Партията противопоставя една консервативна, католическа Полша с нейните семейни ценности, срещу безбожната, свободомислеща, смесваща полновете Западна Европа.

Освен това тя обвинява миналите правителства, опозицията и градските елити, че се домогват до европейското одобрение и приемат омаловажаването на полските интереси.

Областта Снядово, която обхваща множество села на североизток от Варшава, с население от 5,500 души, е добър пример за тази подкрепа. Докато преди Втората световна война населението тук е било до 40 процента еврейско, днес това е областта на Качински.

Районът е дълбоко католически и сильно повлиян от близостта до Беларус и спомените от съветската окупация по време на Втората световна война. През 2015 около 70 процента от тукашните избиратели са подкрепили Право и справедливост.

Хората ходят на църква по няколко пъти седмично, а свещениците тежнеят към страстни, политически заредени проповеди, докато държавните и църковни медии представят една силно поляризирана версия на събитията.

„Насърчаването на еднополовите семейства няма да бъде прието добре тук“, казва Марек Адам Коморовски, на 58, който е местен съветник в близкото село Ломза. „Ако сте в Европа, не можете да кажете нищо против това, но тук това не е норма. Тук семейството означава нещо друго“.

Рафал Пстроговски, 37-годишният кмет на Снядово, който е независим кандидат и вече седма година на служба, повтаря тези разбирания. „Полша е традиционна християнска страна и поляците уважават другите религии, но ние желаем нашата култура също да бъде уважавана“.

„Сред хората тук има страх, че западният секуляризъм е заплаха за нашата традиционна култура“, добавя той. „Ако нещата в Европа продължават все в тази посока, хората мислят, че имигрантската криза и терористическите атаки могат да започнат и тук“.

Славомир Сгржива, на 55, който е местен историк, казва, че дългата история на конфликт с Русия е направила Полша скептична към „всякакви левичарски или либерални политики“, и е засилила позициите на дълбоко консервативното и политизирано католическо свещеничество.

Що се отнася до битката с Европейския съюз по въпроса за правителствения контрол над съдебната система, това „изглежда абстрактно“, казва Агниешка Валчук, 45, директорка на началното училище в градчето. „Хората тук са бедни и те живеят с убеждението, че са подпомагани от правителство, което ги защитава“, казва тя.

Скорошните кавги относно новия полски закон за историята и Холокоста е друг пример за начините, по които полското правителство засяга западноевропейските чувствителности за свободата на словото, с цел да печели вътрешна популярност. У дома всичко това се разбира като опит за защита на Полша срещу онези гневни, обидени чужденци – включително евреи и западноевропейци. Показателно беше, че опозицията предпочете да се въздържи, вместо да гласува против този закон.

И макар да е твърдо за членство, Право и справедливост има визия за Европейския съюз, която е близка до британската – като съюз от национални държави, които търгуват свободно едни с други, но не се намесват във вътрешните си политики или национални култури.

В същото време Полша гледа на новата визия за Европа, идеща от предложениета на френския президент Еманюел Макрон, като на нещо, което съживява френско-германската доминация в блока, а това пък би оставило Полша встриани.

От полска гледна точка разговорите за реструктуриране правата на чуждестранните работници във Франция са форма на протекционизъм, насочен срещу новите страни-членки, но прикрит под про-европейски език. Полша отхвърля идеята за Европа „на няколко нива“ или „на две скорости“, с вътрешно ядро, състоящо се от страните в Еврозоната и външен пояс от по-нископоставени членове. Но според нея Брюксел се движи именно в тази посока.

Като цяло приоритетите на Качински са вътрешни и „за контрол над съдебната система той е готов да плати почти всяка цена“, казва Пьотр Бурас, шеф на варшавския офис за външна политика на Европейския съюз. „Той използва много бавни средства, които са най-вече демократични, за да натрупва толкова много власт, че позицията на партията да стане недосегаема“.

По мнението на управляващата партия промените са необходими, за да се прочисти стария комунистически елит, но те „правят независимостта на съдебната система напълно съмнителна“, каза през декември Франс Тимерманс, заместник-председател на Европейската комисия.

„Конституционността на законодателството вече не може да бъде гарантирана“, допълва той, тъй като „съдебната система на страната днес се намира под политическия контрол на управляващото мнозинство“.

Европейският съюз предупреди Полша официално, заявявайки, че Варшава рискува „сериозно нарушаване“ на ангажимента си за подкрепа и споделяне ценностите на либералната демокрация и върховенството на закона – принципи, които всички страни-членки са се задължили да подкрепят.

Някои наблюдатели смятат, че Варшава и Брюксел ще успеят да намерят компромис, но засега е трудно да се види точно какъв. Според Бурас Качински е пессимистично настроен относно бъдещето на Европейския проект.

„Според него ЕС е осъден на провал, така че трябва да се спасяваме както можем“, казва Бурас. „Той смята, че Съюзът не може да оцелее“.

Това беспокой госпожа Валчук, училищната директорка, която си спомня оскъдността на изборите, с които е разполагала при комунизма и се страхува за бъдещето на дъщеря си, на 16 и сина си, на 12 години.

„Страхувам се, че тази битка с Брюксел може да ограничи правото на децата ми да работят и пътуват в Европа“, казва тя. „Знам, че децата ми нямат усещане за липсата на каквото и да било, нито пък за това, че трябва да кажат нещо и да се борят за правата си, и това ме беспокои“.

Стивън Ерлангер е американски журналист с дългогодишна практика и настоящ шеф на лондонското бюро на *New York Times*, след повече от пет години работа на същия пост в парижкото бюро на вестника.

Картини от модерна Полша – част 2

Автор(и): Марк Сантора и Стивън Ерлангер

Подгорце, Полша – Този месец местната библиотекарка, Виеслава Клосинска, е помогнала при откриването на впечатляващ нов мемориал в Подгорце, малко провинциално селище е североизточна Полша.

Малък обелиск от поръждавяло желязо, с посвещение и кръст, близо до една секция от железопътната линия, мемориалът възпоменава т. нар. „**Сибиряци**“ – множеството поляци, разглеждани от руснаците като заплаха и изпратени в Сибир след нахлуването на Съветския съюз в Полша през 1939.

Повече от 100 души само от това селце, мнозина от тях земевладелци и дребни селяни, са били събрани и качени на товарни вагони, след което са изчезнали завинаги. По времето на комунизма тази глава от полската история е била затворена.

Госпожа Клосинска, на 60, е избрала като лична мисия да издирива всичко, което е възможно за „Сибиряците“. В продължение на години тя се е борила за набиране на финансови средства и подкрепа.

А след това, през 2015, на власт в Полша идва партията Право и справедливост (ПИС). Скоро госпожа Клосинска и нейният малък аванпост започват да получават пари, с които финансират конкурси за деца, за писане на патриотична поезия, както и други проекти, фокусирани върху миналото.

„Дължа голяма благодарност на правителството за това, че сега вече имам шанс да съхраня тези спомени“, казва тя.

След повече от две години на власт, партията Право и справедливост, както и нейният водач Ярослав Качински, **преоформиха съдебната система** по начини, които **според критиците** подкопава върховенството на закона. Правителството е иззело контрола над държавните медийни канали и е заглушило опонентите си. Направени са определени стъпки за ограничаване правото на събрания; прокаран е противоречив

закон, чрез който става незаконно да се твърди, че полската нация е отговорна за Холокоста.

Критиците се тревожат, че партията използва инструментите на демокрацията, за да подкопае самата тази демокрация. Но при цялата международна критика самата партия е по-популярна от всяка друга, и то точно там, където това има значение – сред избирателите.

Докато основната опозиция си остава силно разделена (анкетите показват, че тя е затънала някъде около десетте процента), ПИС постоянно отчита между 40 и 45%.

Голяма част от тази подкрепа е изградена върху популистки и патриотични теми, чрез поставяне на силен акцент върху спомените от миналото като средство за изграждане на бъдещето. Трагичната история на Полша, заедно с необходимостта от преодоляване на наследството от вековната окупация и съпротивата срещу външни сили, си остава важна част от привлекателността на Качински и неговата партия.

Това популистко послание и обещанията за възстановяване на традиционните ценности отекват дълбоко в огромната провинция, където много избиратели от селските райони си желаят преди всичко чувство за стабилност и сигурност в една бързо променяща се Европа.

За да си осигурява подкрепа г-н Качински набляга върху мощната комбинация от популистки социални програми, патриотичен подем и избирателна историческа памет. Той говори за 20-годишен проект за преструктуриране на Полша – и по места като Подгорце избирателите изглежда са склонни да му дадат това време.

„Има толкова много области, които в нашата реалност се нуждае не само от модернизация, но и от директно преораване“, каза той **неотдавна** в интервю за десния седмичник „Газета Полша“. „За да се превърне Полша в съвременна държава, освободена от тежестта на миналото и приятелски настроена към гражданите си, са нужни не два, а поне три мандата“.

Той се кандидатира с платформа, изградена върху обещанията, че Полша никога повече няма да се озовава на колене, да живее в страх от Русия на Изток и в подчинение на Германия на Запад.

Г-жа Клосинска казва, че я боли от това, че чужденците не разбират страната и историята ѝ. Но това само е усилило решителността ѝ. „Полша няма да направи нито крачка назад“, казва тя.

Хората тук работят на полетата. Те живеят във ферми, издигат олтари на Дева Мария и предано ходят на църква всяка неделя. Животът тук не винаги е лесен.

„Предишната партия говореше много за това как щяла да помогне на тези хора, но не направи нищо“, казва 58-годишният Марек Адам Коморовски, местен съветник.

Първото нещо, което ПИС действително е предоставила на хората, е съвсем реална облага: ежемесечна помош от 500 злоти, или около 230 лева, за всяко дете след първото, за всяко семейство в страната. Освен това партията премахна дълбоко непопулярното решение за повишаване възрастта за пенсиониране на 67 години, като я намали на 60 за жените и 65 за мъжете. Тя предостави нови жилищни субсидии и работи за повторно откриване на закрити държавни предприятия.

Макар опозицията да нарича тези политики неща, които страната не може да си позволи, икономиката процъфтява и правителството е намалило както бюджетния дефицит, така и безработицата (разбира се, със сериозна помощ, под формата на субсидии от Европейския съюз).

Право и справедливост „осъзна, че електоратът извън градовете може да бъде мобилизиран, че е налице политически вакум“, казва **Славомир Дебски**, директор на Полския институт по международни отношения във Варшава. „Парите бяха важни като психологически сигнал към обществото.“

Но въпреки предупрежденията за идеща катастрофа, отправяни от опозицията, дефицитът не е нараснал. Полската икономика продължава да расте. Безработицата, дори и в провинцията, е на исторически ниско ниво, като се движи около 6%.

От 1991 насам, когато завърши прехода си от комунизма, полската икономика нараства средно с 4% годишно – без нито една година на отрицателен растеж. Средният доход е нараснал от 2,300 до повече от 13,000 долара.

Освен това страната се възползва от членството си в Европейския съюз, което ѝ предоставя субсидии за неща като строителство на птицища и селско стопанство, които докосват всяко тъгълче на страната.

Но ако лидерите в Западна Европа смятат, че Полша просто трябва да казва „благодаря“ и да следва ръководството им, те не разбират настроението тук, казва Коморовски.

„Не искам хората [извън страната] да мислят, че тукашните хора са просто изостанали селяни, които отиват и гласуват, когато им се разпореди“, казва той. „Хората тук са страдали много и това е оформило до голяма степен възгледите им“.

Повече от всичко друго, казва той, управляващата партия е позволила на хората да се чувстват отново горди.

„Правителството ни помага да възстановим гордостта и достойнството си“, казва той. „Не може да се приема свободата за даденост. Достойнството и свободата са нещо, за което трябва да се борим. Трябва да ги защитаваме, точно както трябва да защитаваме и националната идентичност.“

Помолен да определи националната идентичност на Полша, той се замисля за миг. „Християнски ценности“, казва той. „Уважение към отечеството. И традицията.“

Г-жа Клосинска, библиотекарката, оценява високо акцента, който правителството поставя върху националната гордост, особено в образованието. „Винаги съм била наясно, че имаше липса на патриотично образование, дори когато бях малко момиче“, казва тя.

Преди около 17 години тя е поискала от правителството да организира конкурс за писане на патриотични стихотворения. Отказали ѝ. Сегашното правителство насърчава проекта ѝ.

Тя е получила парични средства за провеждане на конференция, посветена на съдбата на хората, които са били изпратени в Сибир, както и за друг конкурс, за писане на есе, чиято тема е „хората да пишат какво за тях означава да живеят в суверенна държава“. Има пари и за „патриотичен фестивал“.

Тази година се навършват 100 години, откак президентът Удро Уилсън е призовал за **създаване на свободна и независима полска държава** – и управляващата партия се е подготвяла за честването повече от две години, казва тя.

Тя извежда посетителите си извън библиотеката, за да видят новия паметник на депортирани.

„В памет на сибиряците, депортиран в една нечовешка земя“, пише върху мемориала. „Нека добрият Бог да се грижи за сибирските мъченици, изтезавани и убити в източната Голгота, както и за онези, които са били депортирани и са намерили дом под чуждо небе“.

Застанала гордо пред паметника, г-жа Клосинска казва: „Най-после имаме правительство, което ни позволява да се гордеем със собствената си история“.

Стивън Ерлангер е американски журналист с дългогодишна практика и настоящ шеф на лондонското бюро на *New York Times*, след повече от пет години работа на същия пост в парижкото бюро на вестника.

Коментари (1)

- 19-04-2018 | **Златко**

Ще трябва да изминат много години – поне няколко десетилетия, предполагам – преди да можем да получим някакъв що-годе ясен отговор по въпроса кой е имал повече право в принципния източно-западен спор, който разкъсва Европата, в която живеем. Продължавам серията репортажи от Полша, където тази битка се води с възможно най-голямо ожесточение, а и със силна убеденост, поне от едната страна. Картината е всичко друго, но не и ясна. Самият аз предпочитам да се въздържам от прекалено партизански коментари, ако и позицията ми да е ясна, надявам се. Още никога през последните хиляда години европейският изток не е сочил какъвто и да е път към някакво приемливо за всички бъдеще, не вярвам, че го прави и в момента. А инак, респект към полския инат, разбира се. Такова нещо идва само от дълги, дълги страдания. Но дали страданията непременно ни правят по-мъдри и по-отворени за новите неща в живота и света? Самият аз силно се съмнявам...

Представянето на Полша и нейното минало

Автор(и): Константи Геберт

Чували ли сте някога за Полокоста? PR-гуруто на Ярослав Качински – лидерът на управляващата партия в Полша – си е поставил за цел да ви накара да го направите.

„Полската държава няма на разположение институция, която, подобно на Яд Вашем [музеят на Холокоста в Израел], да показва страданията, които поляците са преживели“, оплаква се Марек Кочан, PR-съветникът на Качински.

Кочан нарича това страдание „Полокост“.

В статия, публикувана във варшавския всекидневник *Rzeczpospolita*, Кочан твърди, че такъв музей е необходим и може, и трябва, да бъде построен за една година. „Можем да поканим министър-председателя Бенямин Нетаняху за откриването“, предлага той. „Неотдавнашните дебати показваха, че в Израел има недостиг на знания за Втората световна война, дори сред хората, които определят общественото мнение там.“

Той има предвид израелските реакции срещу неотдавншното приемане от полския парламент на закон, който би наказал с до три години затвор всеки, който прави „твърдения, че полската държава или полска-та нация са отговорни или съ-отговорни за нацистките престъпления на германския Трети райх“, плюс някои допълнителни разпоредби.

Законът породи в Израел възмущение, тъй като спомените за военновременните предателства, извършени от много поляци (наред с множество други, за безкористна помощ, при това с риск за живота им, от други хора), все още са живи. Един от първите, които реагираха, бе израелският опозиционен депутат Яир Лапид, който писа в Туитър: „Осъждам изцяло новия полски закон, който се опитва да отрече полското съучастие в Холокоста ... Имало е полски лагери на смъртта и никой закон не може да промени това“.

От своя страна полското посолство отговори по следния начин, също в Туитър:

„Вашите неподкрепими твърдения показват колко наложително е да се провежда образование по Холокоста, дори и тук в Израел.“ Бесен от гняв, Лапид изиска извинение, говорейки за баба си, която по негови думи, „е била убита в Полша от германци и поляци“. Никоя от двете страни не пожела да отстъпи, а оттам нататък нещата само поеха още по-надолу.

И макар че полемиката все още бушува, обменът на мнения „Лапид“ осигурява необходимия заден план за привидно екстравагантното предложение на Кочан. Израелският политик е напълно прав, когато настоява, че целта на новия закон е да задуши дебата относно мащабите на съучастие на много поляци в Холокоста (дори властите не отричат отделни случаи на жестокости), но и напълно неправ (и обидно погрешен) в твърденията си за съществуване на „полски лагери на смъртта“. Полша и поляците нямат нищо общо с решението на германските оккупационни власти да изградят лагерите си на полска земя, нито пък играят никаква роля при организирането на работата им. Но според много хора в Полша дори самият факт, че такова твърдение може бъде направено, е ясно доказателство за това, че светът не обръща внимание на полската история и полското страдание – а следователно трябва да бъде информиран (образован) за това.

Всъщност светът трябва да научи, че поляците не само не са отговорни за лагерите, но са били и техни жертви (100 000 нееврейски поляци са били убити само в Аушвиц). От общо шестте милиона души – или 17% от цялото население на Полша – които са били унищожени през Втората световна война, половината са били полски евреи, а другата половина – нееврейски поляци.

Но дори и да е така, има ли всичко това значение?

Да, казват защитниците на тази гледна точка. Щом само веднъж светът е осъзнал мащаба на полското страдание и героизъм през Втората световна война, той не само ще спре да ни клевети по начина, по който го направи Лапид, но и ще осъзнае, че ние сме велика и благородна нация. А такива нации заслужават не само уважение и благодарност, но и компенсация, при това както в политически смисъл – нашите съюзници от времето на войната имат задължението да ни подкрепят срещу израелските клевети, руските заплахи и украинските нахалства (въпростът за престъпленията срещу полското население в това, което днес е Украйна, е друга чувствителна тема) – но също и финансово. Дясното

правителство, което е на власт във Варшава от 2015 г. заявява, че възна-
мерява да поиска от Германия обезщетения за загубите, понесени през
Втората световна война, в размер на стотици милиарди долари.

* * *

Споровете около новия полски закон доведоха нещата до точката на
кипене, но всъщност войните на паметта бушуват в Полша вече от доста
време насам.

Новият музей на Втората световна война в Гданск беше открит ми-
налата година. Взето само по себе си, това събитие беше победа: минис-
търът на културата обяви още от самото начало, че смята този музей за
позор, и искаше да уволни директора му, както и да промени изложе-
нието. Той цитира експертни мнения, които беше поръчал: в едно от тях
се твърди, че музеят „представя твърде негативна картина на войната“,
което означава, че в него не бил достатъчно подчертан героизма и со-
лидарността, които един подобен конфликтът може да разкрие у хора-
та. Друго често повтаряно оплакване е, че музеят „не представя полската
гледна точка“.

Първата от двете критики е напълно оправдана: музеят представя
войната като абсолютно бедствие, на което Полша е била първата жерт-
ва, а също и една от страните, най-ужасно засегнати от него.

Втората е изключително неясна, освен ако се възприеме нейната не-
гласна предпоставка: пълното отхвърляне на основната идея при създа-
ването на музея, а именно: да се покаже войната като универсално-чо-
вешко, а не само полско преживяване.

Но каквито и да са мотивите за нея, войната на правителството сре-
щу музея се оказа до голяма степен успешна. Директорът Павел Маче-
вич беше уволнен и сега се правят опити за промяна на изложението,
вероятно за да бъде направено по-съпричастно към полската гледна
точка. Но тъй като то е защитено чрез авторски права, всичко това може
да се окаже далеч по-голямо предизвикателство, отколкото може би
местните властимиращи си представят. Във всеки случай първата точка е
вече отбелязана.

Документалният филм, с който завършва изложбата, и в който се
представят конфликтите след Световната война – през Студената вой-
на, края на комунизма, до съвременна Сирия, вече е премахнат. Една от
причините, посочени за това е, че в него се показва – само в няколко ка-
дъра, представящи демонстрация от 1980-те – Павел Адамович, по онова

време студентски активист, а сега кмет на Гданск от страна на опозицията, който е силно ненавиждан от режима. По този начин, поне що се отнася до музея, Адамович е превърнат в оруелски „не-човек“.

А международното обществено мнение с право разглежда поглъщането на музея и новия закон като срамни опити за преписване на историята. Голяма част от полските интелектуалци, които критикуват правителството, споделят този възглед.

Имайки предвид значителното влияние, което Кочан упражнява сред управляващата партия, неговият Полокост-музей може и действително да бъде построен като част от правителствените опити да се използва полската история за целите на собствената политическа програма. Заместник-министърът на културата вече одобри идеята. Ако наистина бъде реализиран, този отчаян опит да се преобядса полската история само в националното бяло-червено (бялото като символ на невинност, червеното – на кръвопролития) е обречен на провал.

И този неуспех с неизбежност ще направи още по-трудно да се убеди световното обществено мнение – често погрешно информирано, незаинтересовано и неангажирано – че (всъщност много реалната) история на полското страдание, заслужава някакво съчувствие.